ފެށުން

މިއީ الله ބާރީތަޢާލާ ގެ ޒިޔާދަން ހުކުމްކުރާ މިހާ ޙަލާލުކުރާ މިހާރާ ޙަރާމްކުރުން ފާސިދުކުރާ މިހާ ދެވެނީ ހިންގައިދިނުމަށް އިލްމީތަރުބިޔަތު ދިނުމަށް ފަށައިގެން ބާރުކަންމަތީ. އެގޮތުން الله ބާރީތަޢާލާ ގެ ޒިޔާދަން ހުކުމްކުރާ މިހާ މުޤައްދަސްކުރުން ޙަލާލުކުރުމުގެ ޝަރީޢަތުގެ ބަޔާނާ މަނާއާއި ބަޔާން ކުރުމަށް މިޙާލަތުގައި ބަޔާންކުރުމަށް ލިޔެފައިވާ.

ހުކުމް މައުސޫލިއްޔާ ޙަލާލުކުރާ މިހާގެ ނަމަށް އަންނަނީ "މުބާޙުރުޢު" ގެ ނަމުންނެވެ. އަދި ޙަލާލުކުރުން އަޅަމުނާ ފާސިދުއަޅަމުގައި ބޭނާ މިހާއި "މުޙައްސިލު" އެވެ:

▲ **މުރައްބިޔު:** ޙާރަމަކާއި އުރުދުންތަކުގައި އަބްލަހާޙު ކާފަރު ނުވުމެވެ.

ކާފަރުވާނަކަމުން ޒާއްބަސަ ޝަރުޢީ ތަރިކާއް އަދިއަތުޤީނަކަ ގެނުވިއްވެ.

ﷲ ގެ ބުރާދަން ބުރަވު ނުރަރާ މިނާ ކާރަރުވެ މިއްރަދިން ބާރުވާނުހަދަން

ތަރިކާއް މިބާ ދިރާރާން، އެއަން ޤަވާބެއް ރަށްދެއް ނަބިނަކަ

އަރަރުނުނަން އާމީ މިބާގެ ބައަން ދިއްދުވެ. ބަލަބުރާން ފާބިމިވުރަވާ،

އަދި ވާނާއްން ރަރަވުރާރުގައި ރަނަގެދު ތަރާރާރިރާން ގެނެނަ އެނުވެ

ތަރިކާއް ގެނަދަސަބު ރުދުނާއްވެ. މިބާ ގެނެނަ ތަރިކާ ބައްބަ ނުވާނަދަ،

ފާބިމިނުވާނަދަ، އަދި ވާނާއްން ދުރަރާރި ގެމް ބައްބަ ނުވާނަދަ؛ މިބާގެ

ދައްކަނުވެސް އާމީ އަބުރާރަން ރުޤަށުވުދުވެ. އެއި ކާރަރު ނުވުދުވެ. އެއި

އާނާ އެވެއްބުނި ނުރައްލާމިރި ފާރާއަލާން ލަދަން އިއްމިފާރުދާ އެލާއުވެ.

ށަރިއަމިގައި އާނާއަން ކާރަރައްގެ ނަނަދުވުދާއި، އާނާ މިއްރަމިން

ބަރުލާރުދުގައި މިސްމިލާން ދުބަސްވުގެން ދިނުން އެކަނިވެސް އެލާދުގެ

ފާރާއިގެ ބަޖާދަލާން ދުރަރުވެއްވެ.

✦ **މުކައްލިފު:** ﷲ ގެ ބުލުވާ ޒިރާރަން ބުލުވުލާރާ މިނާ ބަޖް ލާރުރުން

ކާރަރުވާނުލަދަން އަރަރުނުގެ އަމިގައި ޓުރައްނާއި ސުނުނަމާއި އިޤުވާއްއާއި

ބައްދިނުވެސް މަރާމީ ދިނަ ތަރިކާމިއަން އަބައްމިވެ.

އާލަދާ ފަރަރާ ތަރިކާއް ގެނުސުގެން ބަރުފާނުރާރުން ހިނގާނުވެ.

އަމިނުން އެނުދު ތަރިކާއްވުސް ފާބިމިވު އާގެ ތަރާރާމިއި ފަރުދު

ބަހަބުރަވުޤަނަދު ދަލާބަދު ރަބުރުވިއްވެ. އަރަސި މިބާވުސް މިއަ ބާނި

އެނުދު ތަރިކާނުވުސް ފުދުނާލަދަނުވެ.

▲ ދުރައްސިތު: اللہ ގެ ވަޙީއާއެކު ތަޙްކީމްކުރުން ގެންނާނެވެ.

✦ ދުލައްލިރު: ފުރަތަމަ ތަޙުލީލު: اللہ ތަޢާލާ ވަޙީކުރައްވާފައިވަނީ:

﴿وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ٤٤﴾ [المائدة: 44]

މާނައީ: "އަދި اللہ ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ޙުކުމްނުކުރާ މީހުން، ފަހެ އެމީހުންނީ ހަމަ ކާފިރުންނެވެ."

* މިއިން ތަރުޖަމާކުރާ ގޮތަށް: اللہ ތަޢާލާ އޮވަނީ އުޅޭގޮތުގެ ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ޙުކުމް ކުރާ މީހާއި ކާފިރެއްކަމުން ޙުކުމްކުރެއްވުމަށްވާފައިވެއެވެ. އެހެންވީމާ އިޖުތިހާދުން ހިތަން ބުރުމެއްނެތި ހުސްއެކަނި މުޖްތަހިދުކާރުން ބުނެވުނުތަކުގެ މައްޗަށް ބާޠިލުވާގޮތް ބިލާ ތަރުޖީޙުވެގެން އާދެއެވެ. އެހެންކަމުން އެހާ ކާފިރުވެގެންވާކަމަކީ ބުނެވުނުތަކުގެ އިޖްތިހާދު އަދި ސަބަބަކީ: ހަމައެކަނި ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ޙުކުމް ބުނެވުނުތަކުގައި ތަރުޖަމާކުރެއެވެ. އަދި މިކަންތައްވާ ކާފިރުވީ ކުރީ ކާފިރުވެރިކަން ނުވެސް ބަޔާނެއް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ތަރުޖަމާކުރެއްވި ނަޞްބުވުމަށް އިސްލާމީދާއިރާއިގައި ޝަރުޢީ ޙުކުމްތަކުގެ މައްޗަށް:

މުޢައްޠިލުން އަދިލު ލާމް ވަޒީރުން އަސްއަލަ ބުނެވުނުތަކުގެ ބަޔަކު ޙުކުމްކުރާ ނުކުތާ ނޫނީ ނުވަތަ ޝަރުޢުގައި ނުވާނެއެވެ. އަދި އަހުލުވެރިންގެ ބަޔަކު ބާރުވެރިކަން ނޫނީ ޝަރުޢީ ޙުކުމްތައް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ ދިފާޢުކުރަނީ ޤާނޫނުގައި ޙުކުމް ބަޔާންކުރެވޭ ވިލާތެއް ނުވާނެއެވެ.

➤ **މުފައްސިރު:** ރިބާގެ ރިވާޔަތާއިގެ ތިޔާގައި ރިވަސީ 3 ބިދުޢަތެއް ގެންގުޅެއެވެ:

➤ **ފުރަތަމަވި:** ﷲ ތަޢާލާ، ރަސޫލުންގެ ހުކުމް ގެއުޅާތަކިއުމުން އިބްލީސްއާދަން ބޮޑުވެއްޓުނި ހުއްޓުވުނު ބުނެވުނުތަކުން ކަމުގައިވެއެވެ.

➤ **ދެވަނައީ:** ޝަރީޢަތުގައި މުޖުތަހިދުން ތަޤުލީދު އަހުލުއްސުންނަތު މާނަކުރުވުނީ އެކު ބަދަލު މުޖުތަހިދުން އެއިސްތިޢާނަތް މާނައަށް ހިއްވަ.

➤ **ތިންވަނައީ:** އިބުނު ތަޤުލީދުކުރުން ޝަރީޢަތުގެ ނަފްސުތަކުން ރިވާއްމާވުމި، ކުރުޙުގެ ތަޤުލީދު މުޖުތަހިދުވާނީ އަހުވުއްތަޢަނަވާ ބޮޑު ކުރުހަނަ މުނިވޭ ޙައްޖަތު ނުވާޓަކާވަނަ ބައްޓަނުކުރުމާވާވީއިކަވަނަވެ.

* ފުރަތަމަ ބިދުޢަތަށް ޢަވާބުވަނީ މިހުންނަވެ:

ފުރަތަމައަކީ: ﷲ ތަޢާލާ ކުރުނުގެ ނަސްނަދުއްވާލުއި އެވަނީ ﷲ ބާވައިދުއްވި ގެދާ ހިޔާރަކަން ބުނެވުނުތަކުގެ ބިދުޢަތް ކުރުގައި ދިބާ ބުނާ މުނާވާ އަރަވަށް ހިޔާރުވުން ނުވަވަވެ. އަކަލަހު އަރަވަށް މިބަނަނީ މިބަތުގައި އެވާ **ކުރުނަތި ރަހުލުތަކުގަތުއިރެވެ. ބޮޑު ކުރުނުއް ނުނުވެ.** އެއީ އަނުނަނަނިވި ދަރުޖަތާ ކުރުނު ބަނުޖަކަހައިއެވެ:

ހ - އާއަރުގެ ބައްލު މާނަރައްގައި ހިޔުތުން ހާޖިތުވަނީ ދިރިހިއްގެ މުދުހަގައި ބުދުރުވަނީ ނުވާ ކާނުވެ ބަރަތުވަޅުހަކީ މުސްތަޤުދީން ކާމިލްވެނުވާކަހަން ކަނަޖައްގުޅަނަވެ. ބަލާހު ދަރަނުނާ މުދާގަޔިވިވާއަނުހަވަލެ. ކަލާއްތަނަ، މިހާ އަކާގެ ނަފުހާ މުދާގަޔިބަލްހަވެއްލެ. އައި އަކާގެ ވާނި ރަލްބަނު އުޅުދި ޤުދާކަނުލިނަނާވަލެ. އަހަރި އަކާގެ ވާނި ރަލްބަނު ނުޖަނުވަނުބަރިވާ ނިހުދު

އެބާރާތުގައި އެވަނީ އާސާރުގެ ނަތީޖާގެ މައްޗަށް الله ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް
ޙުކުމް ނުކުރާމީހުންނެވެ. މިހެން ޢާއްމުކޮށްބަޔާންކުރެއްވީ ގޮތީ: އެހެނީ "مَن"
މިލަފްޒުގައި ބުއްދިހުރި ކޮންމެ ފަރާތެއް ޝާމިލުވެއެވެ. އަދި ޢަމަލުތަކުން (مَا)
އާ ވުމުން ބާވައިލެއްވުން ހުރިހާ ކަމެއް ޝާމިލުވެއެވެ. އެހެންކަމުން
އަމިއްލަ ދަރިންގެ ގޮތުގައި ޙުކުމްކުރުވެރިންނާ މިހާވެސް، އަދި ޙުކުމްކުރުވެރިންނަށް
ކަންތައްވެސް އެވަނީ އާޔަތުގެ ދަރަޖައިން ވަދެގެންނެވެ.
އެހެންކަމުން މިލަފުޒު ކަންކަމުގައި މިލަފުޒާއި ފާފައެއްކުރާ ކާފިރު
މިހާރުވެސް ކާފަރުކުރުވާކަމަކަށް ދަލީލުކުރާ ގޮތަށް އަޅުއްވާފައިވާ
ނަޞްޞުތައްވެސް އާޔަތުގައި އެވާ ކުފުރު ބޮޑު ކުފުރުން ކުޑަ ކުފުރަށް
އަނބުރާލާފައެވެ. މިކަމަށްޓަކައި މިއާސާރުގެ ބުރުހާނުތަކާ ޢާއްމު މާނަގައި
ޝަރީޢަތުން ނަހާސް އިޖުމާޢުވެރިން އިޙްތިޖާޖުވެއެވެ. އެހެނީ އާޔަތުގެ ޒާހިރު މާނަގައި
ހިފެހެއްޓުން އުޞޫލު ބަދަލު ގަވާޢިދުންނެވެ. އެއީ ފާފަވެރިކަމާއި އުޞޫލުގެ
ދަރަޖައެއް ކާފަރުކުރުވާމަތިވެ. އަދި ކުޑަ ކުފުރަށް އަނބުރާލާ ގޮތުގާ
އެހެން ދަރަޖަތަކަން އެމީހުން ބަޔާންކުރެއެވެ.

* އިބްނު ޢަބްދުލް ބައްރު (463ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(وقد ضلَّت جماعةٌ من أهلِ البِدَع من الخَوارِج والمُعتزِلةِ في هذا الباب، فاحتجُّوا بهذه الآثارِ ومِثلِها في تَكفيرِ المُذنِبينَ، واحتجُّوا من كِتاب اللَّه بآياتٍ ليسَتْ على ظاهِرِها، مِثل قولِهِ عز وجل: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ ...ورُوي عنِ ابنِ عبّاسٍ في قولِ اللَّه عز

وجل: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾، قال: ليسَ بكُفرٍ ينقُلُ عنِ المِلّةِ، ولكِنَّهُ كفرٌ دُونَ كُفرٍ) [1]

މާނައީ: "ބިދުޢަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިންވާ ޚަވާރިޖުންނާއި މުޢުތަޒިލީންގެ ބައިގަނޑެއް މިބާބުގައި މަގުފުރެދިގެން ދިޔައެވެ. އެގޮތުން ފާފަވެރިންނާމެދު ކުފުރުގެ ބަސް އައިސްފައިވާ އަޙާދީޘްތަކުން އެމީހުން ބުއްޖެހި ދެއްލިއެވެ. އަދި الله ގެ ފޮތުން އޭގެ ޒާހިރުގައިވާ ގޮތަށް މާނަ ނުކުރާ އާޔަތްތަކުން ބުއްޖެހުނީއެވެ. އެއީ މިސާލަކަށް މިފަދަ އާޔަތްތަކެވެ: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ [المائدة: 44]

" الله ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ޙުކުމްނުކުރާ މީހުން ތަންނަރު، އެމީހުންނަކީ ހަމަ ކާފަރުންނެވެ." މިއެވެ.

* އަދިވެސް އިބްނު ޢަބްދުލް ބައްރު (463ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(وَأَجْمَعَ الْعُلَمَاءُ عَلَى أَنَّ الْجَوْرَ فِي الْحُكْمِ مِنَ الْكَبَائِرِ لِمَنْ تَعَمَّدَ ذَلِكَ عَالِمًا بِهِ.) [2]

މާނައީ: "ޢިލްމުވެރިން އިޖްމާޢުވެގެންވަނީ ޙުކުމްކުރުމުގައި (الله ބާވައިލެއްވި ގޮތް ގޯސް ޒިޔާދަތުވުން) އަނިޔާވެރިވުމަކީ ބޮޑެތި ފާފަތަކުގެ ތެރެއިންވާ ކަމެއްކަމުގައެވެ. އެއީ އެނގިހުރެ ގަސްދުގައި އެކަމަކުރާ ކަންތައްކުރާ މިހާލަތުގައެވެ." މިއެވެ.

[1] التمهيد: 390/10

[2] التمهيد لابن عبد البر: 74/5

* މުޙައްމަދު ރަޝީދު ރިޟާ (1354ހ) ބުނެލައްވައެވެ:

(أَمَّا ظَاهِرُ الْآيَةِ فَلَمْ يَقُلْ بِهِ أَحَدٌ مِنْ أَئِمَّةِ الْفِقْهِ الْمَشْهُورِينَ، بَلْ لَمْ يَقُلْ بِهِ أَحَدٌ قَطُّ.) [3]

މާނައީ: "ދެންފަހެ މިއާޔަތުގެ ޒާހިރުން މާނަ، މަޝްހޫރުވެގެންވާ ފިޤުހީ އިމާމުންގެ ތެރެއިން އެކަކުވެސް ނުބުނެއެވެ! އަދި ކިއެއްމަ، (ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން) އެއްވެސް މީހަކު ދުވަހަކުވެސް އެކަކު ބުނެފައި ނުވެއެވެ!" މިއެވެ.

ފަހަރެއްގައި ޚަވާރިޖުންވެސް މިއާޔަތް އޮބްޖެކްޓް ނުކުރެވޭނެކަމަށް ރަޝީދު ރިޟާ ދެކެނިވަމުން އެކަކީ ވިދާޅުވެއެވެ. މަޝްހޫރުވެގެންވާ ބޮޑި ފާރަވަކަން ކާފިރުކުރެވެ. އަކަވަކު އާއްމުގެ ބުރުޖުނުން ބޮޑި ފާރަވަކާގެ އިމާރާތް ކުރި ފާރަވަކާއި ޝާމިލުވެއެވެ.

* އަލްއާޖުއްރީ (360ހ)، ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރު (95ހ) ވިދާޅުވިކަމަށް ގެންނެވިއެވެ:

(وَمَا يتبع الحرورية من المتشابه قول الله عز وجل: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ ثُمَّ يقرؤون معها: ﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾، فَإِذَا رأوا الإمام يحكم بغير الحق، قَالُوا: قَدْ كفر، فمن كفر

[3] تفسير المنار: 335/6

عدل بِهِ، ومن عدل بربه فقد أشرك بربه، فهؤلاء الأئمة مشركون، ومن أطاعهم فيخرجون فيفعلون مَا رأيت، لأنهم يتأولون هَذِهِ الآيَة) [4]

މާނައީ: "**ޙަރޫރީން (ޚަވާރިޖުން) ތަބާވާ މުޝްރިކުން އައިއްމަތުގެ ތަރުޖަމާ:** ﷲ ޢައްޒަ ވަޖައްލަގެ މިބަސްފުޅުގައިވެއެވެ: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ "އަދި ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ޙުކުމް ނުކުރާ މީހުން ދެން ހަމަ ކާފިރުންނެވެ." ދެން އެމީހުން އެއާއެކު (އެމާނަކުރަން ބޮޑު ކުރުކުރަމަން ދަރުކާރުން) މިއާޔަތް ކިޔަވައެވެ: ﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ "ދެން އެއަށްފަހު ކާފިރުވި މީހުން އެމީހުންގެ ވެރި ރައްބާ ހަމަހަމަކުރެއެވެ." ދެން އެމީހުންނަށް **ވެރިޔާ ބަރާބަރު ޒިކުރުކުރަން ޙުކުމްކުރާތަން** ފެނިއްޖެނަމަ އެމީހުން ބުނެއެވެ: "**އޭނާ ކާފިރުވެއްޖެއެވެ!** އަދި ކާފިރުވެއްޖެ މީހާ އެވަނީ އެކަލާނގެއާ އެހެން ފަރާތެއް ހަމަހަމަކޮށްފިއެވެ. އަދި އެކަލާނގެއާ އެހެން ފަރާތެއް އެއްވަރުކޮށްފިމާ އޭނާގެ ވެރި ރައްބާ ޝަރީކުކޮށްފިއެވެ. **އެހެންކަމުން މިބައި ވެރިންތަކީ މުޝްރިކުންތަކެވެ!** އަދި އެވެރިންނަށް ކިޔަމަންވެއްޖެ ބަޣާވާތްކޮށްފިއެވެ." ދެން އެމީހުން ނިކުމެގެން، ތިބާއަށް ފެންނަ ގޮތަށް (މީހުން ކާފިރުކޮށް، މުދާތައް ހުއްދަކޮށް، ލޭއޮހޮރުވާ މަސައްކަތް) އުޅެނީއެވެ. އެއީ އެމީހުން މިއާޔަތް ތައުވީލުކޮށް އޮޅިގެން މާނަކުރަނީއެވެ." މިއެވެ.

[4] الشريعة للآجري: 341/1

✱ އަލްޖައްޞާޞް (370ހ) ވެސް ބަޔާންކުރައްވައެވެ:

(وَقَدْ تَأَوَّلَتْ الْخَوَارِجُ هَذِهِ الْآيَة عَلَى تَكْفِيرِ مَنْ تَرَكَ الْحُكْمَ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ غَيْرِ جُحُودٍ لَهَا وَأَكْفَرُوا بِذَلِكَ كُلَّ مَنْ عصى الله بكبيرة أو صغيرة...) [5]

މާނައީ: "ޚަވާރިޖުން މިއާޔަތް ތައުވީލުކޮށް މާނަކޮށް، އިންކާރުކުރުމަކާނުލައި الله ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ޙުކުމްކުރުން ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރުކުރުމަށް ދިޔައެވެ! އަދި އެކަން ގުޅުވައިގެން (ފާފައެއްކަމުގައި ކޮށް ވިޔަސް الله ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ޙުކުމްކުރުން) ބޮޑުފާފަ ނުވަތަ ކުޑަފާފައެއްކުރި ކޮންމެ މީހަކު ކާފަރުކުރިއެވެ." މިއެވެ.

✱ އަބޫ ޙައްޔާން (745ހ) ވެސް އެފަދައިން ގެނައެވެ:

(وَاحْتَجَّتِ الْخَوَارِجُ بِهَذِهِ الْآيَةِ عَلَى أَنَّ كُلَّ مَنْ عَصَى اللَّهَ تَعَالَى فَهُوَ كَافِرٌ، وَقَالُوا: هِيَ نَصٌّ فِي كُلِّ مَنْ حَكَمَ بِغَيْرِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَهُوَ كَافِرٌ، وَكُلُّ مَنْ أَذْنَبَ فَقَدْ حَكَمَ بِغَيْرِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَوَجَبَ أَنْ يَكُونَ كَافِرًا...) [6]

މާނައީ: "ޚަވާރިޖުން މިއާޔަތް ނަގައިގެން، الله އަށް ބަޣާވާތްކޮށް އުޅޭ ފާފަކުރާ ކޮންމެ މީހަކު ކާފަރުވެގެންވާކަމަށް ބުނުމަށް ދަލީލުނެގިއެވެ. އެމީހުން ބުނެއެވެ: މިއީ الله ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ޙުކުމްކުރާ ކޮންމެ މީހަކު ކާފަރުވެގެންވާކަމުގެ (ޞަރީޙަ) ނައްޞެކެވެ. އަދި ފާފައެއްކޮށްފި ކޮންމެ

[5] أحكام القرآن للجصاص: 4 / 94

[6] البحر المحيط: 270/4

މީހަކު އެވަނީ ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތާއި ޚިލާފަށް ބުނުމަށްޓަކައެވެ.

އެހެންކަމުން އެމީހަކު ކާފަރަކަށްވުން ވާޖިބެވެ." މިއެވެ.

އެހެންކަމުން ނިކަން މިބާ ދުނިޔެބަރާށެވެ! އިޚްލާޞްތެރިން އޮޅި ދުވަސްވަރު އެވަނީ އެއާޔަތް ބާރުފުރި އާއްމު މާނައިން ނަގުން ނުބައިލާ އެއީ ޚަވާރިޖުންގެ މަޛްހަބުގައި ބައްޓަންވެގެން އަދިސްތަކުވިއެވެ.

2- އާދަމުގެއިވާ ކުފުރުގެ މުޢާމަލާ ކުރަ ކުފުރުކުރަމުން ދަރަޖީކުރާ އަނެއްކަމަކީ: ޝަރުޢީމަސްއަލާ ޢުލަމާއުން އިބްނު ޢައްބާސްގެ ބަޔާނުން އާއްމުގެ ތަފްސީރުގައި އެއީ ބޮޑު ކުފުރުތަކުގައި ނުވާ ކުޑަ ކުފުރުތަކުގައި ތަފްސީރުކުރައްވާ ފާހިވެގެންނެވެ. އަދި އަހަރުމެންނަން އެއާ ޒިކުރުވުނު ނެތެވެ.

◆ **މުލާހަޒާ:** އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަޤީދާ ސަލަފުންގެ ގޮތުން، އަދި ބަހުގެ ގޮތުންވެސް ސަލަފުއްޞާލިޙުންނާއި އަހަރެން އެއްބަސްވެ ނުވެއެވެ.

އެހެނީ ސަލަފުންގެ ގޮތުން ބަލާއިރު: ބަޔަކާއިކަން ކުރާ ކުފުރުކުރަމުން އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން އަމިއްލަ ބަސްފުޅު ދިޔައީ ނޫނެވެ.

މިސާލަކަށް އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިކަމަށް ރިވާކުރެވޭ ބަސްފުޅު:

«كُفْرٌ لَا يَنْقل عَنِ الْمِلَّةِ» [7]

މާނައީ: "މިއްލަތުން ބޭރު ނުކުރާ ކުފުރެވެ." މިއެވެ.

ދަލް މިއަޤްރާރަ އިބްނު ނަޞްރު އަލްމަރްވަޒީއާއި، އަބޫޢުބައިދު ޙައްޖާޖުގެ އަރިހުން، ސުފްޔާނުގެ އަރިހުން، ވަކީޢުގެ އަރިހުން، ޠާއޫސްގެ އަރިހުން،

---

[7] تعظيم قدر الصلاة: 573

އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން ނަޤުލުކުރި އަޘަރުތަކެވެ. އޭގެ ސަނަދުގައި އޮވަނީ ނަން ނޫނީގެ، ކާކުކަމް ނޫނީގެ މިހެކެވެ. އެއީ މަޤްބޫލު ވައްޒާކުރެވެ. އަދި ކާކުކަން ނޫނީގެ މަޤްބޫލު މީހުންގެ ކިބައިން ރިވާކުރާ ތަކާއްކަޔީ އެއިން ޙުއްޖަތް ނުދެއްކޭކަން ބަލަކަމީ އެއްކަލަވެ.

ހަމަ އެފަދައިން އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިކަމަށްވާ އަނެއް ބަސްފުޅު:

(لَيْسَ بِالْكُفْرِ الَّذِي تَذْهَبُونَ إليه.) [8]

މާނައީ: "އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަ ދާ ކުފުރެއް ނޫނެވެ."

މިއީ އިބްނު ނަޞްރު އަލްމަރްވަޒީއެވެ، ސުފްޔާން ބިން ޢުޔައިނާގެ އަރިހުން، ހިޝާމް ބިން ޙުޖައިރުގެ އަރިހުން، ޠާވޫސްގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން ނަޤުލުކުރި ރިވާޔަތެކެވެ. އަދި ހިޝާމް ބިން ޙުޖައިރާއި، ޤަބްޒާ އަލްޤުޠުބާނީއާއި އިބްނު މަޢީނާއި އާއިން ބަރުޔުން ބަލައިގަތް ކުރީގެ ރާވީއެކެވެ.

އެހެންވީމާ މިކަމުގެ މައްޗަށް ބަލާއިރު އެއަށްފަރުވާނީ ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ. ހަމައެކަނި އިބްނު ޢައްބާސްގެ ބަސްފުޅު "ކުފުރު ދޫނަ ކުފުރު" އަކީވެސް އެހެންވާ ސާބިތުވެފައެވެ. އެއަށްފަހު ނަޤުލުކުރީ އަލްޙުމައިދީ، އިބްނު ޢުޔައިނާގެ މަގުން، ހިޝާމް ބިން ޙުޖައިރުގެ އަރިހުން، ޠާވޫސްގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން ނަޤުލުކުރެވެ. ހިޝާމް ބިން ޙުޖައިރު ބަލައިގަނެވޭތީ މިވެސް ބަލައިގަނެވެ.

---

[8] تعظيم قدر الصلاة: 569، تفسير ابن أبي حاتم: 6434

ދެންނަމަ މިއާޔަތުގެ ތަފްސީރުގައި އިބްނު ޢައްބާސް އަރިހުން ޘާބިތުވެގެންވާ ބަސްފުޅު:

(هِيَ بِهِ كُفْرٌ) [9]

މާނައީ: "އެއީ އެކަމުންވާ (ނުވަތަ އެކަމަށްވެވޭ) ކުފުރެކެވެ."

މިއީ ޢަބްދުއް ރައްޒާޤު، މަޢްމަރުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޠާއޫސްގެ އަރިހުން، ޠާއޫސްގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި އަޘަރެވެ.

މިއީ ކުޑަ ކުފުރުކަމަށް ބަޔާންކުރާ އަޘަރެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ ބޮޑު ކުފުރަކަށް މި ނިސްބަތްނުވެއެވެ.

އަލްބަޣަވީގެ ތަފްސީރުގައި ސުފްޔާނުގެ އަރިހުން، މަޢްމަރު ބިން ރާޝިދުގެ އަރިހުން، އިބްނު ޠާއޫސްގެ އަރިހުން، އޭނާގެ ބައްޕާގެ އަރިހުން، އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިކަމަށް ނަޤުލުކޮށް އަންނަނިވި ބަސްފުޅުވެސްވަނީ ހަމަ މިހެންނެވެ:

«هِيَ بِهِ كُفْرٌ، وَلَيْسَ كُفْرًا بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ» [10]

މާނައީ: "އެއީ އެކަމުންވާ (ނުވަތަ އެކަމަށްވެވޭ) ކުފުރެކެވެ. ﷲ އާއި އެކަލާނގެ މަލާއިކަތުންނާއި ފޮތްތަކާއި ރަސޫލުންނަށްވާ ކުފުރެއް ނޫނެވެ."

މިއިންވެސް ހަމަ ކުޑަ ކުފުރުކަމަށް ސާފުވެއް ނޫނެވެ. ބޮޑު ކުފުރަކަށްވެސް ނިސްބަތްނުވެއެވެ. އެއީ ﷲ އާއި މަލާއިކަތުންނާއި ފޮތްތަކަށް ކާފިރުވުމެވެ.

---

[9] تفسير عبد الرزاق: 713 ، تعظيم قدر الصلاة: 570

[10] تفسير الطبري: 465/8

ބޮޑު ކުރުއާނުގެ ތަފްސީރު ދަރުސް ދަރަނިވެރިވާ އެހެން ބޮޑު ކުރުއާނުގެ ތަފްސީރު ޝަރީޢަތާ
ހިމެނެން ބޭނުންކުރެއްވި ވަޒަންކުރެވޭ.

▲ **މުފައްސިރުން:** މިބާ މިބަޔާންކުރި ސަހަރުގެ ބައްޕާނެ އަހަރެން
އެއްބަސްވެގެން.

އެކަމަކު **އިބްނު ޢައްބާސްގެ** އަރިހުން މިބަސްފުޅު ފާޅުކުރެއްވުމުން އަހަރެން
ބަރަކާތް މިއަދު ބޭނުނާ ބަލިކަރި އަޅުގަނޑުމެންނަށް ނުނެވޭ. އެކަމަކު އަހަރެން
ބަރަކާތް އަންނަނިވި ކަންކަމަށްވޭ. **އިބްނު ޢައްބާސްގެ** އަރިހުން
ބަޔާންވެގެންވާކަމަށް މިބާވަތް މިއަދު ބައްޕާނުކަރި، ކުރަ ތަފްސީރާއި ބޮޑު
ތަފްސީރުކަމަށްވެ މާނަކުރޭ ދެއަޅުބަޔަށް ބޮޑާއިރު އާދައި އުސޫލުތަކާ ކުރުވޭ
ކުރަ ތަފްސީރުކަމަށް އަހަރެން ރާއްޖޭގެ ކުރުކަމަށް. އެއީ 4 ކަމަކަށް ބަހާލެވިދާނެ:

1- **އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަސްބާބުން -ޖާމިޢުލް ބަޔާން- ބާކީރުން-،**
އެއާރާތުގެ މުރާދަށް މިއްލަތުން ބޭރުވާ ތަފްސީރަކުން ވިދާޅުވިކަން ބަޔާނަ
ސަނަދުން ފާބިތުވެގެން ވާނެ. **އަލްމަރުހޫމް ޢަބްދުއްރަޙްމާނު އައްޖަބަރީ**
ތަފްސީރުގައި އެބަސްފުޅު ރިވާކުރައްވައިފައި. މަނާ މިއީ **އިބްނު ޢައްބާސްގެ**
ބަސްފުޅުގެ މުރާދަރިވެސް ކުރަ ކުރުކަން ބޮޑުކަމުގެ ކަމަކާ. އަދި
ދަލީލުކަން އެކަން ނަމަސްފުޅު ވަޙީ ވަރުމާނުކަމުގެ ބާބަން ދެއްވޭ.
އެހެން ބާކީރުގެ އަސްބާބުންގެ ބަސްފުޅުތަކާ ބަސްފުޅުގެ ބަސްފުޅު
ސޫރަތުގެ ބަސްބަތަ. ކިއްވެ، އަސްބާބުގެ އަސްބާބުން އެކަމާ
އަބާކީރުގެ ބަރަކާ ޒިކުރުކުރަން މިއްބަބަތަ އަބާކީރުގެ އަރިހުން އަލިފުޅުއާ
ބަސްފުޅު ބަލިކަރިވެފައި ކުރަވާނެ. އެއީ އިބްނު މަސްއޫދުގެ އަރިހުން

އީމާންކަމުގައި އިސްތިޤާމަތް (إن شاء الله) ހިތަށް ނުޖެހޭނެކަމަށް އަދި
އެކަމުން ރަޢިއްޔަތުންނާ ބަސްފުޅު ޢުބާދާ ބިން ޞާމިތު ބަޔާންކުރެއްވި
ގޮތުގެވެ. އޭގެ އިބްނު މަސްޢޫދު އަބްދުއްﷲ އެއާއި ޤިޔާމަތް އާއި
ހިތާމަކަމުގައި ފޮނުއްވެވެ.

2- މި ނަމާ ރިވާވާގެ މައްސަލަ ބަޔާނެއް އޭގެ އިބްނު ޢައްބާސްގެ
އެކަން ދެއްކެވިކަމަށް ހައްދިކަ ކުރީގެ އެއްބަސް އިސްލާމީ ރައްޔިތުން އަހަރެންނަށް
އެނގިފައިވާ ނަމެވެ. އިބްނު ޢައްބާސްއަށް އެކަން ދެއްކެވިއްވާކަމަށް ހެދި
މިހުން ބަރަކާތް އަކުރެއްވުނު އެމްޕީސް އޭގެ ފުރުޞަތާ އިސްލާމީ ދަރުސްތަކަށް
ރިވާކުރުމުގެމާ ތަޞްދީޤުކުރެވެ. އަދި ސަލަފު ބަޔާންކުރެވިއެވެ. ފަހު އެއާރު
އިބްނު ޢައްބާސް ވާހަކަ ކުރީގެ ބަޔާން ކުރެއްވި ނަހަރުގެ ވަރަށް ފަރާތުން
އަހަރެމެނަށް: ހަދީޘްތަކުގެ ދިވެހިން އެކަށީގެންވާ ޢަމަލުތަކެކެވެ. އަދި
އަބަދުވެސް މިފަދަ ކަމަކަށް މީހުނާގެ ހިތުގައިވާނެއެވެ. އަދި އިބްނު
ޢައްބާސާ އަޅުގަނޑުމެނާ ދުވަސް މުޙައްމަދަށް ލިބުނު ތިރީއެވެ.
ދީނުގެ ރާއްޖޭގެ ތަޞްދީޤުގެ އޭގެ ޚިޔާރު ކުރެއްވުން ބަނުދީ
އަޅުގަނޑުމެން ރައްދުވިކަމުގެ އެހެނީ ފުރަތަމަ ހެދުމުގެ ނެތްކަމެވެ.
އެހީ އޮޅުނުމެ ނަގާނީ އޭގެ ޚިޔާރުކުރުމެވެ. މިކަމަށް
ސަލާމް ކަނޑައަޅާ ހުޅެވޭ. ﷲ ޤަބޫލު ހުކުރަންވާނެ
ސިފަކުރެއްވިއެވެ.

3- ކުރު ދުނިޔޭ ކުރުކަމަށް ބަލާއިރު ފަރާތަކު ރިވާތަކީ
ފަރާތަކަށް އެހެން ބޭރުން ނަގާފެ. އެހީ ބަޔެއް ޢިލްމުވެރިން ހިޝާމު

ބާރު ހުޖްޖަތު އިތުބާރުކުރާކަމަށް ބަލާނެކަމަށް ލިޔެފައިވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް
ބައެއް ބާޠިލުވާ އަޑުތަކުން މުޢާރަޟާކުރާ ދުވަސް ބަލާނެކަމުގައި މިއަޑުތަކުން
އެބުނެވުނެވެ. އެއީ އަޅަ މުޢާރަޟާ ކަމަށް ކުރެވިފައެވެ.

4- ހިސާބު ބާރު ހުޖްޖަތު ބަލައިނުކުރެވޭނެ ބާވަތެއްގެ ގޮތުގައި ވާހަކަ
އަރުވާލު ހުރި ފަހަރު ނަސްގޮތާ އެއަޅުގަ ޒާތީނުން ބަޔާންކުރަމުގެ ފުރަހަތަމަ.
އެނގިގެންދެވިދާނެ ރިވާވާތްތަކެއް ސަބަބު ބަލައިނުވާނެ އަދި އެހެން މަގުން
ރައްދުކުރެވޭ ކަމެއް ނުކުރެވެ. އަދި ރިވާޔާތަށް ގޮތުގައި ވާހަކަތަކެއް ބަޔާންކުރާ
ނަގާފާއިދާ، އެރިވާޔަތްތަކަށް އިތުރުކުރެވޭ އިލްމުތަކާ ބޭނުންކުރާ
މަސައްކަތް ބަޔާންކުރެވިފައި ހިފުންތަކެއްވެއެވެ.

✱ ހިސާބާއި ބާރު ސަބަބު ވިދާޅުވެއެވެ:

(﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾، فقلت له: فما
هذا الكفر؟ قال: كفر لا ينقل من الملة...)[11]

މާނައީ: "އަހަރެން އަބޫޢަބްދު އަރިހުން ސުވާލުކުރީމެވެ: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم
بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ މިއާޔަތުގައި ކާފިރުވުމީ؟"
ވިދާޅުވިއެވެ: "މިއްލަތުން ބޭރުނުވާ ކުފުރެވެ." މިއެވެ.

ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728 ހ) މަޖްމޫޢުލް ފަތާވާގައި،
އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިވަރު އިބްނުލް ޤައްޔިމު (751 ހ) ބުނުމުގެ ތަރިކައް
ބަޔާންކުރައްވައި ދެއްވާފައިވެއެވެ: الله ތައާލާގެ ބަސްފުޅު ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم

[11] مجموع الفتاوى: 254/7، أحكام النساء للخلال: 57/1

بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾ [المائدة: 44] މިއާޔަތް އިމާމް އަޙްމަދުއާ ސުވާލުކުރެވުނެވެ:

(كفرٌ لا ينقل عن المِلَّة. مثل الإيمان، بعضه دون بعض، فكذلك الكفر، حتى يجيء من ذلك أمرٌ لا يُختَلَفُ فيه.)[12]

މާނައީ: "އެއީ މިއްލަތުން ބޭރުނުވާ ކުފުރެވެ. އީމާންކަންފަދައިން އޭގެ ބައެއްބައި އަނެއްބައިގެ ދަރަޖައިގާ ގެއްލޭނެވެ. ކުފުރުވެސްވެސް އެހެންނެވެ. އެކަމަކު ޚިލާފު ނުވެވޭން (ސާފު ބަޔާނާ ޤަޠުޢީ ކުފުރުގެ ހަމަކަމަށް) އެއިން ބައިސްލުމުން ދާންދަނެވެ." މިއެވެ.

✦ **މުކައްފިރު:** މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އަހަރެން ގަނި ފުރަތަމަ ބުއްޖޭތަން ދިޔާ ޖަވާބުދިނުމެވެ.

ދުން ދުވަސް ބުއްޖާތަށް: "ޝަރީޢަތުގައި ހަރުގޮތް މުޖުތަމަޢުން އަތުވެއްޖެނަމަ އެމީހަކު ކާފިރުވީ ބުޅިޤި މުޖުތަމަޢު ވާނީއެވެ. އެހެން ދަރަޖަޔާން އަނބުރާލުމަށްފަހުއާ ދުނިޔޭގެ." އެހެންމީހާ ކާފިރު ބުނެފައިވާ ޖަވާބުދިނުމެވެ. އެހެން ދީން ކާފިރުވީ ދެވޭވީއެވެ. މިއަށް ތިޔަބާރުން ޖަވާބަކީ ކޮބާހެއްތޯ؟

⮝ **މުވައްޙިދު:** ތިޔަ ތިޔަހަދައިން ކާފިރުވާ ދަރުޖާގެ އަސްލަކީ -އެހެން ދަރަޖަކާން އެ އަނބުރާލާފައިވާ ހިސާބަށް- ކާފިރުކުރާ ދެއިއެވެ.

[12] مجموع الفتاوى: 254/7، الصلاة لابن القيم: 99/1

އަހަރެން މިބަޔާންކުރީ ބޮޑު ކުފުރުން އޭގެ މާނަ ކުޑަ ކުފުރަން އަނބުރާލާން

ދަލީލެވެ. އެއީ **ފުރަތަމަވަނަން:** ބަޔާނެން ފަހުގައިވާ ދަރަކުރައިވޭ ގޮތެވެ.

ދެވަނައަން: ދުނިޔޭގެ ދުވަސްގައި އެދުރުވެރިންވެ އަނިޔާވެރިވާ ކާފިރު

މިޒަމާނު، ކިއްސޯ ކުރިމަތިލާން ޒަމާ އަނިޔާވެރިވާ ދިގު ކާފިރުންވާނެކަމަށް

ދަލީލުކުރާ ކާފިރު ދަލީލެއްވާކަމުގައެވެ. އެއާއެކު ބުނެކިޔުމުގައި

އަނިޔާވެރިވި ބައިންސާފުވެރިޔާ ކުފުރެއް ނުންނަމާއި، އެކަމަކު ބޮޑު

ފާފައެއްކަމުގައިވާކަމަށް އިބްނު އަބޫދާވޫދު ބާރިރު (463 ރ) ގެނބުނު

އިޖްމާއުވެސް ވެއެވެ. މިހެންކަމަށް، އެއާދެކޭގައި އެވާ ކާފިރު އެއީ ކުޑަ

ކާފިރުކަމަށް އަނބުރާލާން ދަލީލެއްގެ ބޮޑުގައި ފުރިހަމަކޮށްވެއެވެ.

✦ **މުހިއްމު:** މައްސަލައެއް ނެތެވެ. **ތިންވަނަ ބުރުޒުމް** އަދި އެބައެތެވެ.

މުއައްމަރުވާން އަރިދު ރާމު ރަހިމަން ކުރާގެ ރަޙުމަ އަތޮޅުޒުނަމު އެއީ

ބޮޑު ކާފިރުކަމަން އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728 ރ) ނަށްސުވިއެއް ބައްޔަށްދާރި

ވިދާޅުވި ވިދާޅުވުމެވެ.

⅄ **މުރާޖަޢާ:** ތިއަށް ޢަގީދާގެ ދެ ވަޤުތާކުންނެވެ:

ا- އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728 ރ) ކުރެއްވި ދިރާސާ އަދި

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ރަޙުމާ (الكفر) ގެއްލުވައިލެވެ. އެއީ މަސްދަރެވެ.

ހާލަތްގައި އަޅުގަނޑުމެން މަސްދަރެއް ނުނެވެ. އެކަމަށް 'އިސްމު ފާއިލު'

(الكافر) އެވެ. އެ ދަރަޖާގެ ދުވަސްގައި ފަރާތު ކުރުވައެވެ. އެހެން

މަސްދަރުން ދަރިވަރުންނަށް ހަމައެކަނި އެކަރި ނުވަތަ ކުރެވޭ ކަމަށެވެ.

އިސްވެ ޝާހިދު ދަލީލުކުރަނީ ކުރުވުން ކަންތަކާ އަދި ހުރި މިސާލަށެވެ.
އިބްނު ޢުޘައިމީން (1421 ހ) އެގޮތަށިން ބަޔާންކުރައްވައެވެ.
ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728 ހ) ގެ އެ އިސްތިޤްރާއުއަކީ
ވަބްތަރަކަށް އެކަނިވާ އެއްޗެއްކަމަށް ދަލީލުކުރާ އަނެއްކާވެސް؛ ހުދު އިބްނު
ތައިމިއްޔާގެވެސް އެއާއެކުގައި އެވާ ކުފުރަކީ ކުޑަ ކުފުރުތަކުގައި
ހިމެނޭކަމަށެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

(كان من قول السلف: إن الإنسان يكون فيه إيمان ونفاق فكذلك في قولهم: إنه يكون فيه إيمان وكفر ليس هو الكفر الذي ينقل عن الملة؛ كما قال ابن عباس وأصحابه في قوله تعالى ﴿وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ قالوا: كفروا كفرا لا ينقل عن الملة وقد اتبعهم على ذلك أحمد بن حنبل وغيره من أئمة السنة...) [13]

މާނައީ: "ސަލަފުންގެ ބަސްފުޅުތަކުން ވާ އެއްބަސްފުޅަކީ: އިންސާނާގެ ހިތްގައި އީމާންކަމާއި ނިފާޤުކަންވެސް (ދަރަޖައިން) ވާނެކަމަށެވެ. އެފަދައިން އެބައިމީހުންގެ ބަސްފުޅުގައިވާ އަނެއްކާވެސް: އިންސާނާގެ ގައިގައި އީމާންކަމާއި ކުފުރުވެސް ވާނެކަމެވެ. އެއީ މިއްލަތުން ބޭރުވާ ކުފުރެއް ނޫނެވެ. އިބްނު ޢައްބާސްއާއި އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުން މިއާޔަތުގައި ވިދާޅުވީގޮތަށެވެ: ﴿وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ٤٤﴾ އެބައިމީހުން ވިދާޅުވިއެވެ: "ކުފުރުން ކާފަރުވީ މިއްލަތުން ބޭރު ނުވާ

---

[13] مجموع الفتاوى: 312/7

ކުރުވުނުންނެވެ." އެކަމުގެ މައްޗަށް އަރުވުނު ބާރު ހިންގުނުއާއި އިންސާފުން ސުންނަތުގެ އިމާމުން އެބަދަލުކުރުން ވަކިވާމެދުއެކުން ނުވާނީއެވެ." މިއެވެ.

3- މިސާލަކަށް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ގެ އެއިސްލާމީދާއުރުގައި އިސްމު ޚާއިލުވެސް ޝާމިލުވާކަން ބެލިނަމަ؛ ދެންފަހަރު ބޭނުވޫރޭ އިބްނު ތައިމިއްޔާގެ ފަރަދަކަށް މިއިސްލާމީދާއުވެސް އުސޫލު ކުރިއްޔެންނެވެ. ފާރަތަފަށް ނުނެވެ. އެހެނީ މިއާތާމަގައި ކުރު ވަޅުކުރިޔާތް އަހިސް އެއިން މީހާކުރާވެސް ކުރެ ކުރުކުރަގައި އިސްލާމީދާ ދަރުމައިރުކަން ދަރުމައިރުކަން ދެމުޅަވަދަނެވެ.

އަ އެކުލެވިއޭނެވެ! މިތާ ގެނައި މިން ރައްދުދޭން ޖަވާބުދީ، އަދި އާޔަތުގައިވާ ކުރު މާނަކުރުވުނު ކުޅެ ކުރުކުރަކަން ޝާބިތުކުރުމަކުރު ދީން އަހަރެން މިބާގެ ސަލާމުކުރަން ގެނެސަން ބޭނުންވީ: އައްޔަތުން ބޭ ކުރުވުން މަނާކުރުމުގެ ކަލާންތަ. އެކަން އެދެނުވީ ﷲ ގެ ރަސޫލުގެ ބަދަލުގައި ނޭނގޭނާން ތައްޔާރުކުރޭ ރަސޫލު ބަދަލުކަރާ މިނާ ދަދެއިއެވެ.

އެކަމަކު ބައެއް މިންނަތަން ރަސޫލު ބަދަލުކުރުމުގެ މާނައީ ކަބުއިޔަން ނަންގެއެވެ. އަދިން ﷲ ގެ ރަސޫލާ ޙާލާފުން ރަސޫލުކުރާ ކާރަލު މިލަކަނ އެކަން ޝާމިލުވާކަމަށް ހިކުރެވެ. އިތުރުގެ އަރުކުރިޔަތުގެ ބަސްފުރުމަކަގައި "ރަސޫލު ބަދަލުކުރުމުގެ" މާނައީ ﷲ ގެ ރަސޫލުގެ ފިޔަވައި އެހެން ރަސޫލު އެދީ ﷲ ގެ ރަސޫލުކާމުގައި ދަރުވާކަން ނިސްބަތްކުރުމުގެ ކަނުއެހުރެވެ. ދެންފަރާ ﷲ ގެ ރަސޫލުކު ފިޔަވައި އެހެން ރަސޫލު ކަނުއެކަމާ، އެކަމަކު

އެބުނުމަކީ اللہ ގެ ހުކުމްކުރުމަކަށް ދަޢުވާ ނުކުރާ މީހާއީ ފަދަ ބަދަލުކުރި މީހެއްކަމުގައި ނުވެއެވެ.

* އިބްނުލް ޢަރަބީ (543 ހ) ބަޔާންކުރެއެވެ:

(إنْ حَكَمَ بِمَا عِنْدَهُ عَلَى أَنَّهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ؛ فَهُوَ تَبْدِيلٌ لَهُ يُوجِبُ الْكُفْرَ) [14]

މާނައީ: " اللہ ގެ ޙަޟްރަތުންވާ އެއްޗެއްކަމުގައި ނިންމަވައިގެން އޭނާ އެއިން ހުކުމްކޮށްފިނަމަ އެއީ ކާފަރުވުން ލާޒިމުކުރާ ތަބްދީލުކުރުން (ބަދަލުކުރުން) މެވެ."

* އަލްޤުރްޠުބީ (671 ހ) ވެސް އެފަދައިން ގެނައެވެ:

(وَهَذَا يَخْتَلِفُ إِنْ حَكَمَ بِمَا عِنْدَهُ عَلَى أَنَّهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، فَهُوَ تَبْدِيلٌ لَهُ يُوجِبُ الْكُفْرَ، وَإِنْ حَكَمَ بِهِ هَوًى وَمَعْصِيَةً فَهُوَ ذَنْبٌ تُدْرِكُهُ الْمَغْفِرَةُ عَلَى أَصْلِ أَهْلِ السُّنَّةِ فِي الْغُفْرَانِ لِلْمُذْنِبِينَ.) [15]

މާނައީ: " اللہ ގެ ޙަޟްރަތުންވާ އެއްޗެއްކަމުގައި ނިންމަވައިގެން އޭނާ އެއިން ހުކުމްކޮށްފިނަމަ މިއާ ތަފާތުވެއެވެ. އެއީ ކާފަރުވުން ލާޒިމުކުރާ ތަބްދީލުކުރުން (ބަދަލުކުރުން) މެވެ. އޭނާ އަމިއްލަ އެދުމާއި އެދުންވެރިކަމުން އެކަން ހުކުމްކޮށްފިނަމަ އެއީ ފާފަފުއްސެވުން އެއާ ހަމަޖެހިގެންވާ ފާފައެކެވެ. އަދި ފާފަވެރިންނަށް ފުއްސެވުންވާކަމަށް އަހުލުއްސުންނާ ޤަބޫލުކުރާ އަޞްލުގެ މައްޗަށެވެ." މިއެވެ.

---

[14] أحكام القرآن: 127/2

[15] تفسير القرطبي: 191/6

* އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ވެސް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ މިކަމަށް.
ވިދާޅުވެއެވެ:

(ولفظ الشرع يقال في عرف الناس على ثلاثة معان: "الشرع المنزل" وهو ما جاء به الرسول وهذا يجب اتباعه ومن خالفه وجبت عقوبته. والثاني "الشرع المؤول" وهو آراء العلماء المجتهدين فيها كمذهب مالك ونحوه. فهذا يسوغ اتباعه ولا يجب ولا يحرم، وليس لأحد أن يلزم عموم الناس به ولا يمنع عموم الناس منه. والثالث "الشرع المبدل" وهو الكذب على الله ورسوله صلى الله عليه وسلم أو على الناس بشهادات الزور ونحوها والظلم البين فمن قال إن هذا من شرع الله فقد كفر بلا نزاع. كمن قال: إن الدم والميتة حلال - ولو قال هذا مذهبي ونحو ذلك.) [16]

މާނައީ: "މީސްތަކުންގެ އުރުފުގައި "ޝަރުޢު" މިލަފްޒު 3 މާނައަކަށް ބޭނުންވެއެވެ:

1- ބާވައިލެއްވިގެންވާ ޝަރުޢު އެވެ: އެއީ ރަސޫލާ އެކަންކަމާގެން ވަޙީގެންނެވި ކަންކަމެވެ. މިޝަރުޢަށް ތަބާވުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެއާ ޚިލާފުވާ މީހަކަށް އުޤޫބާތް ވާޖިބުވެއެވެ.

2- ދެވަނައީ: ތައުވީލުކުރެވިގެންވާ ޝަރުޢެވެ: އެއީ އިޖްތިހާދުކުރައްވާ ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔުތަކެވެ. މިސާލަކަށް މާލިކުގެ މަޛްހަބާއި އެފަދަ

[16] مجموع الفتاوى: 268/3

މަޛްހަބެކެވެ. ހަމަ މިއަން ތަބަޢުވުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ވާޖިބެއް އަދި ޙަރާމެއް ނޫނެވެ. އަދި ޢާއްމު އެންމެހާ މީސްތަކުންގެ މައްޗަށް (އެމަޛްހަބަކަށް ތަބަޢުވުން) ތާބިޢުވުމެވެ، އަދި ޢާއްމު މީސްތަކުންނަށް އެ މަޛްހަބުތަކުގެ އެއްވެސް މީހަކަށް ނުވެއެވެ.

3- ތިންވަނައީ: ބަދަހިކުރުވިގެންވާ ޝުޢޫރުވެ: ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ މައްޗަށް ދޯހިނގާއި، ނަވަދަ މީސްތަކުންގެ މައްޗަށް ދޫކު ހަމަހިމާއި އަތުލާ ކަންކަން ބޮޑުބޮޑުކަންތައް ދޯހިނގާއި، އަދި ބޮޑާންވާ ސަފުވެގެންވާ އަނިޔާވެރިކަމެވެ.

ހަމަ މިކަންކަން މިއީ ﷲ ގެ ޝަޢާއިރުގެ ތެރެއިންވާ ކަންކަމާ ބެހޭ މިފަދަ ހަމަ އެއްވެސް ހިތްވަރެއް ގޮތުގައި ކުރަންވާނެ ކަންތައްތަކެވެ! އެއީ މިސާލަކަށް ތިބާގެ މުޢާމަލާތު ބަރާބަރުކުރުމަކީ ބޮޑު މިއާވެ. އެއީ ދިވެހިން ދެކޭ ގަދަރުބޮޑު އަދި އެކަލާނގެ ބޭނުންކުރެވޭ ގޮތެވެ." މިއެވެ.

ބަދަލުކުރުވިގެންވާ ޝަޢާއިރު ﷲ ގެ ޝަޢާއިރުތަކުގައި ދަރުވާލާގެން ﷲ ގެ މައްޗަށް ދޫކުރެވިފައިވާ އަހަރެމެން ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ބޭނުން ފާހަގަކުރާނެ ގޮތުގެ ކަމަކީ، ހަމައެކަނި މުޅިދުނިޔެ ބޮޑުތަކުގެ ހަރުދަނާ ގޮތް ނޫނެވެ.

އަދި މިއާއި ޢަމަލުކުރަންވީ ގޮތުން ބާވައިލެއްވުން ސަބަބުތައް ގެންގުޅުމަށް އިއްޔެ ކުރުމުގެ، އަތުބޮޑާ ބޮޑު ޢާއްމު ޙަރަކާތް ރާވާލުއްވާފައިވާ ބަދަލުތަކުގައި މިޙިނގެފަދަ ޝަޢާއިރު ބޮޑުކުރުމެވެ. އެހެން ޙަރަކާތަކުން، އުމުރުގެ ފަރުވާއި ޖާނަވާރާ ހީތެރި ބަދަލުވާ ސަބަބުތައް ފަރުދުންނަން އާދަ މުންކަރު ދެކެ އެންނުވާކަމާ ދިރުން އުމުރުން ދަރުވާލާވާރުއެވެ. އެއީ އެޅުމަށް

ދުނިޔެ ހަމަޖެހުމުން ﷲ ބާރުއަޅާ ބަދަލުކުރުން ދަރުވާލާތަކުގެ ކުޅުކުދިން.

✓ އެހެންކަމުން މިއާދަމް އެއްބޮޑީ: ކުރެ ކުފުރުކަމަށް ނުވެއެވެ. އެއީ އިސްތިޙްލާލު ގޮތަށެވެ.

✓ އަންނައެއްބޮޑީ: ޝަރުޢުއާއި ދީން ބަދަލުކުރާ މީހާގެ ޙައްޤުގައި ބޮޑުކުފުރު ގޮތަށް ނުވެއެވެ. އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728 ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(والإنسان متى حلل الحرام -المجمع عليه- أو حرم الحلال -المجمع عليه- أو بدل الشرع -المجمع عليه- كان كافرا مرتدا باتفاق الفقهاء. وفي مثل هذا نزل قوله على أحد القولين: ﴿وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ أي هو المستحل للحكم بغير ما أنزل الله) [17]

މާނައީ: "އަދި އިންސާނާ، އެކަމަކަށް އިޖްމާޢުވެފައިވާ ޙަރާމު ކަމެއް ޙަލާލުކޮށްފިނަމަ، ނުވަތަ އެކަމަކަށް އިޖްމާޢުވެފައިވާ ޙަލާލުކަމެއް ޙަރާމްކޮށްފިނަމަ، ނުވަތަ އެކަމަކަށް އިޖްމާޢުވެފައިވާ ޝަރުޢު ބަދަލުކޮށްފިނަމަ؛ އޭނާވާނީ ފުޤަހާއުންގެ އިއްތިފާޤުން މުރުތައްދުވެގެންވާ ކާފިރަކަށެވެ. ދެބަސްފުޅުގެ އެއް ބަސްފުޅުގެ މައްޗަށް، މިއާޔަތް ބާވައިލެއްވުނީ މިސުލޫކުގެ ކަންކަމާމެދުގައެވެ: ﴿وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ۝٤٤﴾[المائدة: 44] މާނައީ: ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ޙުކުމް ނުކުރުން ޙަލާލުކޮށް ހަދާ މީހާއެވެ." މިއެވެ.

---

[17] مجموع الفتاوى: 3/267-268

○ **ފަތުވާއެއް:** އިލްމުވެރިންގެ ބަސްތަކުގައި ވަރަށް ގިނައިން، އަދި ޚާއްޞަކޮށް ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ގެ ފަތާވާތަކުގައި: މިވެނި އެވެނި ކަމަކަށް "އިޖްމާޢު" ނުވާ މީހާ (ތާރިކުއް ނުގަންނަ މީހާ) އީ ކާފިރެއްކަމުގައި ޙުކުމްކުރައްވައިފައެވެ. ދީން ބަހާލާ މީހުން ހިލާފު އަށަގެނެގެން އެއިން އަމުރުފުރާނައިވެސް: ވަޙީބެއް ތިރާސްތުވުގެ މަތީގައި ތިރިޔަރާނުކުރުމަށް، ނުލަފާ ބަރާމުރުމާއި ކަރުނުގެ މަތީގައި ތިރިޔަރާނުކުރުމެއް. އަދި މިގޮތުން ކާނބައް ކަރާ މީހާއީ އިޖްމާޢު ނުވާ މީހާ އަސަރުތަކެއް. މިއީ ކާފަ ބަޔާނެވެ. އަދި ބަޔާ ފާރުކަރާ މީހުން ކާފިރުކަރާ ފަރާތުން އެމީހުން ޖަހަކަމަކަށް ގޮތް ބުނެ ސާޔާބާބާރާ ޙަޖާމާ ގޮސްތަމާ ޙާމާޖޯގަކާ ބުނާކާމާ ކޮށްގެން އިލާހުން އަދި ބޭނުން ގޮތަށް ޚާއްޞަވެފައެވެ.

❖ **ތަރުޖަމާ:** އިލްމުގެ އަހުލުވެރިން -ޚާއްޞަކޮށް ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ- ގެ ފަތާވާތަކުގައިވާ "އިޖްމާޢު" ނުވުމާ މާނަ ބަޔާންކުރުމެވެ. އަދި ބަސެއް މީހުން ތަރުޖަމާކޮށްފައިވަނީ ހިލާފަށް ފަދައިން، އެއީ ކަލާމް ދީނުގެ ޙަޤީޤަތް ތަރުޖަމާ ކަރާ ޙަޤީޤަތެއް ބުނެވިފައެވެ.

(وَتَكْفِيرُ تَارِكِ الصَّلَاةِ هُوَ الْمَشْهُورُ الْمَأْثُورُ عَنْ جُمْهُورِ السَّلَفِ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ. وَمَوْرِدُ النِّزَاعِ هُوَ فِيمَن أَقَرَّ بِوُجُوبِهَا وَالْتَزَمَ فِعْلَهَا وَلَمْ يَفْعَلْهَا.) [18]

---

[18] مجموع الفتاوى: 97/20

މާނައީ: "ނަމާދު ދޫކޮށްލާ މީހާ ކާފަރުވުމީ ޖުމްހޫރު ޞަޙާބީންނާއި ތާބިޢީންގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ މަޝްހޫރު ގޮތެވެ. ދެބަސްވެގެން އުޅޭ ނުކުތާއަކީ: ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް އިޤްރާރުވެ، އަދި އެކަން ކުރަން ޖެހޭނެކަމަށް "އިލްތިޒާމު"ވެ ދެން އެނަމާދު ނުކުރި މީހާގެ މައްސަލައެވެ."
މިއެވެ.

އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުގައިވާ: "އެނަމާދުކުރުމަށް އިލްތިޒާމުވެ ދެން ނުކުރި މީހާ" މަރަން ފަތަވާދެއްވިއެވެ. އެއިން ދޫކޮށްލުމުގެ މާނައީ: އިލްތިޒާމުވުމަކީ ކަންކުރުމުގެ ކަމެއްގައި ދެމިހުރުމުގެ މާނައަށް ނޫންކަމެވެ. ފަހަރެއްގައި މީހާ އެކަމަކަށް އިލްތިޒާމުވެ، އެކަމަކު އެކަން ނުކުރާކަމުގެ ހުކުމްކުރަނީއެވެ.

އެހެންކަމުން އެކަމުގައި ދުރުހެލިކުރުން ކާފަރުވާ އިލްތިޒާމުވުމަކީ: ހިތުގެ ޢަޤީދާގެ ކަމެކެވެ. ޢަމަލުގެ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެންވެގެން ޢަމަލީކޮށް އިލްތިޒާމުވުމުގެ ވާހަކަ ދައްކަވަން އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ތަފްސީރުކުރައްވައިވިނދު "ޢަމަލީ" ޙުކުމް ގެންނަވާ ސިފަކުރައްވައިފައެވެ. ދެން އެއަށްފަހުގައި އެއީ އޭގެ ޢާމުގައި ކާފަރުވާ ކަމަށްކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ. ނަމަވެސް ޢަޤީދާގެ އެހެން ކަމަކަށްބަލައިއެވެ. އިސްވެދިޔަ ބަސްފުޅުގެތެރެއިން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

(أن لا يجحد وجوبها لكنه ممتنع من التزام فعلها كبرا أو حسدا أو بغضا لله ورسوله فيقول: أعلم أن الله أوجبها على المسلمين والرسول صادق في تبليغ القرآن ولكنه ممتنع عن التزام الفعل استكبارا أو حسدا للرسول أو عصبية لدينه أو بغضا لما جاء به الرسول فهذا أيضا كافر بالاتفاق فإن إبليس لما ترك

السجود المأمور به لم يكن جاحدا للإيجاب فإن الله تعالى باشره بالخطاب وإنما أبى واستكبر وكان من الكافرين.) [19]

މާނައީ: "އެއީ އެކަން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް ދެކޭކަމާ އިންކާރުކޮށް ނުކުރެއްވީ. އެކަލަކު ބޮޑާވެރިކަމުން އިސްތިކްބާރުވުމުން އެއީ ކާފިރުވީއެވެ. އެއީ ހިތްބުރިވެރިކަމުން ނުވަތަ ހަސަދަވެރިކަމުން ނުވަތަ ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާދެކެ ރުޅިއަންނާތީއެވެ. އެގޮތުން އޭނާ ބުނީއެވެ: "މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް ﷲ އެކަން ވާޖިބުކުރުއްވިކަމާއި، އަދި ޤުރުއާން ޚިޠާބުކުރައްވާފައިވާކަމުގައި ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ތަބުލީޣުކުރައްވާކަން އަރައިގަންނަން އިނގޭއެވެ." އެކަމަކު އެކަން ކުރުމުގައި އިސްތިކްބާރުވުމުން އޭނާ މަނާވެގެންވީއެވެ. ބޮޑާކަމުން ނުވަތަ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އަށް ހަސަދަވެރިވެގެން ނުވަތަ އެކަމާ ދިޔަން އެނގެން ހަދަބުވެރިކަމާއި ނުވަތަ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެނެސްދެއްވި ކަންތައްތަކުގެ ދެކޮ ރުޅިއަރުވެ. މިއީވެސް އިބްލީސްގެ ކާފަރުކަމެވެ. ފަހެ އަޅުތަކުގެތެރެއިން ގިނަ ސަބަބުތަކުން އިބްލީސް ތަކައްބުރުވިއެވެ؛ އެއީ އެކަން ވާޖިބުވެގެންވާކަމާމެދު އިންކާރުކޮށް ނުކުރާތީއެވެ. އެހެނީ ﷲ ތަޢާލާ ހަމަޔަޤީނުން އޭނާއާ މުޚާޠަބުކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު އޭނާ ތަކައްބުރުވެ ބޮޑާވެގެންވިއެވެ. އަދި އޭނާ ކާފިރުންގެ ތެރެއިންވިއެވެ." ނިމި.

[19] مجموع الفتاوى: 97/20

ފަހު ޢަމަލީގޮތުން އިލްތިޒާމުވުން އޭގެ ޒާތުގައި ކާފަރުވާކަމެއް ކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު ކަނޑައެޅުއްވާފައި ނުވާތަން ދެކޮޅުހަދާނެވެ. ނަމަވެސް އެކަމަކު ކުފުރުވީ ވަރައިގެންވީ ކުފުރު އިރްތިދާދުގެ ސަބަބުންނެވެ. ޢިނާދުވެރިކަމާއި ހަސަދަވެރިކަން ނުވަތަ ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާދެކެ ރުޅިއައުމެވެ. އެހެންކަމުން މިއިން ސާފުކޮށް ބަޔާންވެގެންދިޔަ އިލްތިޒާމުވުން ދޫކޮށްލުމަކީ ޢަމަލުކުރުން ދޫކޮށްލުމެއް ނޫންކަމެވެ. އެކަމަކު އެއީ އިޢްތިޤާދު ދޫކޮށްލުމެވެ. ދެންފަހެ އިލްތިޒާމުވުން ނަތީޖާގެ މާނައަކީ ކާފަރު އެހެއިޖްނަމަ ބުނެވޭނެއެވެ:

އޭގެ މާނައަކީ ދެކޮޅުވެރިކަމާއި ޢިނާދުވެރިކަންފަދަ ހަދިޔާގެ ކަމަކަށްބަލައި ޢަމަލު ދޫކޮށްލުމެވެ. ހުސްއެކަނި މުޖައްރަދު ދޫކޮށްލުމެއް ނޫނެވެ. އެއީ އިމާމު އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ގެ އިބާރާތުގައި އިސްވެދިޔަ ގޮތަށެވެ.

"އެކަމަކު އޭނާ ޢިނާދުވެރިކަމުން ނުވަތަ ހަސަދަވެރިކަމުން ނުވަތަ ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާދެކެ ރުޅިއައުން އެކަން ކުރުމުން މަނާވެގެންވެއެވެ."

❖ ފަވާއިދު: އުމުރުންގެ ބަހުގެ މަޢުނަން ފާޑުވުން ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ގޮތުގައި ކުރުމުން އެކަމެއް ކާފަރުވާ ކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި: ވާޖިބް ދޫކޮށްލެވިގެން ނުވަތަ ޙަރާމް ކަމެއް ކުރުން ފާފައިގެ މަތީގައި ދިރިހުރުމުގެ ކަންކަމަށެވެ. ބަސްތަކުގެ ގޮތުން ކުރުމުގެ ކަމުގައި ފާފަވެރިވުން ކާފަރުވާކަމަށް ވާހަކަދައްކަނީ ކީއްވެގެން؟ ޖަވާބަކީ، ބަޔާންކޮށްދޭ ގޮތުން ބާބަކުގެ ޚިލާފުވުމާއި އަހުލުވެރިންގެ ބަސްތަކުގެ ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ ދިރާސާކުރުމުގެ ތެރެއިން ވަނީ ފާފަ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ހުރިހާ ނަޞޫޞުތައް ހިމެނޭ އެއްގޮތަށް ކިޔުން ނުވާނެކަމަށެވެ.

އެއީ ބޮޑެތި ފާފަތަކަށް އަރައިގަތުމުން ކާފަރުކުރާ ޚަވާރިޖުންނަށް ރައްދުދެއްވައެވެ.

❖ ތިންވަނައީ: އެއުރެންގެ ބަހުގެ މައްޗަށް ހާޒިރުވަނީ ވާޖިބެއް ދާއިމުކަމުގެން ނުވަތަ ބަރާބަރުކޮށް ކާފަރެއްގެން އުނދަގޫވާއި ދިމާވާނޭގޮތުން މިއާ ކާފަރުކުރުވައިދިނުމެވެ. މިއީ އިބްނު ޢައްބާސްގެ އަޤުވާލުން ފާހަގަކޮށްލެވޭތީވެ ބަސްފުޅާ ހިތްޕުޅުކަމެވެ:

(لَا صَغِيرَةَ مَعَ الْإِصْرَارِ، وَلَا كَبِيرَةَ مَعَ الاسْتِغْفَارِ) [20]

މާނައީ: "ފާފަކުރުމުގައި ތަކުރާރުކުރުމާއެކު ކުޑަ ފާފައެއް ނުވެއެވެ. (އެބަހީ: ފާފައިގެ ކަމި ތަކުރާރުކުރުމަކީ ކުޑަ ބޮޑު ފާފައަކަށް ވެއެވެ.) އަދި އިސްތިޣްފާރުކުރުމާއެކު ބޮޑު ފާފައެއް ނުވެއެވެ." މިއެވެ.

❖ ހަތަރުވަނައީ: ފާފައިގެ ދަތިގައި ހުސްއެކަނި ދެރަވުމުގެ ސަބަބުން ކާފަރުވާނޭކަމަށް ޚަވާރިޖުން ސުންނަތުން ދަލީލެއް ނެތެވެ. ކާފަރުކުރުމުގައި ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ އަންގާ ބަޔާންވެއެވެ. ޤަޠުޢީދަލީލުތަކާއި ފުރި އެކަން ވަކުވަކަން ދެނެއް ނުވެއެވެ. ކިޔުއްމަ، ނަމުއްޔޫތަށް ތަރުޖަމާކުރުމަކީ އެއާ އިދިކޮޅަށް، ފާފައިގެ ދަތިގައި ދެރަވުމުން މިހާ ކާފަރުވާނޭކަމަށް ޝަރުޢީ ކަރުދަ ތިރިވިގެންވާ ކަރުދާސްކަމާ ޤިޔާމަތްދުވަހު ތިބާ މިހާރުގެ ބަދަލުގައި ފަދައިންނެވެ.
އަހްނަފުން ޝާފިޢީންގެ މުޢުތަޒިލާއިން ސަލަފުން ތިބި، އެކަން ދިމާވާނޭގޮތުން ހުއްޓެވެ.

[20] تفسير البغوي: 202/2

✦ **މުޞައްނިފު:** ބަރުޒަޚާ (61ރ) އާއި މަސްރޫޤު (62ރ) ގެ އަރިހުން
ޤާޟީވެގެންވާ އަޝްރައް އެބަ އޮތެވެ.

އެ ދެބޭކަލުން އިބްނު މަސްޢޫދު (32ރ) ގެ އަރިހުން ރިޝްވަތާ ބެހޭގޮތުން
ސުވާލުކުރެއްވުން ވިދާޅުވިކަމަށެވެ: "އެކަންވަނީ ސުޙުތު (ހަރާމް ފައިދާ)
ކެއުމުގެ ތެރެއިންނެވެ."

ދެން އެދެބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ: "ހުކުމް ކުރުމުގައި ތިޔައީ؟"
ވިދާޅުވިއެވެ: "އެއީ ކާފިރުވުމެވެ." ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު މިއާޔަތް
ކިޔަވާ ވިދާޅުވިއެވެ: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ [المائدة: 44]

އެހެންވީމާ މިއިން ދަލީލުކުރަނީ ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ހުކުމްކުރުން
މުޠުލަޤަކަށް ދޫކޮށްލުން ކާފިރުކަމެއްކަމަށެވެ.

▲ **މުލައްޚިޞް:** އިބްނު މަސްޢޫދު (32ރ) ގެ އަޘަރާއެކު ރިބާ
ކުޑަކަމަކަށް ވިސްނާލިނަމަ؛ ރިބާ ރިއަ ބޭނުންވާ ގޮތް ދެއްވިއިން
ދަލީލުގެ ތުރުއްކާކުން އަންގައިދެއެވެ.

އަދި ރިބާއަކީ ހިފުމުގެ ތެރޭ ނުވެއެވެ. އެއީ 3 ވައްސަލާތްތަކެވެ:

➤ **ފުރަތަމަ:** ރިބާ ރިއަ ހިލާރާ ގޮތަށް ބޭރުވަތެއް ނަގައިކުރީ:
އެންމެ މައްސަލައެއްގައި ވިޔަފާރި ރިޝްވަތުގައި ހިފެހެއްޓުން ﷲ ބާވައިލެއްވި
ގޮތަށް ހިލާފަށް ޙުކުމްކުރާ ތިމާގެ ފާއިދާ ކަމެއްވެ. ދުރު
ރިބާވެސް މިގޮތް ނުބައިކަމެއްވެ. އަދި އިސްލާމީ ގޮތުން އިބްނު
ޢަބްދުލް ބައްރު (463ރ) އާއި، އެއްބަސްވެފައި ބޭފުޅުންގެ އަރިހުން

ނަގޫރުކުރުވުން އިޖްތިމާޢީކަންތަކާއި މިޒާޖަށް ވިޔަސް ދުނިޔެ ނުކުރެވޭކަމާއި،
މިއީ ހަވާރިޖުންގެ ބަސްކަން ބަޔާންވެއެވެ.

➤ ދެވަނައީ: އެއީން މުޙާދުނުކުރުވެ ކުފުރެއް ބޮޑު ކުފުރުކަމުގައި ނުވަތަ ކުޑަ
ކުފުރުކަމުގައި އިބްނު މަސްޢޫދު (32ހ) ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ.
އަހުލުއްސުންނަ އިބްނު ޢައްބާސް (68ހ) ގެ އަޤީދާ އެއީ ބޮޑު ކުފުރެއް ނޫން ކުޑަ
ކުފުރު ސުންނަތުގައި ކުފުރުކުރުމަށް މުޙާދިރުކަމާ އަޤީދާއެވެ. އެއްސުންނަތުން
ހިއްސާ ވައްކަން ބިދުޢަތު ބަސްތަކާރިންގެ ދުވަހަކު ޒިޔާދައްތަކަކުން ހަވާރިޖުން
ބަލައިގަތް ނުވާނެއެވެ. އެއީ އަބްތާދާ އެކޮޅުން ޒިޔާދު ނުވެގެ.
އެއީ ޝަރީޢަތް އިސްލާމް ބަޔާންކުރައްވިބޮޑު އެކޮޅުތަކުން ޒިޔާދު
މަކުލެނޑާވުންތަކެވެ.

➤ ތިންވަނައީ: ސަރަޙަތުންނާއި އިޖުމާޢުން މިއަޤީދު ހިމެނުމެވެ ޙުކުމްތަކަށްވެސް
ދީނުން ބާރުނުވާ ކުދި ކުރުމަށް ބާބަކުއްވެ. އެމީރުން އިބްނު ބައްޔާގެ
އަޙުމަދުބާރުވާ ކުރިއްސާގައި އެބާކޮށް މިއަޤީދާ ތަރުޖަމާ ތަޙުލީލުކުރެވެ. އަދި
ޝާރިޙުން އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާވެސް އެފަދައިން ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ.

✦ ދުކައްތިރު: އައްސުއްދީ (127ހ)، ރިޝްވަތު ނަގައިގެން ޙުކުމްކުރާ
ކުދިއެކަމުގައި ކާފަރެއްވިކަމުން އަދިސަލާމްވެއެވެ.
އެއީ އިބްނު ޖަރީރު ތަފްސީރުގައި އެއްސާފަދު އައްސުއްދީ (127ހ)
ވިދާޅުވިކަމަށް ނަޤުލުކުރައްވައިފައެވެ:

«وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلْتُ فَتَرَكَهُ عَمْدًا وَجَارَ وَهُوَ يَعْلَمُ فَهُوَ مِنَ الْكَافِرِينَ» [21]

---

[21] تفسير الطبري: 467/8

މާނައީ: "އެބަހީ: ޔަމަންއިރާދު ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ބުރުމު ނުކުތުން، ފަހަ
އެނގޭ ދަންނަވާ ބާރު ޤަބޫލުކުރައި އެބުރުމު ދުރުނުރާ އަނިޔާވެރިވެއްޖެ
މީހާއީ ފަހަ ކާފަރުންގެ ޖަޒާއިންވާ މީހެކެވެ." ވިއެވެ.

▲ **މުތާލިޢާ:** ޔިއަން ދަރަޖަން އެއްބަޔައް ސުވާލެވެ. އެއީ 2 ދަ
ގޮތަކުންނެވެ:

❖ **ފުރަތަމަވައީ:** އެއަށްފާރުގެ އިސްލާމުދީނުގައި ބަޔާނިކަށްފައެވެ. ސަލާމުދީގައި
އަބޫދާދު ބަދުރު މުޙައްސަލުވެއްވެ. އޭނާއީ ޚިލާފާ އަބޫބަކުރު (241ހ)
އާއި އެކަން ބޭރުގަން އޭނާގާ ދަރު ވާހަކަދައްކާ މީހެކެވެ.

❖ **ދެވަނައީ:** އައްސަލަމިބާ އަލްބަޤަރު ކުރިއްވި ކުރައްވާ ބާ ކާރިކުރާމަން
ދަލީލްކުރާ ކަމެއް ނެތެވެ. އެއީ އިބްނު އަބީދާވުދު ބައްޔަ (463ހ) އާއި
އަރަން ބޭރުގަން ނަޒަރުކުރައްވިކަމަށް އިސްލާމްދީނަ އިޖްމާއުއަކަށްބާކައިވެވެ.
ބޭރުމުކުރުގައި އަނިޔާވެރިވުމަށް ދީނުން ބޭރުވާ އެކަމަކު ބައި
ފާރަލައިކަމަށް އިޖްމާއުއެވެ.

✦ **މުޢައްމީރު:** އަ އަނާއެވެ! ޔިބާ ޔިވަސީ މިކަމަށް ކުޅޭ ކުރުރަކަމުގެ
މައްސަލަ ސަނާޒިނާއި އެބޭރުގަންގެ ފަހުމީ އިޙުރުވެރިންގެ ބަސްޔަތް
ގެންސެފައިއެވެ.

އެކަމަކު މި އިޙުރުވެރިން ވާހަކަދައްކަމުން އެދުރިޔާ އަރަރުމަންގެ މިޚުމަތުގައި
ޤިޔާސް މުއްދަ ޙާލަތާ ޙާލަތާއްގައިއެވެ. އޭނާސީ ޝަރީޢަތް
އެއްޗަސް ފާހަގަ ފާރަސްކުރަމުގެ މިފަހުން ނުބަސް ނުވާކަމަކެވެ. އެއްނުވާ
އަރަރުމަންގެ މިޚުމަތުގަ އެބޭރުގަންގެ ބަސްޔަތް ފާއިތުން ބަޔަބަށް
ނުވާނައެވެ. މިކަމަށް ސަލާމްފާނަށެވެ.

ދުވައްސީ: އާ އަޚާއެވެ! މިބާ މިހަ ދެކޭ ފުދައިން މިއީ އަހަން ފާޅުވެގެން އުޅޭ ކަމަކަށްވާތީ ބުނަމެވެ.

ސަލަފުންނާއި އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކުން މިކަމަށް ދަލީލުނެގުއްވާކަމަށް؛ ދަންނަވަ މިބާވަތުން ﴿وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ [المائدة: 44] މިއާޔަތުގައި ހިފުއިގެން، މިފުރުގެ ޢަމަލުތަކުގައި ފާޅުވެގެން އުޅޭ ކަމަކަށްވުމުގައިވާ: ވަކި ޤާނޫނެއް ހަދައިގެން الله ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ޙުކުމްކުރާ މީހުން ކާފިރުކުރުން ބޮޑުފާފައެއް ނުވާނެއެވެ. އަހަރުމެން މިބުނުކުރާ ވައްސަލަދާއި މިއެވެ. އެހެންވީމާ ހާލުންތެރިވާނެއެވެ. އެހެނީ ބަލާބެލުންނާއި ފަދައިންގެ ފަހުގެ ވައްކަން މިއާޔަތުގައި ވަނީ ކުޑަ ކުފުރެވެ. އަދި މިބާގެ ބަރުގެ ވައްކަރުވެސް، ބައެއް ދަސްބުއްގޮތުގައި الله ގެ ބުނުއްވުމާ ޚިލާފަށް ބުނެވުނުކުން ކާ ކާފިރުކޮށްފާނެކަމަށް މިއާޔަތް ދަލީލުކުރެއެވެ.

ދާއޫދު: އަހަރެންގެ އަޚާއި އެކަން ދަލީލެއް އެބައޮތެވެ.

الله ވަޙީކުރައްވައެވެ: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤۡمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيۡنَهُمۡ ثُمَّ لَا يَجِدُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ حَرَجٗا مِّمَّا قَضَيۡتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسۡلِيمٗا﴾ [النساء: 65]

ވާނަދީ: "އެހެންނަމަ ކުރުންނުންނެވެ! މިބާގެ ފިކު ޙައްޤު ގަސްދުއާ ވަޙީކުރައްވާފައެވެ. އެމީހުންގެ ގުދުރަތި ދެބަސް ހިތަމަވާ ކުރުނެގެތަކުގައި އެމީހުން މިބާ ބުނެވިފައިވާ ދަންނަދުން އެމީހުން އިމާންނުވެއެވެ. ދަން މިބާ ނިޔާ ކަނޑައެޅުމުގައި ގަބޫލު އެމީހުންގެ ނަފްސުތަކުގައި ދަތިކަމެއް ވާނަން އެމީހުން ނުދެކޭނެއެވެ. އަދި (ފުރިހަމަ) ބޯލަނބާ ކިޔަމަންވެވުން ކިޔަމަންވާނެއެވެ."

* **މިއިން ދަރިފުޅާ ބަފައި:** މުރާދުގައި އީމާންކަން ނަފީވެގެންވުން ނުގޭހިނީ އީމާންކަމުގެ އަސްލު ނަފީވުމަށް. އެޒާތުން ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތް ހިތާވަތް ބަޔާނުކުރާ މިޝާ ހަސްއަކާއި މުޢާމަލާތުކުރާގޮތް އަށާ ބަޔާނުކުރާގޮތް ސަބަބުން ނުވާނެ ބުޚާރީ ކުރެއްވިއެވެ. އޭނާގެ އަށާރާ ޚަބަރުން އޮތީ އީމާންކަން ނަފީވެގެން ގޮސްފައިވެއެވެ. އީމާންކަމުގެ ނަފީކުރުމާ ދުރުކުރަނީ ކަމުގެ ފެންވަރެވެ.

ދަރަޖަ ދަރިފުޅާ ބަފަ ދަރިފުޅާއި ގެއްލިއްޖެ ދަރިފުޅާއި ބަފައި މުސްލިމުން ﷲ ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ މިހާރު ގެ މުސްލިމުންނަށެވެ:

«لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَلَدِهِ وَوَالِدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ» [22]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު، ދަރިފުޅާއި، ބައްޕައާއި، ހުރިހާ މީސްތަކުންނަށްވުރެ ތިމަންކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް ގާތްވުމަށް ލޯބިވެރިކަން ބޮޑުވެގެން ވެއްޖެ އީމާންވެގެން ދަރަޖަ ނުވާނެއެވެ."

މިއީ ބަޔާން ބަހީ މުސްލިމުގެ އަނެއްކާ އަހުރުން ހިތްވެގެންވާ ބަލައިލެއްވެ. މިސްކީނެއްވެސް ނަފީވެގެންވާ އީމާންކަމާ އީމާންކަމުގެ ދަރަޖަކަން ކަމުގައި މާނަކުރެވެން ދަރިފުޅާ އަހަރެންނަށް އެނގޭގޮތެއް ނެތެވެ.

▲ **މުޙައްމަދު:** މިއީ ކަނޑައެޅި ރަނގަޅު އުސޫލުގެ މައްޗަށް ﷲ ތަޢާލާ ދޭ ޤަބޫލުކުރެއްވީއެވެ.

ނަމަވެސް މުއާމަލާ ނަފީވެގެންވާ އީމާންކަމާ އީމާންކަމުގެ އަސްލު ނުނަކަމައި، އެކަމަކު އީމާންކަމުގެ ވާޖިބު ދަރަޖަކަން ކަމަށް ދަރިފުޅާ ދަރިފުޅު އަހަރެންގެ އަޅުގަނޑު އެބައިމެވެ. އެއާއެކު މުއާމަލާ މިވަނީވެސް

[22] صحيح البخاري: 15، ومسلم: 44

ޙުކުމްކުރާ ޙާކިމާ މެދުގައި ނޫންކަމާއި، ޙުކުމް ހޯދަންދާ މީހުންނާ މެދުގައިކަން އެނގެނީ ކަމުގެވެ. އަޚްލާޤީ ޙުކުމްކުރާ މީހުންނާ މެދުގައިއެވެ. ޙުކުމް ހޯދާ މީހުންނާ މެދުގައިއެއް ނޫނެވެ. ދެން އާއިލާވެ އެއްގަޑި ނަފްސުގެ ގޮތުން ތަކެއް ކޮށްލުމެވެ. ރަސޫލާ ނުރުހުމެއް ނޫނެވެ.

ޢަލާމަތް ދަރަޖައިގެ ކަމަށް: ތަސްލީމާ އަމާނާތުގެ ދަރަޖައާ މެދުގައިވާ ދަރަޖައެކެވެ. އަދި ގިނަ މިސްލަކުން އެކަމަށް ނުކުރައްވެ. ފަހެ އެއީ އިޙްސާނުގެ ދަރަޖައާ އަޚްލާޤީ ދަރަޖައެކެވެ. ފަހެ އެހެންކަމަށްވާ ދަރަޖައަކީ މިއީ ފަރުވާލާ ޙުކުމްކުރަން ގިނަ މިސްލަކުން ކަމާއި ހުރިހާ ކަމެއްގައިވެ. އެއީ ގިނަ މިސްލަކުން ދީނުގެ ހުކުމާ ޙުކުމްކުރާ އަޚްލާ ތަސްލީމް ތަސްލީމާ ކިޔަމަންވެ ހިތްގައި ދަތިކަމެއް ނެތުމުގެ ދަރަޖައަށް ނުފޯރާ ބައެކެވެ.

* **އިބްނުލް ޤައްޔިމު (751ހ) ވިދާޅުވެއެވެ:**

(فَأَقْسَمَ: أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوا رَسُولَهُ، وَحَتَّى يَرْتَفِعَ الْحَرَجُ مِنْ نُفُوسِهِمْ مِنْ حُكْمِهِ، وَحَتَّى يُسَلِّمُوا لِحُكْمِهِ تَسْلِيمًا. وَهَذَا حَقِيقَةُ الرِّضَا بِحُكْمِهِ. فَالتَّحْكِيمُ: فِي مَقَامِ الْإِسْلَامِ. وَانْتِفَاءُ الْحَرَجِ: فِي مَقَامِ الْإِيمَانِ. وَالتَّسْلِيمُ: فِي مَقَامِ الْإِحْسَانِ.) [23]

މާނައީ: "ފަހެ އެކަލާނގެ ހުވާކުރައްވާފައި އެވަނީ: އެމީހުން އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ޙުކުމްވެރިޔަކުކުރަން ދާންދެން، އަދި އެކަލޭގެފާނުން ކުރައްވާ

---

[23] مدارج السالكين: 509/2

ބުނާމުދު އުޅުނުގެ ހަވާސްތަކުން ދަރިކަލުންގެ ...
ދަންނަން، އަދި ... އުޅުނުން އަމާނާތް ...
... ދަންނަން ...
... މިއެވެ. ...
... މިއެވެ. އަދި ...
... މިއެވެ. އަދި ...
..." މިއެވެ.

* އަދި އެއިމާމުގެ ތަފްސީރުގައި އައްސަމްޢާނީ (489ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(وَالْمُرَاد بِهِ: الْإِيمَان الْكَامِل، أَي: لَا يكمل إِيمَانهم) [24]

މާނައީ: "އެބީ ... ... އެބަހީ: ...
... ..."

* އަދި އިބްނު ބައްޠާލް (449ހ) ގެ ބުޚާރީގެ ޝަރަޙަގައި ގެންނެވިއެވެ:

(﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ﴾[النساء: 65] الآية. يعنى: لا يؤمنون إيمانًا كاملا؛ لأنه لا يخرج من الإيمان بخطرة أخطرها الشيطان ونزغ بها) [25]

މާނައީ: "އެބަހީ: ... ...
... ...
އަދި ... (...) ... ..."

[24] تفسير السمعاني: 444/1

[25] شرح البخاري لابن بطال: 100/8

* އަދި އައްސަޢްދީ (1376ހ) އެއާޔަތުގެ ތަފްސީރުގައި ވިދާޅުވެއެވެ:

(فالتحكيم في مقام الإسلام، وانتفاء الحرج في مقام الإيمان، والتسليم في مقام الإحسان. فمَن استكمل هذه المراتب وكملها، فقد استكمل مراتب الدين كلها. فمَن ترك هذا التحكيم المذكور غير ملتزم له فهو كافر، ومَن تركه، مع التزامه فله حكم أمثاله من العاصين) [26]

މާނައީ: "ފަހެ ޙުކުމްކުރުވުމަކީ އިސްލާމްގެ މަޤާމުގައެވެ. (ހިތުން ދަތި އުނދަގޫކަމެއްނެތުން ނަފީވުންވަނީ އީމާންކަމުގެ މަޤާމުގައެވެ. އަދި ބޯލަނބާ ކިޔަމަންވުންވަނީ އިޙްސާންތެރިކަމުގެ މަޤާމުގައެވެ. ފަހެ މިހުރިހާ ދަރަޖަތައް ފުރިހަމަކޮށްފި މީހާ؛ ދީނުގެ ހުރިހާ ދަރަޖަތައް ފުރިހަމަކޮށްފިއެވެ. ދެންފަހެ ޒިކުރުކުރެވިފައިވާ ޙުކުމްކުރުވުން އެއަށް އިލްތިޒާމްވުން (ހިތުން ބޯލަނބާ ގަބޫލުކުރުން ބަލައިގަތުން) ނެތި ދޫކޮށްލައިފި މީހާ ފަހެ ކާފިރެކެވެ. އެ ޙުކުމަށް އިލްތިޒާމްވުން (ގަބޫލުކުރުން ބަލައިގަތުމާ) އެކު އެޙުކުމް ދޫކުރުން ދޫކޮށްލައިފި މީހާ އެފަދަ އެހެން ފާފަވެރި އުރުދުންތެރިންގެ ޙުކުމް ވިޔާވެ."

ދެން އެއްކޮށް ބާޠިލުކުރުމާއި ފިރިހެން މިއަދަށް ފަރުޟަގެން ކާފިރުކުރުމަށް ނަވާރިޢުންގެ އުޞޫލުތަކުގައި އިޖްތިހާދުން ބަޔާންކުރައްވައެވެ.

* ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ވިދާޅުވެއެވެ:

[26] تفسير السعدي: 184/1

(فَمَنْ لَمْ يَلْتَزِمْ تَحْكِيمَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ فَقَدْ أَقْسَمَ اللَّهُ بِنَفْسِهِ أَنَّهُ لَا يُؤْمِنُ، وَأَمَّا مَنْ كَانَ مُلْتَزِمًا لِحُكْمِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ بَاطِنًا وَظَاهِرًا، لَكِنْ عَصَى وَاتَّبَعَ هَوَاهُ، فَهَذَا بِمَنْزِلَةِ أَمْثَالِهِ مِنَ الْعُصَاةِ. وَهَذِهِ الْآيَةُ مِمَّا يَحْتَجُّ بِهَا الْخَوَارِجُ عَلَى تَكْفِيرِ وُلَاةِ الْأَمْرِ الَّذِينَ لَا يَحْكُمُونَ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ، ثُمَّ يَزْعُمُونَ أَنَّ اعْتِقَادَهُمْ هُوَ حُكْمُ اللَّهِ. وَقَدْ تَكَلَّمَ النَّاسُ بِمَا يَطُولُ ذِكْرُهُ هُنَا، وَمَا ذَكَرْتُهُ يَدُلُّ عَلَيْهِ سِيَاقُ الْآيَةِ.) [27]

މާނައީ: "އެމީހުންގެ މެދުގައި ދެބަސްވުން އުފެދުނު ކަންކަމުގައި ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ޙުކުމްވެރިކަމުގައި އިލްތިޒާމުނުވާ މީހާ (ހިތުން އިޢުތިޤާދުކޮށް ޒާހިރުން ޢަމަލުކުރާ މީހާ)؛ ފަހެ ﷲ ތަޢާލާ އެކަލާނގެ ނަފްސުމުބާރަކު ގަންދެއްވާ ހުވާކުރައްވާ އަންގަވާފައި އެވަނީ އޭނާ އީމާން ނުވާކަމަށެވެ. ދެންފަހެ ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ޙުކުމްތަކަށް އެތެރެހިތުންނާއި ބޭރުފުށުންވެސް އިލްތިޒާމުވާ ހާލު އެކަމަކު އޭނާ އުޅުނީ ނަފްސުގެހަވާއަށް އަދި އަމުރަށް އުރުވެ ތަބާވެގެންވާނަމަ؛ ފަހެ މިފަދަ މީހާ ފާފަވެރި އުރެދުންތެރިންގެ މަޤާމުގައެވެ. މިއާޔަތަކީ ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ޙުކުމްނުކުރާ ވެރިން ކާފިރުކުރުމަށްޓަކައި ޚަވާރިޖުން ނަގައިގެން ހުއްޖަތް ދައްކާ އާޔަތެކެވެ. ދެން އެޚަވާރިޖުން އެބުނީ އިޢުތިޤާދު (އެބަހީ: ﷲ ބާވައިލެއްވިގޮތަށް ޙުކުމްނުކުރާ މީހާ ދީނުން ބޭރުވޭ ކާފިރުވެގެންވާކަމަށް ކުރި އިޢުތިޤާދު) އެއީ (އެބައިމީހުންގެ) ﷲ ގެ ޙުކުމްކަމަށް އެމީހުން

[27] منهاج السنة: 131/5

ތަޤުވާކުރެއެވެ! އެވާހަކަ ދެއްކުން ދިގުވާނެ ވާހަކަތައް މިސްކީނުންނަށްވެސް
މިކަންތައް ދައްކާލާނެއެވެ. އާދަމް އަދިއްސަލާމާ ސިފައިގެ ދަރިފުޅުންނަށް
އަހަރެން މިދިޔަހެން ގޮތަކެވެ." މިއެވެ.

އެއާއެކު އެގޮތަށް އެއާދަމް ނަމާ، ބާކީވުންނަށް ހޯދާފައިވާ އަދި އެއީ
އީމާންކަމުގެ އަސްލު ނަފްސުންކަމުގައި މުޅިއަކީ އަދާކުރުން ހަދައިދީ މީހާއަށް
ތާޢަތުގެ ދަރަޖަގެ ގޮތުގައި އަހުލާފާވާނީ ބަސްގުރާން ގޮތް ނިކަމާ
ބައެއްފަހަރު ކާޒާކުރުވުމެވެ. މިއީ އިސްލާމީއަޤީދާގެ އިޙުލާޞްވުން
އިލްމާވުމުގެ ގޮތް ޒާތުގެ ކުރަމެވެ.

* އަހަރެން ޝައިޚުލް އިސްލާމް (728ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(والمقصود هنا أن كل ما نفاه الله ورسوله من مسمى أسماء الأمور الواجبة كاسم الإيمان والإسلام والدين والصلاة والصيام والطهارة والحج وغير ذلك؛ فإنما يكون لترك واجب من ذلك المسمى ومن هذا قوله تعالى ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾﴾ فلما نفى الإيمان حتى توجد هذه الغاية دل على أن هذه الغاية فرض على الناس؛ فمن تركها كان من أهل الوعيد لم يكن قد أتى بالإيمان الواجب الذي وعد أهله بدخول الجنة بلا عذاب) [28]

---

[28] مجموع الفتاوى: 37/7

މާނައީ: "މިވާހަކަތަކުގެ މަޤްޞަދަކީ: اللہ ތަޢާލާއާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ، ވާޖިބުވެގެންވާ ކަންކަމުގެ ނަންބަރުން ނަމްބަރު -އީމާންކަމާއި އިސްލާމްކަމާއި ދީނާއި ނަމާދާއި ޒަކާތާއި ޖަމާޢަތާއި ޙައްޖާއި އެނޫންވެސް އެފަދަ ކަންކަމުގެ ނަންބަރަށް- ނަޞީޙަތްތެރިވުމަ؛ ފަހެ އެކަންވާނީ އެ ނަންބަރުވެގެންވާ ކަންތަކުގައިވާ ވާޖިބެއް ދުސްތޫރުގެ ސަބަބުންނެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި اللہ ތަޢާލާގެ މިބަސްފުޅުވެއެވެ:

﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾﴾ [النساء: 65]

މާނައީ: "އެހެންނަކަންނޫނެވެ! ތިބާގެ ވެރި ރައްބު ގަސަމެވެ. ވަޙީކުރައްވަފަވެ. އެމީހުންގެ މެދުގައި ދެބަސްވެ ޚިލާފުވެވުނު ކަންކަމުގައި އެމީހުން ތިބާ ޙުކުމްވެރިޔަކަށްހަދަން ދަންނަވަން އެމީހުން އީމާންނުވާނެއެވެ. ދެން ތިބާ ނިޔާ ކަނޑައަޅުއްވާ ގޮތަކުން އެމީހުންގެ ނަފްސުތަކުގައި ދަތިކަމެއްވާކަން އެމީހުން ނުދެކެންނެވެ. އަދި (ފުރިހަމަ) ބޯލަނބާ ކިޔަމަންތެރިކަމުން ކިޔަމަންވާނެއެވެ."

ދެންފަހެ މިބަސްފުޅަކީ ވަޙީދުވެގެންފުދޭން ދާންދެން އެކަލާނގެ އީމާންކަން ނަފީކުރައްވަވުން، އެއިން ދަޢުވާކުރަނީ މިޢުނާދުވާ ބާޠިލުކުރައްވާ މުސްލިމުންގެ މައްސަލަ ފުރިހަމަވެގެންވާ ކަމުގައިކަމެވެ. އެގޮތުން އެކަން ދުސްތޫރުގައި މިހާ ވާހަކަ (ވަޢީދުގެ ބަސް އިއްވިގެންވާ) ވަޢީދުގެ އަމުރުފުޅުތަކުގެ ތެރެއިންނެވެ. އަދި އޭގެ އަމުރުފުޅުން އެއްވެސް ބަދަލުކަމާ

ނުލާ ސުވަރުގެ ވަދެވޭނެކަމަށް ވަޢުދުވެގެންވާ މީހުންގެ ތެރެއިން އޭނާ ނުވެއެވެ." މިއެވެ.

✦ **ފާއިދާ:** މައްސަލައެއް ނެތެވެ. ހިދާޔަތު ބަހައްޓާފައި އަހަރެންގެ އަލުގައި އަދި އެހުން ދަލީލުވެރު އެބައިގަވެ.

އެއީ الله ތަޢާލާގެ މިބަސްފުޅުގައެވެ:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ ۖ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾﴾ [النساء: 60]

މާނައީ: "ކަލޭގެފާނަށް ބާވައިލައްވާފައިވާ ތަކެއްޗަށާއި، ކަލޭގެފާނުންގެ ކުރިން ބާވައިލައްވާފައިވާ ތަކެއްޗަށް އީމާންވެގެން ތިބިކަމަށް ބުނާ މީހުން ކަލޭގެފާނު ދެކެވޮޑިނުގަންނަވަނީތޯއެވެ؟ އެއުރެން ޠާޣޫތުގެ ގާތަށް ޙުކުމް ހޯދުން ދިއުމަށް ބޭނުންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންނަށްވަނީ އެއަށް ކާފިރުވުމަށް އަމުރުކުރެވިގެންނެވެ. އަދި، ޝައިޠާނާ އެދެނީ، ދުރުވެގެންވާ މަގުފުރެދުމަކުން، އެއުރެން މަގުފުރައްދުވާލުމަށެވެ."

މިއާޔަތުން ދަލީލުކުރާ ގޮތަކީ: އެމީހުން ޠާޣޫތުގެ ގާތަށް ޙުކުމްކުރުވުން ދާން ބޭނުންވުމަކީ ސަބަބުން އީމާން އެވަނީ މުނާފިޤުންނަށް ވެފައިއެވެ. އަދި އެމީހުންގެ އީމާންކަމަކީ ހަމައެކަނި ކަނޑާ ދަޢުވާއެއް ކަމުގައި ކަނޑައެޅިފައިއެވެ.

* އިބްނުލް ޖައުޒީ (597ހ) ބަޔާންކުރައްވައެވެ:

(والزَّعم والزُّعم لغتان، وأكثر ما يستعمل في قول ما لا تتحقّق صحته) [29]

މާނައީ: "الزَّعم والزُّعم" ދެގޮތަކަށް ކިޔައެވެ. އަދި ގިނައިން އެ ލަފްޒު ބޭނުންކުރެވިފައި އޮތީ ޞައްޙަކަން ހަޤީޤަތުކަން ނުވާ ބަސްބަހުގައެވެ."
މިއެވެ.

▲ **ފުރައްސިތު:** الله ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ޤުރުއާނުގެ މިހާ ތަރުޖަމާކުރަން ދަތިކުރުއްވާ ކަލިމަ މިއާއިމެދުގައި ނުހެވެ.
އެކަން ސާފުވާ ބަހާނޫނީ އަންނަނިވި ނުކުތާތަކުންނެވެ:

○ **ފުރަތަމަ ވަގުތު:** އާދަމްގެއިވާނީ ދެ ކަމަކަށް ނުގެގޮތެވެ. އެއީ:

➢ އެހިންނގެ އިމާނަކަމި ކަނޑާފައިވާ ބަޔަކީގެއް ނުކު ދަޢްވާއެއްކަމުގައި ވެގެންދިޔައި އެހިން ޖާހިލުގެ ގޮތުން ޤުރުއާނަށު އަދުލީއެވެ. ދެބާ ނޑި ގޮތަ މިއެވެ.

➢ އަނެއް ގޮތަ: ދަޢްވާއެއްކުރުވ ގޮތުގާ އިމާނަކަމުގެ އަޅުގަތިރަން - ތަޤްރީ މުނާފިޤުން- ގެ ބޮޑުތަކުގެ ތެރޭގައި އެހިން ޖާހިލުގެ ގޮތަން ޤުރުއާނުގައި އެދުނުވެއްވެ. އަދި މުނާފިޤުންގެ ބޮޑުތަކުން ބޮޑުތައްގައި އެހިންނާ ވައްތަރުވަމުގެ އަދި ކަލިމަތުން ތާޖިމުކުރާ ކަވެއް ނުނެވެ.

މިކަމުގެ ވަށައިގެން ބަޔާނަމަ؛ الله ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ޤުރުއާނުތޯ މިހާ އެވެނި މުނާފިޤުންގެ ބޮޑުތަކުން ބޮޑުތައްގައި އެހިންނާ ވައްތަރުވަމުގެއެވެ. އެކަމަކު މިއީ އެއްސެ ތަރުޖަމާކުރުން މުނާމި ކަލިމަކުރާކުން

[29] زاد المسير: 426/1

ޙާޟިރުކުރާ ކަމުގެ ނޫނެވެ. އެއީ ދޮގުހަދުމުގެ ބިދުޢަތްވެރިން މުނާފިޤުންނާ ވައްޓަރުވާ މިހާ ކާފަރަކަށް ނުވާ ގޮތަށެވެ. އެހެންކަމުން ވަކިކަމުގެ ކާފަރުވުމީ ނޫނުކަމީ ދަރަޖައިގެ އިބްރާހީމު ޢަލައިހިއްސަލާމް؛ މިކަމުން ކާފަރުވެ ނުވާނެއެވެ. އެއީ އަބްލަހި އިސްލާމްކަންކަމުގައި ވުޖޫދުނުވެއެވެ. ނަމާދާއި: ރޯދަ، ކާފަރުކަމުގެ ރުކުނުތަކުގައި މިހާރުތަކުގައި ހިޔާލު ބައެއްފަހަރު ނުވާނެއެވެ. އެއީ މުސްލިމުން ނިކަމެތި ކަމަށް ނުދެކޭތީއެވެ.

○ ދެވަނަ ވަކިކަން: މުސްލިމުން ޠާޣޫތު ކުރުމާ ބުރުވުކުރުން އެއީ ބުނުންވާނެއެވެ. އަދި މިއީ ބުނުންވާނަމަ ހުސްއަޅުކަމެއް ކުރުމުގެ ބާރަކާ ބުނުންވާކަމު ނޫނެވެ. ކިޔައުމަ، އެއީ ޠާޣޫތަށް ކާފަރުވުން ނަފީކުރުމާ ގެންދާ އިއްޔިޔާދި ކާފަރުކޮށް އުޅުނުކަމެވެ. ޠާޣޫތަށް ކާފަރުވުން ވަޢުދުވެއްވަކަމުން އިއްޔާދު ނުކުރާ މިހާ؛ ފަހެ އޭނާ ބޭޒު ކާފަރުވުން ކާފަރުވުމުގެ ރުކުނެކެވެ. الله ތަޢާލާ ވަޙީކުރައްވައިފައި:

﴿فَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤۡمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰ﴾[البقرة: 256]

މާނައީ: "އަދި ޠާޣޫތަށް ކާފަރުވެ، الله އަށް އީމާންވާ މީހާ، ފަހެ އޭނާ ވަރުގަދަ އުރަގަނޑެއްގައި ހިފަހައްޓައިފިކަން ކަށަވަރުވެއެވެ."

* ޢިބްނު ޖަރީރު (310ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(يريدون أن يتحاكموا في خصومتهم إلى الطاغوت -يعني إلى: من يعظمونه، ويصدرون عن قوله، ويرضون بحكمه من دون حكم الله- ﴿وقد أمروا أن يكفروا به﴾، يقول: وقد أمرهم الله أن يكذبوا بما جاءهم به الطاغوتُ الذي يتحاكمون إليه، فتركوا أمرَ الله واتبعوا أمر الشيطان) [30]

މާނައީ: "އެމީހުން ބޭނުންވަނީ އެމީހުންގެ ދެބަސްވުންތަކުގައި ޠާޣޫތުގެ ގާތަށް ޙުކުމް ހޯދުމަށް ދާށެވެ. އެބަހީ: އެމީހުން އެތަޢުޒީމްކުރާ ފަރާތާ، އަދި އެފަރާތުގެ ބަހުގައި ހިފައި، އަދި الله ގެ ޙުކުމް ފިޔަވައި އެފަރާތުގެ ޙުކުމަށް އެމީހުން ރުހޭ މީހާއެވެ. އަދި އެމީހުންނަށް އަމުރުކުރެވިގެންވަނީ އެޠާޣޫތަށް ކާފިރުވުމަށެވެ. އެކަލާނގެ އެވިދާޅުވަނީ: އެމީހުން ޙުކުމް ހޯދުމަށްޓަކައި އެ ދާ ޠާޣޫތު އެމީހުންގެ ގާތަށް ގެނެސްފައިވާ ކަންކަން ދޮގުކުރުމަށް الله ވަނީ އެމީހުންނަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވަނީއެވެ. ދެންފަހެ އެމީހުން الله ގެ އަމުރުފުޅު ދޫކޮށްލާ، ޝައިޠާނާގެ އަމުރަށް ތަބާވެއްޖެއެވެ." ވިއެވެ.

ދެންފަހެ އެއާއެއްގޮތަށް ބިނާ ދިރާސާތަކުގައި އެވާ އެދުން އަދި ބޭނުންވުން އޭ މުޖުތަމަޢުތަކުން ހުސްއެކަނި ހަމަ ބޭނުންވުންތަކަށް މާނަ ނަގާނަމަ؛ ބޭނުންވެއެވެ: މުޖްތަމަޢުގައި އެދުމާ ބޭނުންވުން އެވަނީ ބިޔާ ބުނި ގޮތަކާ އަރާބުން މިބުރުގެ ޤާނޫނީ ވެރިކަމެއް ނަމަ ނުވާނެއެވެ. އަދި އިސްލާމީ ޤަވާޢިދު ނަމާ ގާތްގޮތުން ހިނގާ ކަންކަމުގައި ކުރިއަށް ނުދާނެއެވެ.

---

[30] تفسير الطبري: 189/7

✦ **މުޢާރިޟު:** އަހަރެންގެ އަތުގައި ހުރި ހެކި ހަމައެކަނި ދަލީލު އަޅުއަޅާތަކެވެ:

﴿وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ﴾[الأنعام: 121]

މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން އެމީހުންނަށް ކިޔަމަންވެއްޖެނަމަ ތިޔަބައިމީހުންނަކީ މުޝްރިކުންނަށްވާނެތެވެ."

✱ **މިހެން ދަލީލުކުރާ މީހާ:** الله ގެ ޙުކުމްތައް ޖެހިލުމި ވަކިވުމާ ގާނޫނުގެ ޙުކުމްތަކަށް ކިޔަމަންވުމީ ޝިރުކުކަމެވެ.

⮝ **ޖަވާބުދީމީ:** އޭ އަޚާއެވެ! މިއީ ހަމަވާން ޖެހޭނީއްޔާއެވެ؟

ކުރިންވެސް އަހަރެން ބަޔާންކުރި ގޮތަށް މުއާމަލާ ތަޝްރީޢަށް الله ގެ ދީނުގައި ޙަލާލުކުރާ ޙަރާމްކުރުމެވެ. އެބަހީ: الله ޙަރާމްކުރައްވާ ކަންތަކާއި ޙަލާލުކުރި، ޙަލާލުކުރައްވާ ކަންތަކާއި ޙަރާމްކުރި ދީން ބަދަލުކުރުމެވެ، އެއިއްޖާބާ ގޮތުގެ ކަންތައްތަކުގައި ކިޔަމަންވުމެވެ. ދެން އެއަށްފަހު މިއީ އަންނަޔާ މުޢާމަލާތުން ބަޔާންކުރި ދަލީލުތަކަށް ނަޒަރުކުރާށެވެ:

﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ﴾[الشورى: 21]

މާނައީ: "ނުވަތަ الله ހުއްދަކޮށްދެއްވާފައިނުވާ ދީނުގެ ކަންތަކެއް އެމީހުންނަށް ޝަރުޢުކޮށްދިން ޝަރީކުންތަކެއް އެމީހުންނަށް ވޭތޯއެވެ؟"

މިއާޔަތުގައި ވާހަކަދައްކަވައިދެއްވީ. އެއީ الله ގެ ދީނުގައި ކަމެއް ޝަރުޢުކުރި އަދި ދީނުގައި ނޫންކަމެއް ދީނަށް ވައްދާކަމެވެ. އެކަންވެސް ޙަރާމް ޙަލާލުކުރާ ޙަރާމްކުރުމުގެވެ. އެއީ ދީން ބަދަލުކުރުމެވެ، ޝަރީޢަތް ބަދަލުކުރުމެވެ ނަފްސު ހަވާ ކަނޑައެޅުމެވެ.

✦ **މުލައްޚިޞު:** ފަސްވަނަ ދަލީލަކީ الله ތަޢާލާގެ މިބަސްފުޅެވެ:

﴿وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا﴾[الكهف: 26]

މާނައީ: "އަދި އެކަލާނގެ ޙުކުމްފުޅުގައި އެކަލާނގެ އެކަކުވެސް ބައިވެރި ނުކުރައްވައެވެ."

▲ **މުފައްސިރު:** އޭ ހަމައެވެ. މަޤާމުބަހާނުވެ!

الله ބާވައިލެއްވި ޝަރީޢަތް ޙުކުމްކުރާ މިބަސް މިދުން، الله ތަޢާލާގެ ޙުކުމް ކުރައްވާމުގައި ބައިވެރިކުރުމެވެ، މިއީ الله ގެ ޙުކުމްކުރެއްވުން ބޭނުންކުރައްވާތީ؟ އެހެން އެމީހުން ކަންތައްކުރާނަމަ އިސްލާމީ ވަޒީފާއިން މިއީ ޝަރުޢީ ނުވެއެވެ. އެހެން އެމީހުން ކަންތައް ނުކުރާނަމަ؛ ތިމާއަށްވުރެ އެހެނީގެ މަސްލަޙަތު ތަޙުފީޒުކުރާކަން ބަޔަކުއެވެ. ނުވެއެވެ. އެހެންމީހާ ވިސްނާލާނެއެވެ.

✱ ޝައިޚު އަބްދުއް ރަޙްމާން އައްސަޢްދީ (1376ހ) ވިދާޅުވެއެވެ:

(وهذا يشمل الحكم الكوني القدري، والحكم الشرعي الديني، فإنه الحاكم في خلقه، قضاء وقدرا، وخلقا وتدبيرا، والحاكم فيهم، بأمره ونهيه، وثوابه وعقابه.) [31]

މާނައީ: "މިއީ ކައުނީ ޤަދަރީ ޙުކުމާއި، ޝަރުޢީ ދީނީ ޙުކުމްވެސް ހިމެނޭގޮތެވެ. ފަހެ އެކަލާނގެއީ ޚަލްޤުތަކުންގެ މެދުގައި ޤަޟާ ޤަދަރުންނާއި، ޚަލްޤުކުރެއްވުމާ ތަދުބީރުކުރެއްވުމުން ޙުކުމްކުރައްވާ

---

[31] تفسير السعدي: 474/1

އިލާހެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅާއި ނަހީއިންނާއި، ޤަވާޢިދާއި ޙިކުމަތްތެރިއުވުމުން ވެސް އެމީހުންގެ ދުނިޔޭގައި ހުކުމްކުރައްވާ އިލާހެވެ." މިއެވެ.

ﷲ ގެ ކައުނީ ބުރުހާނުތަކާއި އެކަލާނގެ އަމުރުތަކާއި ތަޝްރީޢީ ބުރުހާނުތަކާ އަދި ތަޝްރީޢީ ބުރުހާނުތަކަށް ހިނގާނެ ކަންތަކެވެ. ކައުނީ އިރާދަތުތަކެވެ. ޝަރުޢީ ސިލްސިލާގައި މިކަމުގައި އެއްވެސް މިހެން ބަޔާނެއް ނުވާނެއެވެ. އެއްވެސް މިހެން ﷲ އާއެކު މިކަމުގައި ބައިވެރިވެގެންވާކަން އިޢުތިޤާދުކުރެވިގެނެވެ؛ ހަމަ އަސްލާ އެކަނި ބޭރު ޝިރުކުގެ ވެރިކަމުގައެވެ. އެއީ ﷲ އަށް ހާއްސަވެގެންވާ ކަމެއްގައި ﷲ ފިޔަވައި އެހެން ބާޠިލު އިލާހުންނާ އަހުލުކިތާބުން އަޅުކަންކުރުމެވެ.

އެއީ ރުބޫބިއްޔަތުގައި ކުރާ ޝިރުކެވެ.

ދެވަނަ ޝަރުޢީ ޙުކުމް ކުރުމުގެ ބާބުގައި: އެއީން ޙުކުމް ކުރަނީ ހަލާލުކުރުން ހަރާމް ކުރުމާއި ކަމަކަށް ވާއިރު؛ އިސްލާމީ ގޮތުން މިއީ ޝަރުޢީ ގޮތުގައި ކުރުމެވެ. އެކަލާނގެ އެއީން މަޤާމުކުރީ ކުރަނީ އިސްލާމީ ޤަރާރާ ހުރި ﷲ ގެ އަމުރުފުޅާ ހިލާފުވުން ކަމުގައި އިޢުތިޤާދުކުރަން؛ ހަމަ މިއީ އިންސާނުން ހެދިގެންވާ އިލްމުތަކެއް ވާގޮތް ކުރުމެއް ނުލެވޭ. އިންސާނުން އަޅުކަންކުރާ ފަހަރުގައި ކުރުކުރާ ހަމަ ޤާނޫނުތައް ނުވާނެއެވެ. އިންސާނުން ގެ އެކަލާނގެ ޙައްޤެވެ! މިއާދޭތެރޭ ޝަރީޢަތް ދެނެގަތުމަށް ބަލައިލާށެވެ.

✦ **މުނާޤަޝާ:** ހަމަކަށް ތަކްރާރު ޤިރާޢަތްކުރައްވާށެވެ! ﷲ ތަޢާލާ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ:

﴿إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ ۚ﴾ [يوسف: 40]

މާނައީ: "ﷲ އަށް މެނުވީ ޙުކުމްކުރުމުގެ ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް މެނުވީ ތިޔަބައިމީހުން އަޅުކަން ނުކުރުމަށް އެކަލާނގެ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."

* **މީހުން ތަހުކީމުކުރާ ގޮތަށް:** ވަސަކުރި ހުކުމްތަކަށް ކަނޑައަޅާ އެކުލަވާލި މިގޮތަށް ދިނުން އެވަނީ ﷲ ތަޢާލާއަށް ޚާއްޞަވެގެންވާ ކަމެއްގައި އެކަލާނގެއަށް ގެންދަރާ ދަރުމަވެރިއެވެ. އެހެންކަމުން އެކަންވާނީ ބޮޑު ޝިރުކުއްކަމުގައިއެވެ.

▲ **މުރާސިލު:** މި ތަހުކީމުކުރުމުގެ ބޭނުމަކީ ކުރިއްޔާ ތަހުކީމުކުރުން ބޭނުންތެރިކަމެވެ.

މިބަސްގައިވާ ހުކުމްގައިވެސް ކައުނީ ޤަދަރީ ހުކުމާއި، ޝަރުޢީ ދީނީ ހުކުމް ޝާމިލުވާކަމަށެވެ. އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(وقد يجمع الحكمين مثل ما في قوله: ﴿إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ﴾) [32]

މާނައީ: "އަދި ދެވައްތަރުގެ ހުކުމްވެސް އެކަލާނގެ ޙަމަދުވެސް ކަރުއްވެއެވެ. މިސާލަކަށް އެކަލާނގެ މިބަސްފުޅުގައިވާ ފަދައިންނެވެ: ﴿إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ﴾ [يوسف: 40]" މިއެވެ.

* **އައްޝާޠިބީ (790ހ)** ބަޔާންކުރައްވައެވެ:

(وَيُمْكِنُ أَنْ يَكُونَ مِنْ خَفِيِّ هَذَا الْبَابِ: مَذْهَبُ الْخَوَارِجِ في زعمهم أنه لا تحكيم للرجال اسْتِدْلَالًا بِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ﴾، فَإِنَّهُ مَبْنِيٌّ عَلَى أَن اللَّفْظَ وَرَدَ بِصِيغَةِ الْعُمُومِ، فَلَا يَلْحَقُهُ تَخْصِيصٌ، فَلِذَلِكَ أَعْرَضُوا عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا﴾، وقوله: ﴿يَحْكُمُ بِهِ

---

[32] مجموع الفتاوى: 413/2

ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ وَإِلَّا فَلَوْ عَلِمُوا تَحْقِيقًا قَاعِدَةَ الْعَرَبِ فِي أَن الْعُمُومَ يُرَادُ بِهِ الْخُصُوصُ لَمْ يُسْرِعُوا إلى الإنكار، ولقالوا في أنفسهم: لَعَلَّ هذا العام مخصوص فيتأَوَّلون.)[33]

މާނައީ: "މިބާބުގައި ޚާރިޖުވެގެންވާ ކަންތަކުގެ ތެރޭގައި: ޚަވާރިޖުންގެ މަދުހަބު ވެދާނެއެވެ. އެއީ: الله ތަޢާލާގެ މިބަސްފުޅުން ތަފްސީރުކުރައްވައިގެން، މިހެން ހުކުމްކުރެވިގެން ނުވާނޭކަމަށް އެމީހުންކިޔި ތައްވީލުގައިއެވެ. ﴿إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ﴾[يوسف: 40] "الله އަށް މެނުވީ ހުކުމް ކުރުމެއް ނުވެއެވެ." އެ ތަޢުލާ ބިނާވެގެންވަނީ ހަރުދު އަރިސްޓޯޓަލިވަނީ ޙާލުމު ޕީޒާއިންކަމުގައިއެވެ. އެހެންވީމާ ޚާރިޖީކުރުން އެއް ނުގެވޭންކަމަކެވެ. އެހެންވެގެން الله ތަޢާލާގެ މިބަސްފުޅުން އެކަމާ ދީނު އަނބިކަނބަލުގެއެވެ: ﴿فَٱبْعَثُواْ حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِۦ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَآ﴾[النساء: 35] "ދެމީ އަޅުގަނޑުމެންގެ ބައިމީހުން ތަޢާލުން ހުކުމްކުރާނެ މީހަކާ، އެއަންހެނުންގެ ބައިމީހުން ހުކުމްކުރާ މީހަކު ފޮނުވާށެވެ." އަދި އެކަލާނގެ މިބަސްފުޅުވެސް އެވެ: ﴿يَحْكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾[المائدة: 95] "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ޢަދުލުވެރި ދެމީހުން އެއީ ހުކުމްކުރާނެއެވެ." އެއްނަބޭނުނަމަ ބަޔަކާބީނުގެ ވާދައުކަލުގައިވާ: ބާރު ގަޔާނުކަން ޤާރިބަ ވާނަގަދަ ހުކުމްކުރެވިފައިގެން އެމީހުންނަކަށް އެނގޭނަމަ އެކަމަކީ އިންކާރު ކުރަން އަޖާއިބުކަމެވެ. އަދި މިބާރު

[33] الاعتصام للشاطبي: 49/2

ޙައްޖު ޒާއްބަވެގެންވެދާނަކަން އެމީހުންގެ ނަފްސުތަކަށް ބަދަލުކުރީވެ. ދީން
އެމީހުން އެވާހަކަތް ބަހުވެރިކަމުގާނުއެވެ." މިއެވެ.

✦ **މުނާސަބަތު:** އަދި މިހިސާބުން ސުރުޚީވެއެވެ. ހަތްވަނަ ތަރުޖަ
އެބަސްތަކެވެ.

ﷲ ތަޢާލާ ވިދާޅުވެއެވެ:

﴿ٱتَّخَذُوٓاْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ﴾[التوبة: 31]

މާނައީ: "އެމީހުން އެމީހުންގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި އަޅުވެރިން ﷲ ފިޔަވައި
ރައްބުންތަކެއްގެ ގޮތުގައި ހިފީއެވެ."

* މިއިން ދަސްކުރެވޭ ފާއިދާ: އަހުލު ކިތާބީން އެމީހުންގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި
އަޅުވެރިންނަށް ދީނާއި ޙުކުމް ބުރުޢުވެރިކަމުގައި ކިޔަމަންވެރިވުން؛ ﷲ އެމީހުން
ބިފުރުކުއްލި އެކަލާނގެ ފިޔަވައި ރައްބުންތަކެއްގެ ގޮތުގައި ހިފިއިރު
ނަގާކަމަށެވެ.

▲ **މުޤައްސިޤު:** މިއުންސުރުގައި ކިޔަމަންވުން ދީނާޚިލާފުކަމުގެ ބާރަކަމަން
ފުރުން ބާރުއް ނުވެއެވެ.

➤ **ފުރަތަމައީ:** ޙަލާލުކުރުން ޙަރާމް ކުރުމުގައިނެ، އެކީގަ
އިއްތިބާޢުކުރުމުގައިނެ ހުސްއެކަނި ﷲ އަށް އިޚްލާޞްވާ ކަންކަމުގައި
އެމީހުންނަށް ކިޔަމަންވުމެވެ. މިއީ ތަޤްލީދުންވެސް ކުފުރެއް ނޫނެވެ.
އަހުލުސުންނަތަ އެއިން ތާބިޢުވެރި ފުޤަހާ އުޞޫލުންތަކުގެ އަޅުވެރިން
ވާޖިބުކުރުމެވެ. އެހެނީ އެމީހުންނީ ﷲ އަށް އިޚްލާޞްވާ ކަންކަމުގައި
އެމީހުންގެ ނަބިއްޔާ އިޤްތިދާއި ހަވާ ސުންނަތަށް ކިޔަމަންވީ މީހުންނެވެ.

➢ ދެވަނަ: ޙަލާލުކޮށް ޙަރާމްކުރުމުގައި އެމީހުންނަށް ކިޔަމަންވުމެވެ. މިއީ ޝައްކެއް ނެތްގޮތުގައި މިއްލަތުން ބޭރުވާ ކުފުރެކެވެ. އެއީ އިސްވެ ބަޔާންކުރި ގޮތަށެވެ.

✱ ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(وهؤلاء الذين اتخذوا أحبارهم ورهبانهم أربابا - حيث أطاعوهم في تحليل ما حرم الله وتحريم ما أحل الله يكونون على وجهين: أحدهما: أن يعلموا أنهم بدلوا دين الله فيتبعونهم على التبديل فيعتقدون تحليل ما حرم الله وتحريم ما أحل الله اتباعا لرؤسائهم مع علمهم أنهم خالفوا دين الرسل فهذا كفر وقد جعله الله ورسوله شركا - وإن لم يكونوا يصلون لهم ويسجدون لهم - فكان من اتبع غيره في خلاف الدين مع علمه أنه خلاف الدين واعتقد ما قاله ذلك دون ما قاله الله ورسوله؛ مشركا مثل هؤلاء.

والثاني: أن يكون اعتقادهم وإيمانهم بتحريم الحرام وتحليل الحلال ثابتا لكنهم أطاعوهم في معصية الله كما يفعل المسلم ما يفعله من المعاصي التي يعتقد أنها معاص؛ فهؤلاء لهم حكم أمثالهم من أهل الذنوب.) [34]

މާނައީ: "އެމީހުންގެ އިލްމުވެރިންނާއި އަޅުވެރިން ރައްބުންތަކެއްކަމުގައި ހަދާ، الله ޙަރާމްކުރައްވާފައިވާ ކަންކަން ހުއްދަކުރުމުގައި، އަދި ޙަލާލުކުރުމުގައި

---

[34] مجموع الفتاوى: 70/7

ކަންކަން ބަރާބަރުކުރުމުގައި އެމީހުންނަށް ކިޔަމަންވެއްޖެ މުއުމިނުންވަނީ
ދެމެހެއްޓެވެ:

ފުރަތަމައީ: އުފެރިން (އެބަހީ: އިލްމުވެރިންނާއި އަޤުލުވެރިން) الله ގެ ދީން
ބަދަލުކުރިކަން އެމީހުންނަށް އެނގޭނެއެވެ. ދީން ހަމަ އެބަދަލުކުރުމުގެ
މައްސަލަ (އެއްބަސްވެ) އުފެރިންނަކީ ތަބާވުމެވެ. އެކީގައި الله
ބަރާބަރުކުރުމާއި ކަންކަން ހެއްދެވުމަށް، އަދި ހެއްދެވުމާއި ކަންކަން
ބަރާބަރުކުރަން އުމުރުވެސް އިޙްތިރާމްކުރާ ޒަޢީފުކުރުމަށެވެ. އެއީ އުމުރުގެ
ޙައްގުތަކަށް ތަބާވުމެވެ އަދި އެންމެ ބަޔަކު ކިޔަވައިދޭ ތަކެތިން
ގެންނަން ދީނާ އުފެރިން ހަމަޖެހިފައިވާ މުމިނުން ތަނަވަސްކަމެވެ.
މިއީ ކުރިއަށް. އަދި الله އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް އެކަން ޝުކުރުކުރާ
ގޮތުގައި ކަންތައްތަކަށް ބަލައިލުމެވެ. އެއީ އުމުރުން އުފެރިންނަށް ނަމާދުކުރުން
ސަލާމަތް ނުކުރުމަށް ސާބިތުވުމެވެ. އެކީގަން ދީނާއި ޙަޤީޤީކަމާ އެނގިގެންނާ
ބަދު، ދީނާއި ހަޤީޤީގޮތުގައި މިހަކަން ތަބައްވެ، އަދި الله އާއި އެކަލާނގެ
ރަސޫލާ އެންމެ ފުރަތަމައި ގޮތް އުމުރުކު ބަސް ގޮތް ޒަޢީފުކުރުން
އިޙްތިރާމުކުރާ މިހާވަރު މުއުމިނުންގެ މުޝްރިކުކަމެވެ.

ދެވަނައީ: އާއްމުން (އެބަހީ: އިލްމުވެރިންނާއި އަޤުލުވެރިންނަކީ ނުވަތަ ނޫން
ތަބައްވާ މީހުން)، ބަޔާނުކުރަންތަކު (ހަމައެކަނި ހަމަ) ބަޔާންކުރުމެއް ނުވާނަމަ،
ބަޔާންކުރުމާ ކަންކަން ބަޔާންކުރުމަށް އެދެން ޒަޢީފުކުރުމަށް އިޙްތިރާމު
ތަބައިކަނޑައެޅުމެވެ. ނަމަވެސް އުމުރުން އުފެރިންނަށް ނުވަތަ ހަމަވަނީ (ޙަމަޖެން
ބައިގޮތުން) ހަމައެކަނި الله އަށް އުޅުނުމުގައެވެ. އެއީ ހަމަ މުސްލިމުންގެ
ތަރައްޤީ އުޅުނުތަކާއި ގުޅުމަށް ޒަޢީފުކުރުމަށް ނޫޅޭ ކަމާ އެހެންކަމެއް ތަރައްގީ

ފަތަފައިނުންނެވެ. ފަހެ މިފަދަ މީހުންނަށްވުރެ މިއުންމަތަށް ފާފަހުގެ
އަހުރެމެންގެ ބުނުމެވެ." މިއެވެ.

އަދި الله ގެ ދީނަށް ބިދުޢަތައް ނިސްބަތްކުރާ ޞޫފީންގެ ބާޠިނީން
ބިދުޢަތުވެރިން، ވަޞްލުވީ ޙުލޫލުގައި ހަދާ ވެރިންނަށްވުރެ ނުބައިވެގެންވާކަން
ބަޔާންކުރައްވާ ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ)
ވިދާޅުވިއެވެ:

(وهؤلاء كلهم يدعون علم الحقيقة ويقولون؛ الحقيقة لون والشريعة لون آخر ويجمعهم شيئان: أن لهم تصرفا وكشفا خارجا عن ما للعامة وأنهم معرضون عن وزن ذلك بالكتاب والسنة وتحكيم الرسول في ذلك؛ فهم بمنزلة الملوك الذين لهم ملك يسوسونه بغير أمر الله ورسوله؛ لكن الملوك لا يقول أحدهم إن الله أمرني بذلك ولا أني ولي الله ولا أن لي مادة من الله خارجة عن الرسول ولا أن الرسل لم تبعث إلى مثلي وإنما الملوك يقصدون أغراضهم ولا يجعلونها دينا. وهؤلاء يجعلون أغراضهم التي هي من أعظم الظلم والفساد بل والكفر يجعلون ذلك دينا يدين به أولياء الله عندهم) [35]

މާނައީ: "މިހުރިހާ އެންމެންވެސް ދަޢުވާކުރަނީ (ޙަޤީޤަތުގެ ޢިލްމުގެ)
ޙަޤީޤަތުގެ އިލްމު އެނގޭކަށަވަރުތެވެ. އެގޮތުން އެޙީރުން ބުނާގޮތަކީ:
އަސްލު ޝަރީޢަތަކީ ވަކި ކުލައެކެވެ. އަދިއެކަމުގެ (ބާޠިނީ ތަރުޖަމާ)

[35] مجموع الفتاوى: 327/13

ޝަރީޢަތަކީ އަދި އެހެން ކުރައްވައެވެ. މީހުން ޢަމަލުކުރާ ކަމަކީ ދެކަމަކެވެ: އުމުރުން ބުނާ ގޮތުގައި އުމުރުންނަށް (ކައުނުގައި ކަންކަން) ހިންގާފުމާއި، އަދި ބާއްވު މުހުންނަށް ތިބެގެންވާ ކަންކަމުން ބޭރުން ކަންކަން ކަޝްފުވުމުގައެވެ. އަދި ޤުރްއާނާއި ސުންނަތުން ވަޙްޔުކުރުމާއި، އެކަންކަމުގައި ރަސޫލާ ބުރުދުވެރިކުރުމުން އުމުރުންވަނީ ފުރަގަސްދީގެންނެވެ. އުމުރުންވަނީ ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ އަމުރުފުޅާ ޚިލާފަށް ފެތުރުމާއި ރަސޫލުންގެ ސިޔާސަތުތަކަށް (ވަސްވަސީ ޤާނޫނުތަށް) ހިނގާ ރަސްރަސްކަލުންގެ މަޤާމުގައެވެ. ނަމަވެސް ފެތުރުމާއި ރަސްރަސްކަލުންގެ މެދެއިން މިއަދު "ޔަހޫދުންނަކީ ﷲ އެކަމަތް އަމުރުކުރުއްވުމުގެ، އަދި ޔަހޫދުންނާއި ﷲ ގެ ވަޙީފޮނުއްވާ، އަދި ރަސޫލާ އިން (އެކަލޭގެފާނުގެ މަގުން އަދި ގެންނެވި ކަންކަމުން) ބޭރުވެގެންވާކަމަށް އެހެން މާއްދާއެއް ﷲ ގެ ބަސްފުޅުން އަހަރެންނަށް ލިބިގެންވާނޭ، އަދި ޔަހޫދުންނާދުރަ މިކަމުގެ ގޮތުން ރަސޫލުންނެއް ނުފެނެއްވީ" ޔޭ ނުބުނެއެވެ. އެކަމަކު ރަސްރަސްކަލުންނާއި ފެތުން ޤާނޫނުތަކުން އޮޅު އުމުރުންގެ އަމިއްލަ ބޭނުންތަކާއި އުފެއްދުމުތަކަށެވެ. އުމުރުން އެކަންކަން ދީނުއެކަމުގައި ނަހަދައެވެ. އަސްލުކުރުން މުޅިން މުޅިއުން އުދުންބަރާއި މަސްބޫތުވުމުގައި -އާއި އަސްލު ބޮޑު އަނިޔާއާއި ފަސާދައިގެ ބޮޑުކުރުމާ އަދި ހިއްސާ، ކުރުވާ ބޮޑެތިންވެސް ވާކަންކަމަށްވާއިރު- އެކަންކަން އުމުރުންގެ ގޮތުގައި ހަދަނީ؛ އެއީ ﷲ ގެ ފަރާތުން ދީނެއްގެ ގޮތުގައި ބަލައިގެން އެކަންކަމުން ﷲ އަށް ދީނުވެރިވާ ދީނެއްކަމުގައެވެ." މިއެވެ.

✦ **މުއައްލިފު:** އަންނަނި ތަރުޖަމާ: ﷲ ތަޢާލާގެ މިބަސްފުޅުގެ:

﴿وَمَا ٱخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَىْءٍ فَحُكْمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ [الشورى: 10]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން އެކަންތަކެއްގައި ދެބަސްވެ ޚިލާފުވެއްޖެ ކޮންމެ ކަމެއް، ދެން އެކަމުގެ ޙުކުމްކުރެއްވުންވަނީ ﷲ އަށެވެ."

ތަފްސީރުކުރާ ގޮތަކީ: މީހުން ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފުން ޙުކުމްކުރުމަކީ ކުފުރުވެރިކަމާއި ﷲ އާ ޚިލާފުވުމެވެ.

▲ **މުފައްސިރު:** ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ޙުކުމްކުރުމާ މިނިވަންކަމާއި ފާފަވެރިކަމާއި، އަދި ﷲ ގެ އަޙްކާމުތަކާ ޚިލާފު ޙުކުމްކުރުމާ އުޅުނުމުގެ ދަރަޖަތަކަށް އަޅުގަނޑުމެން ހިތަހާ ޚިލާފުވުން ނުވެއެވެ.

އަދި އަޅުގަނޑުމެން އުޅުމަކީ ދުނިޔަވީ ނިޔާމިތަކުގެ ސަބަބުން ދިރިއުޅުމުގެ ވެރިކަން އަމިއްލަ ނަފްސަށް ތަބާވުމެވެ. ތަޙްކީމުކުރުމާއި ޙުކުމްކުރާ ޝަރުޢު ބާރުގައި ނުވެއެވެ.

އެހެން ގޮތްތަކުގެ އެއްބަސްވުމާ ޤަވާނީނު ހިފެހެއްޓުމަކީ ﷲ ތަޢާލާގެ ބާރުގައެވެ. މި ތަރުޖަމާގައި އަންނަ ބާރުވެރި ހާލަތް:

ﷲ ގެ ޤުރުއާނާއި ﷲ ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ ސުންނަތަށް ބަލައިގަތުމާއި، އަދި ހިތްހަމަޖެހިގެން ތަބާވުމާއި އެއަށް ރުޖޫޢަވުން ވާޖިބުވާނެކަމެވެ. މި އާޔަތަކީ އެކަން ދަލީލުކުރާ ޤާނޫނީ ހާލަތް ބަޔާންކުރާ ނަޞެވެ.

✦ **މުލައްޚަޞު:** މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އޭ އަޚާއެވެ! އަދި މިހިސާބުން
މިބަޔާން ނިމުނީއަކަސް ހިސާބުކުރާށެވެ!
އަހަރެންގެ އަޚުގައި އަދިވެސް ސުންނަތާއި އިޖްމާޢުއާއި ބުއްދީގެ ދަލީލުތައް
އެބަހުއްޓެވެ. ނުވަވަނަ ދަލީލަކީ: ކުރިން ދިޔަ އާޔަތް ބާޠިލުކުރުން
ސަބަބެވެ. الله ތަޢާލާ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ [النساء: 60]

މާނައީ: "ކަލޭގެފާނަށް ބާވައިލެއްވުނު ތަކެއްޗަށާއި، ކަލޭގެފާނުގެ ކުރިން
ބާވައިލެއްވުނު ތަކެއްޗަށް އީމާންވެގެން ތިބިކަމަށް ބުނާ މީހުން ކަލޭގެފާނު
ނުދެކެވަޑައިގަންނަވަނީތޯ؟ އެއުރެން ޠާޣޫތުގެ ގާތަށް ޙުކުމް ހޯދަން
ދިޔުމަށް ބޭނުންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންނަށްވަނީ އެއަށް
ކާފިރުވުމަށް އަމުރުކުރެވިގެންނެވެ. އަދި، ޝައިޠާނާ އެދެނީ، ދުރުވެގެންވާ
މަގުފުރެދުމަކުން، އެއުރެން މަގުފުރައްދުވާލުމެވެ."

✱ އައްޝަޢުބީ (104ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(كَانَ بَيْنَ رَجُلٍ مِنَ الْيَهُودِ وَرَجُلٍ مِنَ الْمُنَافِقِينَ خُصُومَةٌ فَقَالَ الْيَهُودِيُّ: نَتَحَاكَمُ إِلَى مُحَمَّدٍ، لِأَنَّهُ عَرَفَ أَنَّهُ لَا يَأْخُذُ الرَّشْوَةَ وَلَا يَمِيلُ فِي الْحُكْمِ، وَقَالَ الْمُنَافِقُ: نَتَحَاكَمُ إِلَى الْيَهُودِ لِعِلْمِهِ أَنَّهُمْ يَأْخُذُونَ الرَّشْوَةَ وَيَمِيلُونَ فِي

الْحُكْمِ، فَاتَّفَقَا عَلَى أَنَّ يَأْتِيَا كَاهِنًا فِي جُهَيْنَةَ فَيَتَحَاكَمَا إِلَيْهِ، فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ) [36]

މާނައީ: "ޔަހޫދީންގެ ތެރެއިން މީހަކާ މުނާފިޤުންގެ ތެރެއިން މީހަކާ ދެމެދު ދެބަސްވެ އަރައިރުންވުމެއްވިއެވެ. ދެން ޔަހޫދީ މީހާ ބުނެފިއެވެ: "އަހަރުމެން ޙުކުމް ހޯދާނީ މުޙައްމަދުގެފާނުގެ ގާތުންނެވެ." އަނެކާ އެކަލޭގެފާނު ރިޝްވަތު ނުނަގަންނަވާކަމާއި، ޙުކުމްކުރުމުގައި ވަކިފަރާތަކަށް ލެނބިވަޑައިނުގަންނަވާކަން އޭނާއަށް އެނގޭތީއެވެ. މުނާފިޤު ބުނެފިއެވެ: "އަހަރުމެން ޙުކުމް ހޯދާނީ ޔަހޫދީންގެ ގާތުންނެވެ." އެއީ އެމީހުން ރިޝްވަތު ނަގާކަމާއި، އަދި ޙުކުމްކުރުމުގައި ވަކިފަރާތަކަށް ލެނބިވާކަން އޭނާ ދަންނާތީއެވެ. ދެންފަހު އެއްބަސްވީ ޖުހައިނާ ގަބީލާގެ ކާހިނެއްގެ ގާތަށް ގޮސް ޙުކުމް އެދުމަށެވެ. ދެން މިއާޔަތް ބާވައިލެއްވިއެވެ."

މިއެވެ.

▲ **މުފަސްސިރު:** ފުރަތަމަ ކަމަކަން މިއަޤްރާރީ ބަޔާންކުރެވިގެންނެވެ.

އަދި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ޚިލާފަށް ޙުކުމްކުރާ ޤާނޫނުތަކާއި ދުސްތޫރުތަކާއި ބިނާކުރެވިފައިވާ ޤާނޫނުތަކުގެ ދަށުން މިއަދު ކުރޭ ޙުކުމްތަކެވެ. ދެން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ ޚިލާފު ޙުކުމްތަކާއި އަދި އެހެނިހެން ސަބަބުން ކާފިރުވެ ދީނުން ބޭރުވާކަން ދެނެގަނެވެއެވެ. އަދި ކާފިރުވާ މުސްލިމުން ވަޙީކަރަނާ ބޭނުމުގެ ވަރަކަށްވެސް ޙުކުމްކުރުން، ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް

[36] تفسير البغوي: 242/2 ، أسباب النزول للواحدي: 166/1

ޙުކުމް ކުރުމަށް މުސްލިމުންގެ ބިލާދުއަކުން. އަދި މުސްލިމުންނާ ބިލާދުއަށްގައި
ވައްޓަރުވެލާން އަދި ކާފިރުން ނުވައެވެ. އެއީ ދިވެހިދުވަހު،
ޖާހިލިއްޔަތުގެ، ވަކިކޮށް ޒާތުޝުވާލު، ނަމާދުން ކަންނޭނިވެސްލެއް
މުސްލިމުންގެ ބިލާދެއްކަމަށް ކަނޑައަޅާ ކުރަމުންނެވެ. އެއީން ކަމަކާ
ވައްޓަރުވެލާން އަދި ކާފިރުން ނުވައެވެ. އެކަމަކު އެހާގޮ ގައިގައި
މުސްލިމުންގެ ބިލާދުއިން ބިލާދުހިއްޔެވެ. އެއީ ހިސާބުގައި ކާފިރުކަން
ފުރުވައިގެން ޢަދުލުއިންސާފު ޙާލަތުގައިގެން އެވާ މުސްލިމުންނާދު،
ޙަޤީޤަތް އިމާންވާކަމަށް ޙައްޤުވާކަމަށް އެވާ މިކަން ގުދަނބާ ގޮތް
ޝާފިޢީވެ. އެކަމަށް ﷲ އާއި ރަސޫލާއަށް ދިމާވެ، ހިތުން
އިޚްލާޞްތެރިކޮށް ކާފިރުވެ، ދީން ޢަދުލުއިންސާފު ޢިލްމުވެރިޔާ ފުރަގަހުން
މުސްލިމުންގެ ބިލާދުއަށްގައި އެއްޗެއްގެވެސް ނުވެ މުސްލިމުކަން ދޫކޮށްލުމެއް ނެތް
ކަމުގައި ނުވެއްޖެވެ.

✦ **މަޢުލޫމާތު:** އެކަންތައްތަކަށް ކަމަ މިއުގަ އެކަނި ސަބަބު ނުޒޫލުވެވޮޑިގެން
ވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ.

އެއީ ޢަބްދުﷲ، އަބޫ ބަކުރުގެ ފުޅުން، އިބްން ޢައްބާސް ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘް
ނުވުން ރިވާކުރައްވައެވެ:

(إِن رجلا من الْمُنَافِقين كَانَ بَينه وَبَين رجل من الْيَهُود خُصُومَة؛ فَقَالَ الْيَهُودِيّ: انْطلق بِنَا إِلَى مُحَمَّد نَخْتَصِم إِلَيْهِ. وَقَالَ الْمُنَافِق: بل إِلَى كَعْب ابْن الْأَشْرَف؛ وَهُوَ الطاغوت هَا هُنَا: فَأبى الْمُنَافِق أَن يخاصمه إِلَى النَّبِي، وأبى الْيَهُودِيّ إِلَّا أَن يخاصمه إِلَى النَّبِي؛ فاختصما إِلَى النَّبِي، فقضي لِلْيَهُودِيِّ، فَلَمَّا

خرجا من عِنْده، قَالَ الْمُنَافِق: انْطلق بِنَا إِلَى عُمَر بْن الخَطَّاب أخاصمك إِلَيْهِ، فَأقبل مَعْهُ الْيَهُودِيّ؛ فدخلا على عمر، فَقَالَ لَهُ الْيَهُودِيّ: يَا عُمَر إِنِّي اختصمت أَنَا وَهَذَا الرجل إِلَى مُحَمَّد؛ فقضى لي عَلَيْهِ، فَلم يرض هَذَا بِقَضَائِهِ، وَزعم أَنَّهُ يخاصمني إِلَيْك، فَقَالَ عُمَر لِلْمُنَافِقِ: أَكَذَلِك؟ قَالَ: نعم، فَقَالَ: رويدكما؛ حتَّى أخرج إِلَيْكُمَا؛ فَدخل الْبَيْت فَاشْتَمَلَ على السَّيْف، ثُمَّ خرج إِلَى الْمُنَافِق فَضَربهُ حتَّى برد. وقال: هكذا أقضي بين من لم يرض بقضاء الله وقضاء رسوله. وهرب اليهودي، فنزلت هذه الآية وَقَالَ جِبْرِيلُ: إِنَّ عُمَرَ رضي الله عنه فَرَّقَ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ، فسمي الفاروق) [37]

މާނައީ: "މުނާފިޤުންގެ ތެރެއިން މީހަކާ، ޔަހޫދީންގެ ތެރެއިން މީހަކާ ދެމެދު ދެބަސްވެ އަރައިގަންފުލުވުނެވެ. ދެން ޔަހޫދީމީހާ ބުނެފިއެވެ: "މުޙައްމަދުގެ ގާތަށް މައްސަލަ ހުށަހަޅަން ހިނގާށެވެ." މުނާފިޤު މީހާ ބުނެފިއެވެ: "ޔަހޫދީއޭ، ކަޢުބު ބިން އަޝްރަފުގެ ގާތަށް ހިނގާށެވެ." -އެއީ މިއާޔަތުގައިވާ ޠާޣޫތާއެވެ.- ދެން މުނާފިޤުމީހާ ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلمގެ އަރިހަށް މައްސަލަ ހުށަހެޅުމަށް ދެކޮޅުހަދާ އިންކާރުކުރިއެވެ. އަދި ނަބިއްޔާގެ އަރިހަށް މައްސަލަ ހުށަހެޅުމަށް ވުރެ ޔަހޫދީމީހާ ދެކޮޅުހެދިއެވެ. ދެން އެދެމީހުން ނަބިއްޔާގެ އަރިހަށް މައްސަލަ ހުށަހެޅިއެވެ. ދެން

[37] تفسير القرآن لابن أبي زمنين: 1/372-373، تفسير الثعلبي: 10/453، أسباب النزول للواحدي: 1/162، تفسير البغوي: 2/242

އެކަލޭގެފާނު އެމައްސަލާގައި ނިޔާކަނޑައެޅުމުގެ ތަޤުދީރާގެ ކޮށްދެއްވި. ދެން

އެދުވަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން ... ބުނެފިއެވެ:

"ބުމަށް ބޮޑުވި ... ކާކު ... ހިނގާށޭ! އަޅު ... މައްސަލަ

ހުށަހަޅާށޭ." ދެން ... މިހާ ... އަދި ބުމަށް

އަރިހަށް ... އެކަލޭގެފާނުގެ ... ބުނެފިއެވެ: "އޭ ބުމަށް! މިހާ އާއި ... ގޮސް

މައްސަލަ ހުށަހަޅަން ... ދެން ... މައްސަލަ ...

އެނާއާ ... ދެން މިހާ އެބޭފުޅާގެ ބަދަލުގައި

... އަދި ... މައްސަލަ ... ގޮސް ...

... "... ބުމަށް ... ބުނެފިއެވެ: "...

... ބުނެފިއެވެ: "... އެކަލޭގެފާނު

ބުނެފިއެވެ: "... ދެން

... ." ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ... ، ...

... ، ދެން ... ގޮސް ...

(...) ... އަދި

ބުނެފިއެވެ: "ﷲ ގެ ... އަދި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ...

... ." ދެން

... . އަދި

... ބުނެފިއެވެ: "...

... ." ދެން އެކަލޭގެފާނު ... ."

...

▲ **މުތަސާހިލު:** މިއީ ލުއިން ތިޤަ ރިވާޔަތްކުރުމުގެ ކުރެވޭތަށް މާ ބަލައިލަނީ ރިވާޔަތަކެވެ.

އެއީ ތަޢުދީލުކުރުމުގައި ބަލައިގަތުމުގައި ތަސާހުލުވެރިވެވޭނެ އަސްލުތަކެއް، ބަލައިލަނީ އަދި ބާބަރުގެ ހިސާބުން، **އިބްނު ޙިއްބާނުގެ** އަމުރުވެސް ނޫނީ ރިވާޔަތްކުރެއްވި ރިވާޔަތަކެވެ. އަސްނާދުތަކުން ތަޢުދީލުކުރުމުގައި، ހަދީޘް ތަސާހުލުވެރިވުމުގައި، ސަނަދު ދުރާނަޔަށް މިރިވާޔަތުގައި ތަޢުދީލުކުރެވޭތީއެވެ.[38]

✦ **މުޢުތަދިލު:** މިޔަރަކު ހަމަ ގައިމުވެސް މިޒާޖު ބަލައިބަ ސަބަބަކުވެ.

އެއީ **އިބްނު ޙިއްބާނުގެ** އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަސްފުޅުގެވެ: އެއީ އަބޫ ބޫނާ އަލްއަސްލަމީގެ ތަހާރީހުގެ މަޢުލޫމާތު މަޢުލޫމާތު ބުރަވެވޭ ކާނުއް ކަމުގައިވެއެވެ. ދީނު މުސްލިމުންގެ ޤަރާއިން ބަރަކާ އޭނާގެ ގާތުގަ މައްސަލަ ހިފެހެއްޓުނުއަކަވެ. އެހެނުން ﷲ ޤަބޫލާ އޭރާތަކު ބާވަތެއްވިކަމަށެވެ. މިރިވާއަތުގެ ސަނަދާމެދު **އަލްހައިޘަމީ** (807 ހ) ވަނީ ބަޔާނުގެ ރިޖާލުންނަކުގައި ކަނޑައަޅާލައިފައެވެ. އަދި **އިބްނު ޙަޖަރު** (852 ހ) މިގެ ސަނަދު ޙަސަނުކަމުގައި ބަޔާންކުރައްވައެވެ.

އައްނިމާ މިއަޤީދު ބަސްބަހުގެ ރިވާޔަތަކީ ބަލައިލަނީ އަޤީދާގެ ބަލައިލަނީ ކޮންކަހަލަ ގޮތަކަށްތޯ؟ ދެބާ ބަސްތަކީ ޙައްޤުއެއްތޯ؟

[38] މަޢުލޫމާތު ފަހަރެއްގައި އޭގެ ބަދަލު ބައްސަނާލު، މިސްކިތްސާރާގެ ރިވާ ނޫނީ އަލަމަފްތާ ނިޒާމުތަކެވެ.

▲ **މުތައްސިލު:** މި އަޤްދު ބަސްއަރަބިކަމަށް އަހަރެން އެއްބަސްވެވޭތޯއެވެ.

އެކަމަކު ހަރަކާތުން މިފަދަ ދައްކާ މައްސަލައަށް ޚިޔާ އެއިން ނަގަން ޖިއުޅޭ ތަފްޞީލުއްކުރުކަމަށް އެއްބަސްވެވޭ ނުވެވެ. އާދެ އަނގަބަހުން ކަންކަމަށްބަލާއިރުވެ:

❖ **ފުރަތަމަ:** އަހަރ ބުރުގެ ގާތުން ދިރިއުޅު މިސްކީނު ހުރިހާމީހުންނެވެ.

އާދެ ހަތަރުވަނަ ސިފަތްތައް ސިރާސްކުރުން އަހަރު ރިޢާޔަތްތެރިވުން ޗަރާކަތްތަކުން ތަފްސީލާ ތަތްތަވެ. އަހަރެން ވަރުގެ މިހާރު އިސްކި ހުރިހާދުވަސް ބިނާކުރުން ބިރުވެރިކަމާ ދުނިޔެއާއި ކަމުގެ ފަށައިގެންނެވެ. އަދި އަހުރެން އިސްލާމްކަމުގެ

ކުރިއަށް ދުނިޔަވީ ދުނި ބަހާއިކަމުގެ ވިޔާ އަހުރެން ބުނެވުނު ހަދާން ގޮސްސިފަނެއް ނުނެވެ. އެކަމަކު ބުނުމަ ހަދާނުގެ ކުރިން ބިސްމި އަހުރެނަގެ އިސްލާމަކާނި

ކުރިން ދުނިޔަވީ ކަމުގައިވެ. އެކަމުގެ މައްސަލަ ބަލާނަމަ ދުނިޔަވީނަގެ

ބިނާވެލާން ބިރުވެރިކަމަކީ އަހުރެނާ ފައްސަރުކުރުވާކަން އަދި ދުނިޔަވީކަން ނުވާއެވެ. އާދެ މިބިރުވެރިކަ އެގެ ޙައްޤުގައި ކާރުބާރު ބިރުވެރިކަމަކަން އަހަރެން ނަގައިބަސްކަން ފުރިހަމަކަމުގެ ދެނެގަނެވެ. އަދިވެސް ނަގައިބަސް ކުރަމުނުވެ؟

❖ **ދެވަނައީ:** މިބައިވެރިން ބާރުނަލާ އަކުރި الله ބާވައިލެއްވި ގޮތާ

ޒާތުތަކާ ޖެހިލުން ބުނުމުގެ ލިބިގެންދާނެވެ. އަދި އަހުރެނގެ މިބާރުނަލާ ހުރި ރަސްއުކުރި ބާރުނަލާޖެހިލައް ނުނުވެ. އެކަމަކު އަދި ހިތްގެ އިބުރުލާފް

ނަޖިސްކާ، އަދި الله ބާވައިލެއްވި ޖެހިއްކުރު ނުރުރުނަލާ ނަޖިހުރަތްޖެހިލާ

ދެކެވިގެންނަވާ ބާރުނަލާކަލެވެ. އަދި އަހަލިސާގެ އަލި ހިފާޒަތްތަކަށް

ޗަރާކަތުން، އަދި އިލްމުފުރިހަމަ ބަސްފުޅުތަކަށް ޗަރާކަތްތަކުން ބަލާނަލާ

ކަމުކަލެވެ.

❖ ދީންފަޅަން: މިބާ މުޙައްރަމުން ދަރިމަދަރުއާކަމަށް އެއީން ފާޅުވުމުގެ ކޮމްބަލާދަށް

މިބާ އިސްތިޙްލާލުކުރާ ކަމެއްކަމުގައިވާ އެއް ވައްސަހީ ދުވަހުސޮއްތާއި الله

ގެ ހުކުމާ ޚިލާފުވުން ޙުކުމުކުރަން މިކަމުގެ ކާފަރުކަމުގައެވެ.

✦ ދަލީލު: ނަބަވީ ސުންނަތްތަކެވެ.

ދިރާސާ ދަލީލު: ސުނަނުގެ އަހުލުވެރިން ނަޤުލުކޮށްދެއްވާ އަލްބަރާއު

ބިން ޢާޒިބުގެ ރިވާޔަތެވެ:

(لَقِيتُ عَمِّي وَمَعَهُ رَايَةٌ، فَقُلْتُ لَهُ: أَيْنَ تُرِيدُ؟ قَالَ: «بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِلَى رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةَ أَبِيهِ، فَأَمَرَنِي أَنْ أَضْرِبَ عُنُقَهُ، وَآخُذَ مَالَهُ») [39]

މާނައީ: "އަހަރެންގެ ބޮޑުބޭބެ ދިދައެއް ހިފައިގެން ހުއްޓާ ދިމާވިއެވެ. ދެން

އަހަރެން ދެންނެވީމެވެ: "ކޮންތާކަށް ދަތުރުކުރައްވައިގެންދަނީތޯ؟"

ވިދާޅުވިއެވެ: "الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އަހަރެން

ފޮނުއްވިއެވެ. އެއީ އެމީހާގެ ބައްޕަގެ އަނބިންނާ ކައިވެނިކުރި މީހެއްގެ

ގާތަށެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އަހަރެންނަށް އަމުރުކުރެއްވީ އެމީހާގެ ކަނދުރާ

ކަނޑާލާ އެމީހާގެ މުދަލެއް ނަގައިގަތުމަށެވެ." މިއެވެ.

މިޙަދީޘުން ސާބިތުވަނީ ދީނުން ބޭރުވެފައިވާ ޤަބޫލުކުރެވޭ ކާފަރުކަމެވެ.

ހުކުމުގައި އެފަދަ މުރުތައްދުވާ މީހާ މަރަންވާނެއެވެ. އަދި މީ

ހުކުމަކީ އެކަން ކުރި އެބައިމީހުން ރުހުމެވެ. ދެން އެމީހުންނަށް

[39] سنن أبي داود: 4457، والترمذي: 1362، والنسائي: 3332، وابن ماجه: 2607، وأحمد: 18610

ﷲ ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ޙުކުމްކުރުން، އަކަށް ކުރުމަށް ކޮޅުބައެއް ހަދާ،

އެކަންތަކަށް ދިޔުމަށް މިސްކީނުންނަށް ޚާއްޞަކުރާ ވިޔާ އަދި

ހިންގުމެއްވެސް!؟ ނުވަތަ ދީނާގެ ވިރުދާވެރިކަން އުފެއްދުމާ އުފުލާލައިފައިވާ

ބާރުވެރިކަމާ މިފަދަ ކަންކަންކުރާ މީހުން ކުށްވެރިކަމަށްވެސް!؟

▲ **މުޚުތަޞަރު:** މުޢާމަލާ ބޮޑު ފުރުޞަތު އެކަށޭނެވަރަށް ބޮޑުކުރުމުގެ ދަތިކަން

ނުކުތުމަށް މުދަލަކަށްވެސް ބޭރުކުރެވޭނެތޯ.

ތަރުޖަމާ ބުނު މައިން (233ރ) އެބަދަލަށް ބޭރުކުރަނީކީތޯ. ނަމަވެސް

ބަދަލަށް ބޭރުކުރުމުގެ އިމާމުނަށްވެސް ކަމާ ދަތިވާ ބޭރުކުރުވަން އަދި

ޚާއްޞަވެ ނަށަވެ. ކިއެއްކަ، އެކަ ދަށާރާއްމެވެސް ޙާޖަތެއްގެ ވެރިޔެވެ. އެ

ތަކާއެވެ! ރިޔާ ބަޔަ ކުރި ދަށުބާއިކަން އެބަދަލު އެއްވަރަކަށްވެސް ދަޔާޅެއް

ނުކުތުމެވެ. އެހެން އެބަދަލުވެސް ބަރާބަރުކަމަށްވާކަން ވެސްތިހާރުކުރާ

ހުއްދަކުރެވި މިހާރު ތަރުޖަމާވެ. އެކަމުން އެވަރު ބައްޔާ ކަމެއްވެސްކުރި

މިހާރުވެސް ކަމެއްވެސް އިމުދުން އެއަށްހެޔޮ ވަރަދު

ވެސްތިހާރުކުރުމަށްޓަކައިވެ. އަދި ހުސްއެކަށް ޖެހުނުކުރުމަށް، ފަތުރުމާ

އިމުދުކުން ކަމެއްވެސްކުރުމަ ދަށާރާވެއްވެ.

✱ އިމާމު އަޙްމަދު (241ރ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(نرى وَاللّٰه أعْلَم أن ذَلِك مِنْهُ على الاستحلال) [40]

މާނައީ: "އަހަރުމެން ދެކެނީ -والله أعلم- އޭނާގެ އެކަން ހުއްދަކުރުމުގެ

ބަދަލުކުރުމުގެ މައްޗަށް އެކަން ކުރިކަމުގައި ކަމަށެވެ." މިއެވެ.

[40] مسائل الإمام أحمد رواية عبد الله: 352/1

* ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(وتحرم بنته من الزنا قال الإمام أحمد في رواية أبي طالب: في الرجل يزني بامرأة فتلد منه ابنة فيتزوجها فاستعظم ذلك، وقال: يتزوج ابنته عليه القتل بمنزلة المرتد. وحمل القاضي قوله: «يقتل» على أنه لم يقع له الخلاف، فاعتقد أن المسألة إجماع، أو على أن هذا فيمن عقد عليها غير متأول ولا مقلد فيجب عليه الحد. كلام أحمد يقتضي أنه أوجب عليه حد المرتد لاستحلال ذلك، لا حد الزاني، وذلك أنه استدل بحديث البراء، وهذا يدل على أن استحلال هذا كفر عنده) [41]

މާނައީ: "އަދި ޒިނާކޮށްގެން ލިބިފައިވާ އޭނާގެ އަންހެންދަރި އޭނާއަށް ހަރާމްވެގެންވެއެވެ. އަބޫ ޠާލިބުގެ ރިވާޔަތެއްގައި އިމާމް އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ އަންހެނަކާ ޒިނާކޮށް ދެން އޭނާގެ ކިބައިން އަންހެން ދަރިއެއް ލިބުން މިހާލެވެ. ދެން ފިރިހެނާ އެއަންހެން ކުއްޖާ ކައިވެނިކުރެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އެކަން ވަރަށް ބޮޑުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭނާގެ އަންހެން ދަރިއާ ކައިވެނިކުރަނީހެއްޔެވެ!؟ އޭނާގެ މައްޗަށްވާނީ ޤަތުލުކުރުމެވެ. މުރުތައްދުގެ މަޤާމުގައިއެވެ." އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުގައި ޤަތުލުކުރުމެވެ ކިޔުމުން އަލްޤާޟީ އެ މާނަކުރައްވައިފައިވަނީ އެކަމުގައި ޚިލާފެއް ނެތްކަމަށެވެ. އެގޮތުން އެމައްސަލާގައި އިޖުމާޢުވާކަން ދެނެވެއެވެ. ނުވަތަ މިއީ އެއްވެސް ތައުވީލެއް އަދި ތަޤުލީދުކުރުމެއްނެތި އެއަންހެނާ ކައިވެނިކުރާ

[41] الفتاوى الكبرى: 5/455-456

މީހާއާ ދުރުގައިކަވަން ނެގިއްވޭ. އެގޮތުން އޭނާގެ މައްޗަށް ޙައްދު ވާޖިބުވެއްވޭ. އަބްވަދުގެ ބަސްފުޅު ނިޔާކުރައްވާ އާސާ އެކަން އިސްތިޙްލާލުކުރުން ހުއްދަކުރުމުގެ ސަބަބުން އޭނާގެ މައްޗަށް ޙުކުމްއަޅުވުމުގެ ޙައްދު ވާޖިބުކުރެއްވިކަމަށްވެއެވެ. ޝައިޚުލް މިހާރު ބައްދަލް ނޫނެވެ. އެހެނީ އެކަކުގެ ފަރުވާ ތަރުޖަމާކުރާ ދަރިފުޅުއަތްތިބި ބަދިފޮނުވައިގެން. މިހެން ތަރުޖަމާކުރަނީ މިކަން އިސްތިޙްލާލުކުރުމުގެ އެކަކުގެ ފުރަތަމަ ކާފިރުވެއްޖެ."

މިއެވެ.

✱ ތަދުވެސް ޝައިޚުލް އިސްލާމް (728ހ) ވިދާޅުވެއެވެ:

(حديث أبي بردة بن نيار لما بعثه النبي صلى الله عليه وسلم إلى من تزوج امرأة أبيه فأمره أن يضرب عنقه ويخمس ماله} فإن تخميس المال دل على أنه كان كافرا لا فاسقا وكفره بأنه لم يحرم ما حرم الله ورسوله.) [42]

މާނައީ: "އަބޫ ބުރްދާ ބިން ނިޔާރުގެ ޙަދީޘްގައި، އެކަލޭގެ ބައްޕާގެ އަންހެނުންނާ ކައިވެނިކުރި މީހާގެ ގާތަށް ނަބިއްޔާ އޭނާގެ ފުންނައިވާ، ތިން އެއްކަސް ކަނޑައި ޤަބޫލާ އަދި އެކަމާ މުދަލުގެ ޚުމްސު ނެގުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ މުދަލުގެ ޚުމްސު ނެގުމަކީ ތަރުޖަމާކުރާ އެކަމާ ކާފިރުއަކަށްގެ ހިތްވަނީ ފާސިޤަކަށްނޫނޭ ދަލީލެވެ. އެކަމާ ކާފިރުވީ އެ الله އާއި ރަސޫލާ ޙަރާމްކުރެއްވި ކަންތައް ޙަރާމް ނުކުރުމުންނެވެ." މިއެވެ.

[42] مجموع الفتاوى: 20/91-92

✱ އަލްޠަޙާވީ (321ހ) ބަޔާންކުރައްވައެވެ: (ذَلِكَ الْمُتَزَوِّجَ ، فَعَلَ مَا فَعَلَ مِنْ ذَلِكَ عَلَى الِاسْتِحْلَالِ كَمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَصَارَ بِذَلِكَ مُرْتَدًّا ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَنْ يُفْعَلَ بِهِ مَا يُفْعَلُ بِالْمُرْتَدِّ) [43]

މާނައީ: "އެމީހަކު ކައިވެނިކުރި މީހާ، އެކުރިކަމެއް އެމީހަކު ކުރީ އިސްތިޙްލާލުކުރުމުން ހުއްދަކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ. އެއީ ޖާހިލިއްޔަތުގައި އެމީހުން ކަންތައް ކުރަމުންދިޔަ ގޮތަށެވެ. ދެން އޭގެ ސަބަބުން އޭނާ މުރުތައްދުއަކަށްވެގެން ދިޔައެވެ. ދެން މުރުތައްދުއަކާމެދު ކަންކުރާގޮތަށް އޭނާއާމެދު ކަންކުރުމަށް الله ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އަމުރުކުރެއްވިއެވެ." މިއެވެ.

✦ ދުލައްލީރު: އަދި އެންމެ ވަރުގަދަ އެއް ދަލީލު އެއީއެވެ.

އެއީ الله ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ޙުކުމްކުރުމާ މިފަދައި އެބުނުން ޤާނޫނެއް ގޮތަށް ހަދާ މީހާ ކާފިރުވާނެކަމަށް އިލްމުވެރިން އިޖްމާޢުވެ އެއްބަސްވެވިފައިވެއެވެ.

✱ އަލްޙާފިޡު އިބްނު ކަޘީރު (774ހ) ވަނީ މިކަމަށް އިޝާރާތް ނަގުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ:

(وَفِي ذَلِكَ كُلِّهِ مُخَالَفَةٌ لِشَرَائِعِ اللَّهِ الْمُنَزَّلَةِ عَلَى عِبَادِهِ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، فَمَنْ تَرَكَ الشَّرْعَ الْمُحْكَمَ الْمُنَزَّلَ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ خَاتَمِ الْأَنْبِيَاءِ وَتَحَاكَمَ إِلَى غَيْرِهِ مِنَ الشَّرَائِعِ الْمَنْسُوخَةِ

[43] شرح معاني الآثار: 149/3

كَفَرَ، فَكَيْفَ بِمَنْ تَحَاكَمَ إِلَى "الْيَاسَاقِ" وَقَدَّمَهَا عَلَيْهِ؟ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ كَفَرَ بِإِجْمَاعِ الْمُسْلِمِينَ.) [44]

މާނައީ: "އެހުރިހާ ކަމެއްގައިވެސް ﷲ ތަޢާލާގެ އަޙްކާމްކުރައްވައިލެއްވި ނަބިއްޔުންގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވުނު އެކަލާނގެ ޝަރީޢަތްތަކާ ޚިލާފުވުމެވެ. ދެން ނަބިއްޔުން ޚިތާމުކުރެއްވި މުޙައްމަދު ބިން ޢަބްދު ﷲ ގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވުނު މުޙްކަމު ޝަރީޢަތް ދޫކޮށް، އެނޫން މަންސޫޚު ކުރެވިގެންވާ ޝަރީޢަތްތަކަށް ޙުކުމް އެދުމަށްދިޔުމީ ކާފަރުވެއްޖެކަމެވެ. ދެންފަހެ އަލްޔާސާ (ޔާސިޤު) އަށް ޙުކުމް އެދުނާ، އޭގެ މައްޗަށް (އެބަހީ: އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ މައްޗަށް) އެޔާސިޤު އިސްކޮށް ކުރިއަށް ނެރޭ މީހާ ކޮންފަދަ ކާފަރެއްތޯ!؟ އެފަދައިން ކަންކޮންފުރިހަމަވަނީ މުސްލިމުންގެ އިޖްމާޢުން ކާފަރުވެފައިވެއެވެ." މިއެވެ.

▲ **މުލަޙަޒާ:** އެބަޔަކާމެދު އިބްނުކަޘީރު އަދި ތަތާރުންގެ ބާރުގަދަކަމާއި، އެމީހުންގެ ޙުކުމްކުރުމާ އަލްޔާސިޤުގެ ވާހަކަ އެނގޭ މިއިޖްމާޢު ޖަމާޢަތަކަށް ފަހުން ދެކެވިގެން އެނގިވަޑައިގަންނަވާށެވެ.

އެގޮތުން އެމީހުން ވަނީ ދީން ބަދަލުކުރުން ތަބްދީލުކުރުމާއި ބަދަލުކުރުމާއި ބަދަލުކުރުމާއި އިސްތިބްދާލުކުރުން ވެއްޖެކަމެވެ.[45]

[44] البداية والنهاية: 17 / 162 – 163

[45] މިދާދުވަރު މިސާލުސާލާގެ ތަތާރުންގެ އަލްޔާސިޤުގެ ކަމާސަޤާއި އޭގެ ބަޔާނާއި، އިބްނުކަޘީރުގެ ޖުމްލަ ނަޤުލުކޮށްފައެވެ.

* އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728 ހ) ވިދާޅުވެއެވެ:

(يجعلون دين الإسلام كدين اليهود والنصارى وإن هذه كلها طرق إلى الله بمنزلة المذاهب الأربعة عند المسلمين. ثم منهم من يرجح دين اليهود أو دين النصارى ومنهم من يرجح دين المسلمين) [46]

މާނައީ: "އެމީހުން (އެބަހީ: ތަތާރީން) އިސްލާމްދީން ހަދަނީ ޔަހޫދީ ދީނާއި ނަޞާރާދީން ފަދައިންނެވެ. އެކަމުން މިހުރިހާ ދީންތަކަކީވެސް ހަމަ الله ގެ ހަޟްރަތަށް ވާޞިލުވާމަގުތައް، އަދި މުސްލިމުންގެ ގާތުގައި ހަތަރު މަޛްހަބާ ގޮތަށް ކަންކަންކަމަށެވެ. ދެން އެމީހުންގެ ތެރެއިން ޔަހޫދީ ދީން ނުވަތަ ނަޞާރާދީން (ވަކި ކަންކަމުގައި) ރާޖިޙުކަމުގައި ބުނާ ބަޔަކުވެއެވެ. އަދި އެމީހުންގެ ތެރޭގައި މުސްލިމުންގެ ދީން ރާޖިޙުކުރާ ބަޔަކުވެއެވެ." މިއެވެ.

އަދި ޝައިޚުލް އިސްލާމް ބައްޔާންކުރައްވާ ގޮތުގައި އެ ތަތާރީން ޖަންގިޒު ޚާނު ވަރަށްބޮޑަށް މަތިކުރެއެވެ. އެހެންގޮސް ރަސޫލާގެ އައްޔަކަށް ކަނޑައެޅިއެވެ. ދެން ވިދާޅުވެއެވެ: (ومعلوم بالاضطرار من دين المسلمين وباتفاق جميع المسلمين أن من سوغ اتباع غير دين الإسلام أو اتباع شريعة غير شريعة محمد صلى الله عليه وسلم فهو كافر وهو ككفر من آمن ببعض الكتاب وكفر ببعض الكتاب) [47]

---

[46] مجموع الفتاوى: 523/28

[47] مجموع الفتاوى: 524/28

މާނައީ: "މުސްލިމުންގެ ދީނުން ޟަރޫރީކޮށް އެނގިގެންވާކަމަށް، އަދި ހުރިހާ މުސްލިމުންގެ އިއްތިފާޤުން އެނގިގެންވާކަމަށް: އިސްލާމްދީން ދޫކޮށްލައި އެހެން ދީނަކަށް ތަބާވުން ނުވަތަ މުޙައްމަދު صلى الله عليه وسلم ގެ ޝަރީޢަތް ދޫކޮށްލައި އެހެން ޝަރީޢަތަކަށް ތަބާވުން ހުއްދަކަމަށް ބުނާ މީހާ ކާފިރުވާނެއެވެ. އެއީ ފުރަތަ އެއްބަސްވުމުން އަނެއްކާވެސް ކާފިރުވާ މީހުންގެ ކުފުރު ފަދައިންނެވެ." މިއެވެ.

އެބަހީ: الله ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެ ބަޔާންކުރައްވައި، ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެ އިޙްކާމްވެފައިވާ ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެ މާތްކުރައްވާ ޝަރީޢަތުން ނިކުމެގެންވާ މީހުން އެދުވަހަކުން ކަލާނގެ ހުކުމާއި ހިލާފުވެގެންވާ ކަމެވެ.

އިބްނު ކަޘީރު (774ހ) ގެންނަވި އިޤްތިބާސް ތަފްސީރު މިތަނުގައި މާއިދާ ސޫރަތުގެ ބަރަކާތްތެރި ބަރަކާތް ތެރިން ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ދަރިފުޅާ އަންނަކާތަކީ ފުރު އިބްނު ކަޘީރު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅެވެ:

(يُنْكِرُ تَعَالَى عَلَى مَنْ خَرَجَ عَنْ حُكْمِ اللَّهِ الْمُحْكَمِ الْمُشْتَمِلِ عَلَى كُلِّ خَيْرٍ، النَّاهِي عَنْ كُلِّ شَرٍّ وَعَدْلٍ إِلَى مَا سِوَاهُ مِنَ الْآرَاءِ وَالْأَهْوَاءِ وَالِاصْطِلَاحَاتِ، الَّتِي وَضَعَهَا الرِّجَالُ بِلَا مُسْتَنَدٍ مِنْ شَرِيعَةِ اللَّهِ، كَمَا كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَحْكُمُونَ بِهِ مِنَ الضَّلَالَاتِ وَالْجَهَالَاتِ، مِمَّا يَضَعُونَهَا بِآرَائِهِمْ وَأَهْوَائِهِمْ، وَكَمَا يَحْكُمُ بِهِ التَّتَارُ مِنَ السِّيَاسَاتِ الْمَلَكِيَّةِ الْمَأْخُوذَةِ عَنْ مَلِكِهِمْ جِنْكِزْخَانَ، الَّذِي وَضَعَ لَهُمُ الْيَسَاق وَهُوَ عِبَارَةٌ عَنْ كِتَابٍ مَجْمُوعٍ مِنْ أَحْكَامٍ قَدِ اقْتَبَسَهَا عَنْ شَرَائِعَ شَتَّى، مِنَ الْيَهُودِيَّةِ وَالنَّصْرَانِيَّةِ وَالْمِلَّةِ الْإِسْلَامِيَّةِ، وَفِيهَا كَثِيرٌ مِنَ

الْأَحْكَامِ أَخَذَهَا مِنْ مُجَرَّدِ نَظَرِهِ وَهَوَاهُ، فَصَارَتْ فِي بَنِيهِ شَرْعًا مُتَّبَعًا، يُقَدِّمُونَهَا عَلَى الْحُكْمِ بِكِتَابِ اللَّهِ وَسُنَّةِ رَسُولِهِ صلى الله عليه وسلم. وَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ مِنْهُمْ فَهُوَ كَافِرٌ يَجِبُ قِتَالُهُ، حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى حُكْمِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ [صلى الله عليه وسلم] فَلَا يَحْكُمُ سِوَاهُ فِي قَلِيلٍ وَلَا كَثِيرٍ...) [48]

މާނައީ: "ކޮންމެ ހެވެއް ޝާމިލުވެގެންވާ، ކޮންމެ ނުބައެއް ނަހީވެގެންވާ ﷲ ތަޢާލާގެ މުޙްކަމު ޙުކުމްތަކުން ދޫކޮށް، ﷲ ގެ ޝަރީޢަތުން ބުރަވެވެ އެއްވެސް ކަމެއްނެތި މީހުން އަމިއްލައަށް އުފައްދާފައިވާ އުސޫލުން ރައުޔުތަކާއި އެދުންތަކާއި އިޞްޠިލާޙުތަކަށް ރުޖޫޢަވާ ﷲ އިންކާރުކުރައްވައެވެ. އެއީ ޖާހިލިއްޔަތުގެ އަހުލުވެރިން އެއިން ޙުކުމްކުރަމުންދާ މަގުފުރެދުންތަކާއި ޖާހިލުކަންތަކެއް ފަދައިންނެވެ. އެއީ އެމީހުންގެ އަމިއްލަ ރައުޔުތަކާއި އެދުންތަކުން އެކުލަވާލައި ހެދި ގަވާއިދުތަކެވެ. އަދި އެއީ ތަތާރީން، އެމީހުންގެ ރަސްގެފާނު ޗަންގިޒްޚާނުގެ ކިބައިން ނަގާފައިވާ ރަސްކަމުގެ ސިޔާސަތުތަކަށް ފަދައިންނެވެ. އެއީ އެމީހުންނަށް "ޔާސިޤް" އުކާލާދިން މީހާއެވެ. އެއީ ތަފާތު އެކި ޝަރީޢަތްތަކުން، ޔަހޫދީ ދީނާއި، ނަޞާރާ ދީނާއި، އިސްލާމްދީނުގެ ޝަރީޢަތްތަކުން އެނޫން ނަގައިފައިވާ ޙުކުމްތަކަކުން އެއްކޮށްފައިވާ ފޮތެކެވެ. އަދި އޭގައި ހަމައެކަނި އޭނާގެ އަމިއްލަ ނަޒަރާއި އަމިއްލަ އެދުމަށް ނަގާފައިވާ ޙުކުމްތަކެއްވެސް ވެއެވެ. ދީން އޭނާގެ ދަރިފަސްކޮޅުގައި އެއީ ތަބާވާ ޝަރީޢަތެއްކަމުގައި ވެގެންދިޔައެވެ. ﷲ

[48] تفسير ابن كثير: 131/3

ގެ ފޮތާއި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ ސުންނަތުން
ހުކުމްކުރުމުގެ މައްޗަށް އެމީހުން އޭނާ ކުރިއަށްނެރެ އިސްކުރިއެވެ.
އެމީހުންގެ ތެރެއިން އެތަކެއިން ކަންތައްތަކުގައި ވީމާއި ކާފިރުވެއެވެ. އެހެން
ﷲ އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ހުކުމްތަކާ ދެކޮޅުވެ، މަތިކަމާއެކުހުރި
ވިސްނަކަމާއެކީއިވެ އެއްބަޔަކުން ބުރުމު ނޭނގިދަން ދަންނަދަން
އެނގޭ ދަރާލެއް ހަމައެކަނިކުރާނެ ވާހަކައެއްނޫނެވެ." ވީއެވެ.

* އަޙްމަދު ބިން ޢަލީ އަލްފަޒާރީ އަލްޤަލްޤަޝަންދީ (821ހ)
ބަޔާންކުރެއްވެ:

(ثم الذي كان عليه جنكزخان في التدين وجرى عليه أعقابه بعده الجرى على منهاج ياسة التي قررها، وهي قوانين ضمنها من عقله وقررها من ذهنه، رتب فيها أحكاما وحدد فيها حدودا ربما وافق القليل منها الشريعة المحمدية وأكثرها مخالف لذلك سماها الياسة الكبرى) [49]

މާނައީ: "ދެން ޗަންގީޒް ޚާން ދީނެއްގެ ގޮތުގައި ނަގައިގެން ހުރި ގޮތަކީ، އަދި އޭނާއަށް ފަހު އޭނާގެ ދަރިފަސްކޮޅު އެގޮތުގެ މަތީގައި ހިނގިގޮތަކީ: އޭނާ ކަނޑައަޅައިދިން ޔާސާ ގެ މަންހަޖުގެ ގޮތުގައި ހިނގުމެވެ. އެއީ އޭނާގެ ބުއްދިން އަދި ޒިހުނުން، އޭނާގެ ވިސްނުމުން ކަނޑައަޅައި ޤާނޫނުތަކެވެ. އޭގައި އޭނާ ހުކުމްތަކާއި ހައްދުތައް، އަދި ބައެއްކަންކަން ކަނޑައެޅިއެވެ. އޭގެ މަދު ބައެއް މުޙައްމަދީ ޝަރީޢަތާ

[49] صبح الأعشى: 314/4

އެއްގޮތްވާނޭއެވެ. ހަދި އޭގެ ގިނަ ތަކުރާރުވަނީ އެއާ ހިލާފަށެވެ. އޭނާ
އެއަށް ނަންދިނީ 'އަލްއިޞްރާރު އަލްކުބްރާ" (ބޮޑު ޢާދަ) ކަމަށެވެ."
މިއެވެ.

ފަހު އަލުން އެއިން ދީނުގެ ގޮތުގައި ސަގާފަތަށް، އެބަހީ: އެއިން
އަލްކަބާއިރުތަކަށް އަލްފަވާޙިޝުދީ އެކަށީ ބަރާބަރުކަން ބޭނުންކުރުމެވެ. މި
ފަވާޙިޝްތަކުގައި އަލްވަސް ފަހުރުކޮށް އެކުން ބޮޑުވެއްޖެއެވެ. ފަހު އަލުން
ދީނުގެ ގޮތުގައި އެކަށީގަވާއިދު ސިފަކޮށްދީފައިވާ ގޮތުގެ ވިސްނާނެވެ.
އެއިން އެކަށީވާއިޞްލާޙާ މިބަދަލުކުރާ ކަމަކުން ބޮޑުވެގެންވާ،
އިޞްލާޙުން ކުރިއައްކަމުގައިވާ ތަބުދީލުކުރުމެވެ.

އެބޫރުގާ ބަސްތަކާއި، އިބްނު ކަޘީރުއާއި އިބްނު ކަޘީރުގެ ޝަރުޙުކުރުގައިވާ
އިބްނު ތައިމިއްޔާގެ ބަސްތަކާއި އެހެން ބޮޑުވާގޮތް ބަސްތަކުން ހާމަވެގެންދަނީ
އިޞްލާޙު އައިސްލާމީ ހަރާމްކަން ހަރާމްކުރުމުން ފައިޞަލް މިންނެވާ
ގެންގުޅެވެނީ. އެބަހީ: ﷲ ގެ ހުކުމްތަކާ ޚިލާފަށް އެހެން ހުކުމްތަކުން
ހުކުމްކުރުން ޙަރާމްކުރުމެވެ. އެއީ އަލުން، އިސްލާމްދީން ފަހައްޓަން
ޙާސިލުކުރުމަށް ﷲ ގެ ޝަރީޢަތުން ދީނުގައި ހާމަކޮށްދީފައެވެ. އެކަމަށް
އަމަލުކުރުން މިނިވަން ދައުލަތެއް: އެކުރިއްޔާ ފަރުދުން ސަރުކާރުތަކުން
އިސްލާމީ ނިޒާމު ﷲ ތަޢާލާއަށް ބޮޑު ހިތާމަކޮށް ހުކުމްކުރުމަށް މިންނެވާ
ދުވަހުއެވެ. އެކަން ހައްދުތަކުން ބަދަލުކުރުން ބޮޑު، އެއީ ﷲ ގެ ޝަރުޢުވުން
ފަހުން ޝަރީޢަތް މަޤާމުގައި ބޮޑު އެކަން ވާޖިބުކުރާ ޙުކުމްތަކުން ބޮޑު،
މައުސޫލުއާ ނިޒާމުތަކުން ބޮޑު މިންނެވާ ދުވަހުއާ ނުވެއެވެ.

✦ **މުލައްޚިޞު:** މި ބަޔާންކުރި ވާހަކަފުޅު ގޮތެއް ނޫނެވެ.

އެހެނަކު ތަތާރުން ވެއްޖެނީ މުޤައްދިމާކުރުން الله ގެ ޙުކުމް ދިރަވައި އެލެން
އެއްގޮތް ބުނުމާއިރިކޮށްގެން ކަމަށް ދަރަޖަކުރާ ބަސްފުޅު އަދިއަލުގައިވެއެވެ.
އެޖުމްލް މުސްލިމުންގެ މެދުގައި ޝަރީޢަތުގެ ކަންތަކުގައި الله އާއި
އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ބުނުއްވެރިކަމުން ވާޖިބުކުރައްވާފައިވާ، "އަލްޔާސިޤު"
ގެ ޙުކުމާއި ޝަރީޢަތުން ނުވަތަ އެއްޗެއްވެސް الله އާއި އެކަލާނގެ
ރަސޫލާގެ ޝަރީޢާއި ބުނުމަށް ގެންގުޅުނަމަ އެއްގޮތެވެ ބުނުއްވުން މިފަދަ
މެދު **އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ)** ވިދާޅުވިއެވެ:

(فهو من جنس التتار الذين يقدمون حكم "الياسق" على حكم الله ورسوله ومن تعمد ذلك فقد قدح في عدالته ودينه ووجب أن يمنع من النظر في الوقف) [50]

މާނައީ: "ފަހެ އޭނާވަނީ الله އާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ބުނުއްވުމުގެ
ކުރިއަށް އަލްޔާސިޤުގެ ޙުކުމް އިސްކުރާ ތަތާރުންނާ ބާވަތުގެ
ބާވަތުގެއެވެ. ދަންނާށެވެ ކަމަކަށް އިރާދަކޮށްގެން މިކަން ކުރާ މީހާ؛ ފަހެ އޭނާގެ
ޢަދާލަތާއި ދީނަށް އުނިކަން ގެނެސްފިއެވެ. އަދި ވަގުފުގެ
ކަންކަން ބެލުމާ ހަވާލުކުރުން އޭނާ މަނާކުރަންޖެހެއެވެ." މިއެވެ.

---

[50] مجموع الفتاوى: 408/35

▲ **މުފައްސިރު:** ތިބާ ޝުޢޫރު އިސްލާމްގެ މިބަސްފުޅާމެދު ރަނގަޅަށް ވިސްނާ ފިކުރުކޮށްފިނަމަ ތީގައި ނަގައިގެން ހިފޭނެކަމެއް ނުވެކަން އެނގޭނެއެވެ.

އެހެނީ އެކަލާނގެފާނު ބަސްފުޅުގެ ފުރިހަމަކަން ތަފުސީލުކުރެއްވި އެކަލާނގެފާނު އެކަމާ ހަވާލުކުރުން ނުކުރައްވާފައެވެ. ވީމާ ތިބާ ކަންބޮޑުވުމެއްގެ ފާހަގަކުރުން ބަދަލުވާނީ ކިހިނެއްތޯ ބައްލަވާށެވެ. އެހެނީ އެކަލާނގެފާނު އެވިދާޅުވި:

"ޤަބްރުގައި އެފަދައިން ކަންބޮޑުވުމެއް ވީމާ، ކަލޭ އެކުވެރިއެއްގެ ބަދަލުގައި ދީނަށް ބަރާބަރާއި އުނިކަން ގެންގުޅުމެވެ. އަދި ފަރުދުގެ ކަންކަން ބެލުމާ ހަވާލުކުރުން އޭނާ ފަރާތަކުން ޖެހެއެވެ."

ބަޔާނުންނާ ހިފުރާ އިވުރާ ގޮތަކުން އެއްގޮތްކުރަން އެކަލާނގެފާނު ހަޤީގަތުގަ ޤަބްރުތެރެ ނުކުރުއްވާނެއެވެ. އެހެން އެކަށީގެން ބަޔާންކުރަން ކާފިރުންނާއި ގޮތް އެނގޭނެ ކާފިރުކަމުގައިވެއެވެ. އަކަށް އެކަލާނގެފާނު މުޝްރިކުންގެ ފަދަ ގޮތަކުން ބަޔާނުކުރާ އިސާ އެއްގޮތަކަށްވާހެވެ. އެއީ އެ އެންމެންނަށް الله ގެ ބުނުއްވުން ދެކެވަޑައިގަތުމެވެ.

✦ **މުޤައްރިރު:** އަހަރެންނަށް ކުއްލިއަކަށް އެހެން ތަފާތެއް ހަނދާންވެއްޖެއެވެ.

އެއީ الله ތަޢާލާގެ ބަސްފުޅެވެ:

﴿أَفَحُكۡمَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ يَبۡغُونَۚ وَمَنۡ أَحۡسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكۡمٗا لِّقَوۡمٖ يُوقِنُونَ ٥٠﴾ [المائدة: 50]

މާނައީ: "ތިޔަ އެހެން އަދި ހަދަނީ ޖާހިލިއްޔަތުގެ ބުނެވުމެއްތޯ!؟
ތަޤުވާތެރިކަމާ ބަދަލަށް ﷲ އަށްވުރެ މުއުމިނު ހުރިހާ ބުރުވެރިވެގެން
ނުހުއްޓޭތޯ."

ޖާހިލިއްޔަތުގެ ކުލަވަރު. އެހެން ކަމުން ޖާހިލިއްޔަތުގެ ބުނުން ހީނާ މިފަދަ
އެކުއްސި ކުލަވަރު ހިމެނިގެނެވެ.

⮝ **މުޚްތަޞަރު:** އެއްބަސް ޖާހިލިއްޔަތާ ގުޅުމާ ނިސްބަތްވުމުން ޢަމަލު
އެއްކަމުން ކާފަރުވާނާކަމަށް ދަލީލެއް ނުކުރެވެ.

އެހެންކަމުންވާކަމާ އެނބުރި އެހެން ދަލީލުކުރުން އެކަން ކާފަރުވާނާކަމަށް
ދަލީލުކުރާނެގޮތެއް ނެތެވެ. އެކަން ކާފަރުވުމަށް ނުވާނެއެވެ. އެކަން ސާބިތުކުރާނީ
އަބޫ ދައްރަށް ﷲ ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ބަޔާންކުރެއްވި
ބަސްފުޅެވެ:

(إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ) [51]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިބާއަކީ ތިބާގެ ގައިގައި ޖާހިލިއްޔަތުގެ ކަމެއް ހުރި
މީހެކެވެ."

އަދި އިމާމް މުސްލިމް ނަޤުލުކުރި އަބޫ މާލިކު އަލްއަޝްޢަރީގެ
ބަސްފުޅުގައިވެއެވެ:

[51] صحيح البخاري: 30، صحيح مسلم: 1661

«أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ فِي الْأَحْسَابِ، وَالطَّعْنُ فِي الْأَنْسَابِ، وَالِاسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ، وَالنِّيَاحَةُ» [52]

މާނައީ: "ތިމަންނާގެ އުއްމަތުގައި ޖާހިލިއްޔަތުގެ ހަތަރުކަމެއް ވެއެވެ. އެމީހުން އެކަންކަން ދޫކޮށެއް ނުލާނެތެވެ: ޙަސަބާއި ނަސަބަށްޓަކައި ފަޚުރުވެރިވުމާއި، ނަސަބުތަކަށް ޢައިބުކިޔުމާއި، ތަރިތަކުން ވާރޭއަށް އެދުމާއި، (އެބަހީ: ނަކަތްތަކަށް ވާރޭވުން ނިސްބަތްކޮށްގެން ސަބަބުތަކުގައި އިޢުތިޤާދުކުރުމާއި)، މަރުވީމާ ހަޅޭއްލަވައި ރޮއުމެވެ." ވެއެވެ.

* އަބޫ ޢުބައިދު އަލްޤާސިމު ބިން ސައްލާމު (224ހ) ވިދާޅުވެއެވެ:

(ألا تسمع قوله: ﴿أَفَحُكۡمَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ يَبۡغُونَۚ﴾[المائدة: 50] .تأويله عند أهل التفسير أن من حكم بغير ما أنزل الله وهو على ملة الإسلام كان بذلك الحكم كأهل الجاهلية، إنما هو أن أهل الجاهلية كذلك كانوا يحكمون.) [53]

މާނައީ: "ފަހެ الله ތަޢާލާގެ މިބަސްފުޅު އަޑުނާހަމުހެއްޔެވެ؟ ﴿أَفَحُكۡمَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ يَبۡغُونَۚ﴾[المائدة: 50] "ފަހެ އެމީހުން އެދި ހަމަ ޖާހިލިއްޔަތުގެ ހުކުމްހެއްޔެވެ!؟" ތަފްސީރުގެ އަހުލުވެރިންގެ އަރިހުގައި އޮތީ މާނަކުރެވިފައި: އިސްލާމްދީނުގެ މިއްލަތުގެ މަތީގައި ހުރެގެން، الله ބާވައިލެއްވި ގޮތާ ޚިލާފަށް ހުކުމްކުރިނަމަ މިހާ؛ ފަހެ އެ ހުކުމުގެ ސަބަބުން އޭނާވަނީ

[52] صحيح مسلم: 934

[53] الإيمان لأبي عبيد: 90/1

ޖާހިލިއްޔަތުގެ އަހުލުވެރިން ފަދައިންނެވެ. އެކަންވާކަން ކަށަވަރީ:
ޖާހިލިއްޔަތުގެ އަހުލުވެރިން ބުނުން ކުރަމުން ދިޔައީ އެފަދައިންކަމަށެވެ."
މިއެވެ.

✦ **މުޢައްލިމު:** އެކަމަކު އަޖާއެވެ! ހަމަހަމަ ބުއްދިއަކަން
ވިސްނާލަބަލާށެވެ.

اللہ ގެ ޝަރީޢަތް ފުރިހަމަ އެއްފަރާތްކޮށްލައި، ފަރަންޖީންގެ ޤާނޫނުތަކަށް
ބުނުމުގާ މީހާ؛ ދީނަށް ފުރަގަސްދީ މުޅި އަނބުރާލައިގެންވުމުން ކާފަރަކަށް
ނުވެ ނުހުންނާނީ ހިނިއަރައިދެއެވެ!؟ އަދި އެހާ އެކަށީ ކަންތައްވެސް
ޒުދު އެހާ އިސްލާމީބަރާބަރުކަން ހުއްދަކުރާކަމަށް ދަރުޖެހުރު ނުހުންނަނީއެވެ؟
އެހެންނުހުންނަދަ އާޚިރަތުގެ ބިރު ބުނުމުގައި އެހާ ދުރާލާކުރި
ޔާއެއްވުރުއަތުވެ؟

▲ **މުފައްސިރު:** މިހާރު މިބާ ދިޔަ ބޭނުންވަނީ اللہ ބާވައިލެއްވި ގޮތާ
ޚިލާފަށް ބުނުއްވުމުރި މިސްކީނުދު މިހާ؛ އެރި ދީނަށް ފުރަގަސްދީ މީހުން
އަނބުރާލުމުގެ ކުރުމަށް ވިއްޖެނަ ފަދައިން ކާފަރުކަމުގެ ހުއްޓުމަށްވެސް.
މީހުން އަނބުރާލާ ފުރަގަސްދީގެން އެހާ ކާފަރުކުރަމުން ބިބާ ބަހުރުކާފަރުގެ
ކުރިން، ދީނުން މީހުން އަނބުރާލާ ފުރަގަސްދީނުން ކާފަރުކުރާކަން ދަވާއިދު
ހަނދާންކުރަށްދޭން އަހަރެން އެއްކަލަ. އޭގެ ދީނުގެ އަރުވާތުން އެކާއިރާ
ފުރަގަސްދީ މީހުން އަނބުރާލާފަދަ ނުވަތަ ހަރުމާ އާއި ދީނާއިދު އެއްފަސް
އެބާފުލުން ކާފަރުލުން ނުތިރި، އެކާރާދިފާއިދު ދީނުދާކަ ފާއިބުއްފަސް ނުވެ
ހުރިފަސް ނަހިސް، ބުދުވަސް ނުކާނު ދުގެފަސް ނުކާރުދުވެ. އާދަމުކަމުގައި
އަހިސްފަހާ ފުރަގަސްދީ މީހުން އަނބުރާލާފަދަ ކުރާގެ ޝަރީޢަތް މިއެވެ.

* އިބްނުލް ޤައްޔިމް (751ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(وَأَمَّا كُفْرُ الْإِعْرَاضِ فَأَنْ يُعْرِضَ بِسَمْعِهِ وَقَلْبِهِ عَنِ الرَّسُولِ، لَا يُصَدِّقُهُ وَلَا يُكَذِّبُهُ، وَلَا يُوَالِيهِ وَلَا يُعَادِيهِ، وَلَا يُصْغِي إِلَى مَا جَاءَ بِهِ الْبَتَّةَ، كَمَا قَالَ أَحَدُ بَنِي عَبْدِ يَالِيلَ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم: وَاللَّهِ أَقُولُ لَكَ كَلِمَةً، إِنْ كُنْتَ صَادِقًا، فَأَنْتَ أَجَلُّ فِي عَيْنِي مِنْ أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ، وَإِنْ كُنْتَ كَاذِبًا، فَأَنْتَ أَحْقَرُ مِنْ أَنْ أُكَلِّمَكَ.) [54]

މާނައީ: "ދެންފަހެ މޫނު އަނބުރާލާ ފުރަގަސްދިނުމުގެ ކުފުރަކީ އޭނާގެ އިވުމާއި ހިތުން ރަސޫލާއަށް ފުރަގަސްދިނުމެވެ. އޭނާ އެކަލޭގެފާނު ތެދެއްވެސް ދޮގެއްވެސް ނުކުރެއެވެ. މުވާލާތެއްވެސް، ދެކޮޅުވެރިވެ ޢަދާވާތެއްވެސް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެކަންތަކާގެން ވަޑައިގެންނެވި ކަންތަކަށް އެއްގޮތަކަށް ކަނުލާ އަޑުއަހާލުމެއް ނުހަދައެވެ. އެއީ ބަނޫ ޢަބްދު ޔާލީލުގެ މީހަކު ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އަށް ބުނި ފަދައިންނެވެ: " الله ގަންދީ ބުނަމެވެ! އަހަރެން ތިބާއަށް ބަހެއް ބުނާނަމެވެ. ތިބާއަކީ ތެދުވެރިއެއްނަމަ؛ ދެން ތިބާއަށް ރައްދުކޮށް ދެކޮޅުހެދުމަށްވުރެ އަހަރެންގެ ނަޒަރުގައި ތިބާ މާ ޤަދަރު އަބުރުބޮޑެވެ. ތިބާއީ ދޮގުވެރިއެއްނަމަ؛ ދެން އަހަރެން ތިބާއާ ވާހަކަދައްކަންވުރެ ތިބާވަނީ މާދަށަށް ނިކަމެތިވެގެންނެވެ." ވިއެވެ.

* ދެވަނަތަނެއްގައި އިބްނުލް ޤައްޔިމް (751ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

[54] مدارج السالكين: 521/1

(الثالث: كفرُ إعراضٍ محض، لا ينظرُ فيما جاء به الرسول، ولا يحبُّه ولا يبغضُه، ولا يواليه ولا يعاديه، بل هو معرضٌ عن متابعَته ومعاداته.) [55]

މާނައީ: "ތިންވަނަ ވައްތަރުގެ ކުފުރަކީ: ސާފުކުފުރު ފުރަގަސްދީ މޫނު އަނބުރާލުމުގެ ކުފުރެވެ. ރަސޫލާ އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގެންނެވި ކަންތަކަށް އެނާ ބަލާނުލައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުދެކެ ލޯބިވެއެއްވެސް ރުޅިއައުމެއްވެސް ނުދެއެވެ. މުވާލާތެއްވެސް އަދާވާތްތެރިކަމެއްވެސް ނުވެއެވެ. ބަލްކި، އެނާވަނީ އެކަލޭގެފާނަށް ތަބާވުމުންނާއި އަދި ދުޝްމަންވެރިވު އަދާވާތްތެރިވުމުން ފުރަގަސްދީގެންނެވެ." މިއެވެ.

*** ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728 ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:**

(ومن أعرض فليس يعتقد لا صدقه ولا كذبه كافر، وليس بمكذب) [56]

މާނައީ: "އަދި މީނާ އަނބުރާލާ ފުރަގަސްދީ؛ އެކަލޭގެފާނު ތެދުވެރިކަމަށް އަދި ދޮގުވެރިކަމަށްވެސް އިޢުތިޤާދު ނުކުރާ މީހާއީ ކާފިރެކެވެ. އެހެނީ ދޮގުކުރާ މީހެއް ނޫނެވެ." މިއެވެ.

މިކަމުގެ މައްޗަށް ބަލާއިރު؛ الله ބާވައިލެއްވި ގޮތަށް ބުނުމުކުރުން ދޫކޮށްލާ މީހާ އަދި މޫނުއަނބުރާލާ ފުރަގަސްދިނުމުގެ ކުފުރަކަށް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ އޭނާ ޖަހުލުގެ ޖިންސު ދޫކޮށް ނުލައެވެ.

[55] مفتاح دار السعادة: 261/1

[56] التسعينية: 674/2

ދެންފަހެ ތިބާ ތިއެގުވި އިޚްލާޞްތެރިވުމަކީ: ﷲ ބާވައިލެއްވި ދީން

ބުނެވުނުމުން ދޫކުރައްވާ މިހާ އަހަރުން ކަންތައްތަކުގައި އޭނާ ހުއްދަކަން

އިސްތިހާރުކުރުމާއި ބޭނުމަކީ ފަހަ ބަލައިގަ އިޚްލާޞްގެ ނުރުވެ. އެއީ

ދަގަތުވެގެން ނަތީޖާތަކާ ކަމަށްވާފައި އިހްތިރާމްކުރުން ނަތީޖާގެ ކުރުމެއް

ސަލަވާތް ދައްކަވަނީ ދިރުނުން، ބަރަކާތަ ފައިސާވާނުވަނީ. އެހެން

ދައްކަނުވަން ދިރަތަ ވަދައިގެ މިހާ؛ ހަދަ އެހެރަ ދައްކަވާނެ ވަނީ

ބަރަކާ ނުވާނެއެވެ. އެހެންވީމާ މިހާރާ އަތާ ބަހާއިރު އަދާ ކަބަހައްޓަވާ؟

ދަން އާއިއާކު ތިގެނތް އިޚްލާޞްތެރިކަމުގެ: ފާޑުކިޔާއި އެރުވުންތެރިކަމާ

ހަމަޖެހިރުން ކާފަރުކަރުވަތް ހަމަޖެހިފަ ދެރަކަށެވެ. އެގެނަރު ފާޑުކިޔާއި ވަގުތުކަރު

ގަދަކަރާ ކަންތު މިހަކު ކާފަރުވާގެން ވާހަކަތަކަކަށް ބުނުއްވާކަރާފައިވާ ދެވަނަ ވަނީވެ. އެއީ އެބާ

އެފަދަ ހުއްދަކަރަތް އިސްތިހާރާކުރުންގެ ވަގުތަކަށްވާހަކަ ބަޔާނެއް ގެންނަވެ. އެހެން

މިއީ ދިނާއަކީ ފާޑަ އިސްތިހާރާކަރަތް ހަމަޖެހިވާ މިހާ ދަށުވި މިފަދަ

ނުކުރަނަތިއްވެ.

✦ **ފާއިދާ:** ބަލާ، ﷲ ގެ ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އަވަރާހަވުދަން

ފަހު ޖަހާތް ދެއްކުމުން މަނާވެގެން އަރަބިންނަކީ ކާފަރުންކަމަށް ބަޔާންކުރެ

ކަނޑައަޅުއްވާ، އެހެނުން މުޙައްމަދުވެސް ވާހަކަތަކަށް ވިދާޅުވިކަން ތިބާއަށް

ނުފެނުނީއެވެ!؟

އެއީ ދީނުގެ ޝަރީޢަތުން އެންމެ ކަމަކުން މަސައްކަތް ޖަމާޢަތަކަށްވުރެއެވެ.

ﷲ ތަޢާލާގެ ޝަރީޢަތް ދަރަނިވެރި، އެއިން ބުނުއްވާފައިވާ މަސައްކަތަށަށް

ޖަމާޢަތްތަކުން މިހެން ބެލެނިވެއެވެ.

▲ **މުޤައްސިމު:** ފުރަތަމަގޮތަކީ ބިދުޢަތް އިސްލާމީކުރުން ޙާކިމުންގެ

މިބައިމީހުންގެ ބުނުމުގައި އިސްލާމީދީން ޚިލާފުވެފައިވާކަމެވެ.

އެއީ ކާފިރުންގެ ނުވަތަ ނުކުތުރުއެވެ. **އިމާމް އަޙްމަދު (241 ހ)** ގެ

އަރިހުން ދެ ރިވާޔަތެއް އެކަމުގައިވެއެވެ. އަދި **އިމާމް އައްޝާފިޢީ (204 ހ)**

އާއި އެހެން އިމާމުންނެވެ ބައިވެރިވުން ބަޣާވާތްކުރުމެވެ. އިމާމުންނަކީ

ކާފިރުންކަމުގައި ޚަވާރިޖުން އަހުލުސުންނަތް ދީނާ އެއްބަސްވެއެވެ. އަދި މިއީ

ޝައިޚުލް އިސްލާމް **އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728 ހ)** ވެސް ޚަވާރިޖުންގެ

ގޮތެވެ. ނަމަވެސް އެމީހުން ކާފަރުވި ޤަވާޢިދެއްގެ ގޮތުގައި

ހަނގުރާމަކުރުމުން ނުވެއެވެ. އެހެނީ ޚަވާރިޖުންވެސް الله ގެ ބުނުއްވުމުން

އެންބުރި ނަޒަރެއް އެކަމުގެ މައުސޫލު ޤަވާޢިދެއްގެ ގޮތުގައި ހަނގުރާމަކުރެއެވެ.

އެކަމަކު ޚަވާރިޖުންގެ އިސްލާމީދީން އެމީހުން ކާފަރެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި

އެއްމެ އެންމެ ޚަވާރިޖުންނެވެ ފުރަތަމަ ކަރަނަކަން

ވެއްޖެއްނުވާއެވެ. އެކަމަކު ކާފަރެއް ނުވެއެވެ. އަދި الله ވަޙީ

ވަޙީކުރައްވާވަޙީވަނީ:

﴿وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٱقۡتَتَلُواْ فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَهُمَاۖ فَإِنۢ بَغَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا عَلَى ٱلۡأُخۡرَىٰ فَقَٰتِلُواْ ٱلَّتِي تَبۡغِي حَتَّىٰ تَفِيٓءَ إِلَىٰٓ أَمۡرِ ٱللَّهِۚ﴾[الحجرات: 9]

މާނައީ: "މުއުމިނުންގެ ދެބައިމީހުން ތަޅައިގަތްނަމަ، ފަހެ، އެ

ދެބައިމީހުންގެ ދެމެދު ސުލްހަވެރިކުރާށެވެ! ފަހެ، އެދެބައިމީހުން

އެއްބައިމީހުން އަނެއްބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ބަޣާވާތްކޮށްފިނަމަ، އެ

ބަޣާވާތްކުރި މީހުން ﷲ ގެ އަމުރު ފުޅަށް އަނބުރާ

ރުޖޫޢަވެއްޖައްޔާ ހަނދާނުކުރަނީ އެއްބަސްނުވާ ހަނގުރާމަކުރާނަމަ!"

ފަހަ ޖަމާޢަތުގެ ގޮތުގައި އެމީހުން ރަސޫލާއަށް އަރައިގަނެވުނީ އަވަސް

އެމީހުންނަށް އީމާންކަމުގެ ސިފަ ޝާކިރުވެރިއަކަށްވުމެވެ.

އަދި އެމީހުން ކާފަރުވީ ހުސްވެއްޖައި ޖަމާޢަތެއްގެކުން ދުނިޔާއަށްވެގެން

ނޫނެވެ. އެހެނީ ދަރިވަރުންގެ ޖަމާޢަތް ނުދެއްކު އަދުލު ޖަމިލު، ﷲ ގެ

ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އޭނާ ކާފަރުވި ނުވާކަމުގެ ސަބަބެވެ. އެކަމަކު

އެމީހުން ކާފަރުވީ މި ބުނުވަން އިސްތިޖާބު ނުވުމުންނެވެ. އެއީ އެކަން

ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް އިޖުމާޢު ނުވުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެހެން ވަކި ބުނުމުގައި

ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް އިޖުމާޢުވެ، ދެން އެކަން ދޫކޮށްލާ ދެން އޭގެ މަތިގައި

ދެމިހުރުން، ޒަކާތްދޫކުރުމުގެ ކަމާއި ބިޑުއަހަރުމެނަށް އެކަމުގެ މަތިގައިހުރެ،

އެކަން ދިފާޢުކުރުން ހަނގުރާމަކުރުމަށް ނުވާނެކަމެވެ. އެކަން

ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް އިޖުމާޢު ނުވާ މީހަކީ ފަރާތުން މުސްލިމު މިފަދަ ކަމެއް

ނުވާނެއެވެ. ޝަރީޢަތް އިސްލާމްގެ ބަސްތުރު އެކަމަށް އަދި

އަންނަހުއްޖެވެ. މިފަދަ މީހާ ގަބޫލުކުރަން ދަޢުވާކުރާނަމަ އެއީ މި

ބުނުމަށް އިޖުމާޢުނުވާކަމެވެ. އޭނާ ކާފަރުވުމުގެ ސަބަބުތަކުގެތެރެއިން

ނުވެއެވެ. މިކަމުގައި ފުރުސަތުކުރުން ހުއްޖެވެ. އަދި ޝަރުޢީ ކާނޫނު

ބުނުމެގައިވެސް ކަނޑައެ ހިނގާގޮތަކުން ސަލާމަތުންހުއްޖެވެ.

* ޝައިޚުލް އިސްލާމް ވިދާޅުވިކަމަށް -ބަސްތުރުކުރައް ޢަވަހަކާރިގެން-
ޝައިޚް މުޙައްމަދު ބިން ޢަބްދުލް ވައްހާބު (1206ހ) ގެ ބަހުން
ނަގުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ:

(والصحابة لم يقولوا: هل أنت مقر بوجوبها أو جاحد لها؟ هذا لم يعهد عن الخلفاء والصحابة. بل قال الصديق لعمر رضي الله عنهما: "والله لو منعوني عقالا أو عناقا كانوا يؤدونها إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم لقاتلتهم على منعه" فجعل المبيح للقتال مجرد المنع، لا جحد الوجوب. وقد روى أن طوائف منهم كانوا يقرون بالوجوب، لكن بخلوا بها، ومع هذا فسيرة الخلفاء فيهم جميعهم سيرة واحدة، وهي مقاتلتهم، وسبي ذراريهم، وغنيمة أموالهم، والشهادة على قتلاهم بالنار، وسموهم جميعهم أهل الردة. وكان من أعظم فضائل الصديق رضي الله عنه عندهم أن ثبته الله على قتالهم، ولم يتوقف كما يتوقف غيره، فناظرهم حتى رجعوا إلى قوله. وأما قتال المقرين بنبوة مسيلمة، فهؤلاء لم يقع بينهم نزاع في قتالهم... وكفر هؤلاء وإدخالهم في أهل الردة قد ثبت باتفاق الصحابة المستند إلى نصوص الكتاب والسنة.) [57]

މާނައީ: "އަދި ޞަޙާބީން އެމީހުންނަށް (ޒަކާތްދިނުމުން ދެކޮޅުހެދި މީހުންނަށް) "ކަލޭ ޒަކާތްދިނުމުގެ ވާޖިބުކަމަށް އިޤްރާރުވަނީހެއްޔެވެ؟ ނުވަތަ ވާޖިބުކަމެއް ކަމަކަށް އިންކާރުކުރަނީ ހެއްޔެވެ؟!" މިހެން ވިދާޅުއެއްނުވެއެވެ.

---

[57] مفيد المستفيد: 1/300-301، الدرر السنية: 9/418

ހަނގުރާމަކުރުމުގައި ﷲ އެކަލޭގެފާނު ޤާބިލު ކުރެއްވުން ހިމެނެއެވެ. އަދި
އެހެންބޭކަލުންނާއި ޚިލާފަށް އެކަލޭގެފާނު އެކަމުގައި ކުޑަކޮށްވެސް
ހުއްޖުމްއަރާ ފަސްޖެހިވަޑައެއް ނުގަންނަވައެވެ. އަދި އެކަމުގައި
އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅަށް ރުޖޫޢަވެއްޖައުމަން ދާންދެން، އެކަލޭގެފާނު
އެބޭކަލުންނާއި ޖަދަލު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޖަހެ މުސައިލަމާ ނަބީކަމަށް
ދައުވާކުރި ކުރުން ތަބާޢުވި މީހުން ބޮޑުބަޔަކު ތެދުކޮށް ކުރުމުގައި
އެބޭކަލުންގެ މުދަލުގައި އެއްވެސް ޒިޔާދައް ނުހިނގައެވެ... އަދި
ވިބައިމިނުންގެ ކާފިރުކަމާއި އަދި އެމީހުން މުރުތައްދުވުމުގެ އަހަރުމެންގެ
ބަޔާން ފެއްޓުމުގައި، ޤުރުއާނުގައި ސުވާލުތަކުގެ ނަހުބިރުތަކުން ބިހާތާ
ބަޔާންވެސް އެކަމަށް އިއްތިފާޤުވެވުނީމާ ކަމެވެ..." މިއެވެ.

✱ އަދިވެސް އިބްނު ތައިމިއްޔާ (728ހ) ވިދާޅުވެއެވެ:

(ولا يتصور في العادة أن رجلا يكون مؤمنا بقلبه مقرا بأن الله أوجب عليه الصلاة ملتزما لشريعة النبي صلى الله عليه وسلم وما جاء به يأمره ولي الأمر بالصلاة فيمتنع حتى يقتل ويكون مع ذلك مؤمنا في الباطن قط لا يكون إلا كافرا ولو قال أنا مقر بوجوبها غير أني لا أفعلها كان هذا القول مع هذه الحال كذبا منه كما لو أخذ يلقي المصحف في الحش ويقول أشهد أن ما فيه كلام الله أو جعل يقتل نبيا من الأنبياء ويقول أشهد أنه رسول الله

ونحو ذلك من الأفعال التي تنافي إيمان القلب فإذا قال أنا مؤمن بقلبي مع هذه الحال كان كاذبا فيما أظهره من القول.) [58]

މާނައީ: "ﷲ އަންގާ ދައްކަން ނަމާދު ވާޖިބުކުރެއްވިކަން އިޤްރާރުވެ ހިތުން އީމާންވެ، ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އާދި އެކަލޭގެފާނު ގެންނެވި ތަކެއްޗަށް އިޚްލާޞްވުމަށް ފަރުވާދެއްކުމެއް ނުލިބި ދިރަކު؛ ދެން ވަޑިއްތުޑް އަޅުގަ އެކަށަން ނަމާދުކުރުމަށް އަޅުކުރުމަށް ދެކޮޅުވާ އަކަމުން މަކަރުވެ އަނބުރާލާ ކަމެއް ތެދުކުރުމަށް ގިނަދުވަސްއަށް އެކަށިލާ، އަނބުރާ ކަލޭގާއިކޭ އެވިދުނުން އެކަ މުސްލިމު ދީނުގެ ތަފާސްކުރެއް ކަރުވާ ކަލާއަނބުރާލާ ކުރާކަމާ ނިކަމެތީ ގެނައިސް އެކަން ތިމާނެއްވާ. ކާފަރުކަމަކީ ގެތިވީ އެކަ ނުވާނެއްވާ. ކުރިމަތިން އެކަމުގެ ކަމަކީ އީމާންކަމާ، އަތްނުވާނަމަވެސް އަނގަބުނެ ހިތުގެ ހެތެރުނުވާނެ. ނުލަބުނަދީ އެނގޭ މުނާފިޤުކަމެއް ބޭނުންކުރާ ބުނާކަމުގެ ކަތުރުވެގެންވެސް އެކަމަކަށް ފެންނާނެ. އީމާން ހިތުން ނުވާ ތިމާތެރިވުންނަން އާދެ ކިޔަމަން މީސްތަކުރަރ ސޭލަފު ނުވާކަމުގެ ﷲ ގެ ހަޤީޤަތެކަށާއި ގެވަފުރަރާނީ ބަޔާނެއް، ނުވަތަ ސަރިއްރާރުތެރި ހިދާޔަތް ނަބިއްޔާ ގެތެރޭގެ އީމާންކަން ނިމެންދާ އަކަލޭގެފާނާ ﷲ ގެ ރަސޫލާއިގަވާނަމަ ހިލާވާ ނުވަތަ ނިކަމެތިވެސް ހިތެގެ އީމާންތަކަށް ނަމެޔާކާ ކަރުހިއްސާކުރަން ގެތިވާ. މިލެހެގެ މިކަމާ ހިތުން އީމާންވާ ބުނެނަމަވެސް އެނގޭނެކަމަށް ބޭނުންވާ ބުނެލާއި ގެވާކަމަށް ދޮގުހެދި މިދުނިޔޭގައިވާ." މިއީ.

[58] مجموع الفتاوى: 615-616/7

* އެހެންތަންގައި ޝައިޚުލް އިސްލާމް (728 ހ) ވިދާޅުވިއެވެ:

(فإن كان مقرا بالصلاة في الباطن، معتقدا لوجوبها، يمتنع أن يصر على تركها حتى يقتل، وهو لا يصلي هذا لا يعرف من بني آدم وعادتهم؛ ولهذا لم يقع هذا قط في الإسلام، ولا يعرف أن أحدا يعتقد وجوبها، ويقال لا إن لم تصل وإلا قتلناك، وهو يصر على تركها، مع إقراره بالوجوب، فهذا لم يقع قط في الإسلام. ومتى امتنع الرجل من الصلاة حتى يقتل لم يكن في الباطن مقرا بوجوبها، ولا ملتزما بفعلها، وهذا كافر باتفاق المسلمين) [59]

މާނައީ: "އެމީހާ އެތެރެފުށުން ނަމާދަށް އިޤްރާރުވެ، ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް އިޢުތިޤާދުކޮށްގެންވާނަމަ؛ ދޫކޮށްލުމުގައިޖެހިލުން ދެންދެން ނަމާދު އަދާކުރުމަށް ދުވަހަކު ... ނަމާދު ނުކޮށްތިބުން އެއީ ... މިއީ އާދަމުގެދަރިންގެ ޢާދައިން އެވިރުން ބާރަވިން އިސްލާމުގައި ކަމެއްވެސް ނުނެވެ. މިހެންވެ އިސްލާމްދީނުގައި މިފަދަކަމެއް ދުވަހަކުވެސް ނުހިނގައެވެ. އަދި ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވާކަން އިޢުތިޤާދުކޮށްގެން ހުރި މީހަކު، ދެން އޭނާއާ ދިމާލަން "ތިބާ ނަމާދު ނުކޮށްފިނަމަ އަހަރުމެން ތިބާ ގަތުލުކުރާނަމޭ" ބުނުމުންވެސް، އޭނާ ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާކަން އިޤްރާރުވެގެންވުމާއިއެކު އެނަމާދު ... ހުރިކަން ... ހަބައިންވެސް އަސްދިގެން ނުވާއެވެ. ...

[59] مجموع الفتاوى: 48/22

ނަމާދުކުރުމުން މީހާ ވަސްވާސްއެޅިނަމަ؛ އެނާގެ އެތެރެހުރުން އެނބުރި

ނުކުމެ ވާޖިބުވެގެންނުވާ އިޒާރުވުމެއްނުވަތަ، އަދި އެނާގެ ކުރުވުން

އިހުތިޔާތުވުމެއް ހިނދަކުވެސް ނުވާނެއެވެ. އަދި މިއީ މުސްލިމުންގެ

އިއްތިފާޤުން ހުކުމެކެވެ." މިއެވެ.

އެހެންކަމުން ވާޖިބެއް ދޫކޮށްލުމުގެ ޝައްކެއް ދެމިހުރުނަ މީހާ ޔަޤީންކަމާހުރެ

ބުރަދަރާ އިސްތިރާހަތުގެ، ދުވަހުވެސް އެކަން ނުކުރުމުގެ ޝައްކެއް

ދެމިހުރުމަކީ އެނާ އެކަމަކުން އިސްތިސްޙާބުކުރުމުގެ ދަލީލުކުރާކަމުގެ އަސްލުކަން

ބަޔާންވެއްޖެނަމަ ބުނެވިއްޖެއެވެ:

ހަދަސްވުމުގެ ކުރުމުގެ ވަސްވާސަށް މީހާ ދުރުވެގެން ހަމައެކަނި ބުނާކުރުމެވެ ދުނިޔޭގެ

އެނާ އެކަން ނުކުރީ އެ ހަދަސްވުމުގެ ޖެހިފައިވާ ސުންނަތްތަކެވެ، އެކަމަކު

ވީނާއިރުވެސް ވަރަށްގަދަ ބަދަލުދަނީ ބުރުނަތުކަން ވުޟޫއެއް ފަހު މީހާ ކާފަރު

ނުވެއެވެ. އެހެން މިހެނަކަށް އެނާ ހަދަސްވުމުގެ ދުވަހުވެސް އެކަން

ވާޖިބުވެގެންނުވާކަން އެނާ އިސްތިސްޙާބުކަން ދަލީލުކުރާ ކަމުގެ ބަދަލު

ނުވެވުމެވެ. އެހެން އެނާ އެކަމުގެ ވާޖިބުކަމުގެ އިސްތިސްޙާބެވެ. އެކަމަކު

އެނާއާ ދުރުވެގެން ހަދަސްވުމުގެ މިހެންނަށްވުރެ ވަރަށްގަދަ އެހެން ބަދަލުދަނީ

ބުރަދަރެވެ. މިއީ ވަކި ވާޖިބެއް އެގެ ޖެހިފައިވާ ދުލަށްލާ، އެކަމަކީ

ގެދުނިޔާން ހަދަސްވުމުން، އަދި ޝައްކުވުމުގެ ދަރުބުދުނިޔަށް އެހެން

ހުރި، އެކަމަކު އެއްވަސް ސަބަބެއް ނުވާ މިހާރު ހިފުމަށެވެ. އެހެން

މިބައިތަކުގެ މީހުން ކާފަރުވެއެވެ. އެއީ އެކަން ވާޖިބުވުމުގެ ވާޖިބުކަމުގެ އަސްލުން

އިސްތިސްޙާބު ނުވާކަމަށް ދަލީލުކުރާ. الله ބަޔާންކުރެއްވި ގޮތުން ބުނެވުނުކަން

ތޫނުފިލާ، ދެން އެކަމުގެ ވައްކަން އެމީހުންނާ ދެކޮޅަށް ހަނދާނުކޮށްދެމުން
މީހުންނަށް ދިނުން ބޮޑުވެއްޖެއެވެ. އެއީ ދަރަޖައިގެ ބޮޑުކަމެވެ.

❖ **ފުރަތަމައީ:** ﷲ ގެ ރަސޫލުން ... ތޫނުފިލާ، އަދި
ހަމަޖެހިގެން ... ﷲ ތަޢާލާގެ
ދީނަށް ... ތޫނުފިލާކަމުގައި ދިރިހުރުން. މުޅިދުނިޔެ
... އެބައި އޭގެ ... އެމީހުން
... ...

❖ **ދެވަނައީ:** ... ﷲ ތަޢާލާގެ ދީނަށް
... ތޫނުފިލާ ... ...،
... ...
... ... އަދި
... ...

والله أعلم.

✦ **...:** ... ... !

... ...
... ...:

"... ..." - ... ...: ﷲ ތަޢާލާގެ ...
... ...
... ...
... ... !

▲ **މުލާޙަޒާ:** ތަޤުލީދުކުރުން ގޯސް، އަށްކަލުންނަށް ބިދުޢަތުތަކުގެ ބިސްތަރަށް ކުރުދުމަށް ކުރުމަ ޖާހިލުކުރުމަށް ކުރުތުތުން ތަސާވަރުކުރެވޭ.

އެކަމުގައި އުސޫލުތަކުގައި އަދި ކުރަން ޤަބޫލުކުރުމުގެ ސަބަބުން: އެކުރާ ދުރާޤުކުރުން ހުއްޓާއި ބުރުހާނު ދަލީލު ހާމަކުރެވޭ. އަހަރެން ބުނަމުންދާކަށް ކިތައްމެ ޖަވާބު!؟ އިބްނު ޙައްބާސްއާއި އަކާހިރާކުގެ އަޖްމާބުއްނާއި އިލްމާ އަޝްރުދުދުދަ ބާރުދުން އެއީ ކުރޭ ކުރުކުރުކުރުގައި އާދަމް ތަފްސީރުކުރުމުގައި ވަކިކުރެވޭ.

ދީން އެއަށްލުނާ ތިޔަބަސް ޖެހިލުދުމް ގަސްކަން ގަނޑުކުރެވޭ އަށްހެކުރައްވާ: މިޢުރާނުގެ ސުންނަތުގެ އަހުލުވެރިންގެ އިމާމުންކަމުގައިވާ ޝާފިޢީ މުޙައްމަދު ބިން އިދުރީސް، ޝާފިޢީ ޙަބީބުލް ޙަޖާޖު ބިން ބާޤި، ޝާފިޢީ މުޙައްމަދު ބިން ޙަންބަލް، ޝާފިޢީ އަޙްމަދު ބާބިރުހަރު ބުރުހާނަށް ދިރުވި މިޤައުލުތަކީ ތަޤުދީރުކުރެވޭ. އެއީ އެބާކުރުންގެ އަންގަވާ ތަރުގެ ތަޢާރަފްކާއި ބަސްތަކަށް ޤަބޫލުކުރުމުން ހާމަފާހަގަކުރެވޭ.

✦ **މުނާޤަޝާ:** الله ތިބާއަށް ހެޔޮ ދެއްވާ ދުޢާކުރައްވާށެވެ!

އަދަބުންނަށް މިކަމު ހައްޤު ހާމަ ބައްޓަމުކޮށްދެއްވާ. އަދި ކުރިން އަދަބުން ބޭނުކޮށް ރިޢާޔަތްކޮށްދީމާވޭ.

* * *